LIBRERIA
ORLANDI
R. BIBLIOTECA NAZLE
618
R. BIBLIOTECA NAZLE
NAPOLI

930423

IMPERATORIS

JUSTINIANI

INSTITUTIONUM

Libri Quatuor.

Adjecti ſunt ex Digeſtis Tituli de verborum ſignificatione, & de Regulis Juris.

Cum Indice ad eoſdem.

PATAVII, M. DCC. XXVIII.

Typis Seminarii.

Apud Jo: Manfrè. *Superior. Permiſs.*

PROŒMIUM

De Confirmatione Institutionum.

IN NOMINE DOMINI nostri Jesu Christi.

IMPERATOR *Cæsar Flavius Justinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor, ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum juventuti.* (S. D.)

IMPERATORIAM majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari: & princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator (magnificus.)

1 ¶ Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub juga nostra redactæ cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, post tanta temporum spatia, nostris victoriis a Cœlesti Numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostroque additæ imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus, tam a nobis promulgatis, quam compositis, reguntur.

2 ¶ Et cum sacratissimas constitutiones, antea confusas, in luculentam erexímus con-

sonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti favore jam adimplevimus.

3 ¶ Cumque hoc, Deo propitio, peractum est, Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatii nostri, (& exconsule) nec non Teophilo, & Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus, Institutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere, & tam aures, quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix post quadriennium (prioribus) contingebat, (ut tunc constitutiones Imperatorias legerent) hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis, & finis legum eruditionis a voce principali procedat.

4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, necnon cæteros viros illustres, & facundissimos confecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus: ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breviter expositum est & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est,

6 ¶ Quas

6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caji noſtri, tam inſtitutionum, quam rerum quotidianarum, aliiſque multis commentariis compoſitas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus, & recognovimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodavimus.

7 ¶ Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite: & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, ut ſpes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. C. P. XI. Kalend. Decemb. D. JUSTINIANO P P. A. III. CONS.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI

sacratissimi Principis,

LIBER PRIMUS.

DE JUSTITIA, ET JURE.

TITULUS I.

JUstitia est constans, & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

1 ¶ Jurisprudentia est divinarum, atque humanarum rerum notitia, justi, atque injusti scientia.

2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi, ac simplici via, post deinde diligentissima, atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui si statim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum; aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunque juvenes avertit) serius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, sine magno labore, & sine ulla diffidentia, maturius perduci potuisset.

3 ¶ Juris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

4 ¶ Hu-

4 ¶ Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum, & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE JURE NATURALI, gentium, & civili.

TITULUS II.

JUs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. nam jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, (quæ in cœlo,) quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris, atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

1 ¶ Jus autem civile a jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis eſt: vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis. quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur: vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

2 ¶ Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Athenienſium: nam

si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium, non erraverit: ſic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites uruntur (Romani enim a Romulo, Quirites a Quirino appellantur) Sed quotiens non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus: ſicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune eſt; nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ (jura) quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, & captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti ſunt, ut emptio (&) venditio, locatio (&) conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

3 ¶ Conſtat autem jus noſtrum, quo utimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοί, οἱ δ' ἄγραφοι, id eſt, *Legum aliæ (ſunt) ſcriptæ, aliæ non ſcriptæ*. Scriptum autem jus eſt lex, plebiſcitum, Senatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

4 ¶ Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo ſpecies a genere: nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam patriciis & ſenatoribus. Plebis autem appellatione, ſine patriciis, & ſena-

natoribus cæteri cives significantur. sed & Plebiscita, lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

5 ¶ Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

6 ¶ Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem cum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum, & potestatem concedat. Quodcunque ergo Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plane ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, (quoniam non hoc princeps vult.) nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Aliæ autem, cum generales sint, omnes proculdubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

8 ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere: nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ, & opiniones eam au-

auctoritatem tenebant, ut judici recedere à reſponſo eorum non liceret, ut eſt conſtitutum,

9 ¶ Sine ſcripto jus venit, quod uſus approbavit. nam diuturni mores conſenſu utentium comprobati legem imitantur.

10 ¶ Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtributum eſſe videtur: nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma, atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

12 ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUmma itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi, aut jure prohibetur.

2 ¶ Ser-

2 ¶ Servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

3 ¶ Servi autem ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt, (eo) quod ab hostibus manu capiuntur.

4 ¶ Servi autem aut nascuntur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris; fiunt aut jure gentium, id est ex captivitate: aut jure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est.

5 ¶ In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ; aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENUIS.

TITULUS IV.

INgenuus est is, qui statim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit: deinde ancilla postea facta pe-

pererit, liberum, an servum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, (ut liber nascatur.) quod & verum est.

1 ¶ Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt. manumissio autem est de manu datio. nam quamdiu aliquis in servitute est, manui, & potestati suppositus est: & manumissus liberatur potestate. Quæres a jure gentium originem sumpsit, utpote cum jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit: sequutum est beneficium manumissionis, & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria (hominum) genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

1 ¶ Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.

2 ¶ Ser-

2 ¶ Servi (vero) a dominis semper manumitti solent: adeo ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3 ¶ Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem, & justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Juniæ Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabulis una, atque simplex libertas competebat: idest, eadem quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus fit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore (nostro,) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, observantiam, alia constitutione per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes liberos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

CUI, ET QUIBUS EX CAUSIS manumittere non licet.

TITULUS VI.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere, licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1 ¶ Licet autem domino, qui ſolvendo non eſt, (in teſtamento) ſervum ſuum cum libertate hæredem inſtituere, ut liber fiat, hæreſque ei ſolus & neceſſarius: ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & recte. Valde enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium hæredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſervi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 ¶ Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolum in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur: cum non ſit veriſimile, eum, quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

3 ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt: vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur (niſi animum quoque

fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non ſufficiant. ſæpe enim de facultatibus ſuis amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertarem, cum utroque modo fraudantur creditores, ideſt & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

4 ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta apud conſilium, juſta cauſa manumiſſionis approbata, fuerint manumiſſi.

5 ¶ Juſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti, Si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, ſororeſve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collactaneum manumittat; aut ſervum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) cauſa; dum tamen intra ſex menſes in uxorem ducatur, niſi juſta cauſa impediat; & (ſervus,) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & ſeptem annis manumittatur.

6 ¶ Semel autem cauſa approbata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractatur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere, legataque relinquere poſſet: tamen, ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum. nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res; ita

& de servis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante XX ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimumseptimum annum impleverit, & decimumoctavum attigerit: Cum enim antiquitas hujusmodi ætati & pro aliis postulare concesserit cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

DE LEGE FUSIA CANINIA tollenda.

TITULUS VII.

LEge Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis, quam quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL alieni juris sunt.

TITULUS VIII.

SEquitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum,

rum, quæ alieno juri ſubiectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt: nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus, quæ ſui juris ſunt. ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1 ¶ In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi, quæ quidem poteſtas juris gentium eſt. nam apud omnes peræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos vitæ, necisque poteſtatem fuiſſe: & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

2 ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet, ſine cauſa legibus cognita, in ſervos ſuos (ſupra modum) ſævire. Nam, ex conſtitutione divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum ejuſdem principis conſtitutione coercetur. nam (Antoninus) conſultus a quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam principum confugiunt, præcepit, ut ſi intolerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. & recte. expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis male utatur. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi: ſed & dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt, &, ſi vel durius habitos, quam

æquum

æquum est, vel infami injuria adfectos esse cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit; sciat me hoc admissum severius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

1 ¶ Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri, & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.

2 ¶ Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

3 ¶ Qui igitur ex te, & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo, & uxore ejus nascitur, idest, nepos tuus, & neptis, æque in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NUPTIIS.

TITULUS X.

JUstas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, sive patres familiarum sint, sive filiifamiliarum: dum tamen si filiifamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam

hoc fieri debere, & civilis, & naturalis ratio ſuadet, in tantum, ut juſſus parentis præcedere debeat. Unde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſſit: cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque (furioſi) poſſe & ſine patris interventu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

1 ¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. nam a quarundam nuptiis abſtinendum eſt. inter eas enim perſonas, quæ parentum, liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem, & filiam, vel avum, & neptem, vel matrem, & filium, vel aviam, & nepotem, & uſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias, atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut quamvis per adoptionem parentum, liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut, etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 ¶ Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter fratrem, ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſive ab eodem patre, eademque matre nati fuerint, ſive ex altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quamdiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te, & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere.

Sed

Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. & ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare: & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

3 ¶ Fratris vero, vel ſororis filiam, uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris, vel ſororis quis ducere poteſt, quamvis quarto gradu ſint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam, non videris impediri uxorem ducere quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 ¶ Duorum autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris, & ſororis, conjungi poſſunt.

5 ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

6 ¶ Adfinitatis quoque veneratione a quarumdam nuptiis abſtinere neceſſe eſt: ut ecce, privignam, aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus, aut privigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, ideſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, ideſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7 ¶ Socrum quoque, & novercam prohibitum eſt uxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit: alioquin ſi adhuc noverca

eſt,

eſt, ideſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, ideſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt, eo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

8 ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem, ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos.

9 ¶ Si uxor tua poſt divortium ex alio filiam procreaverit, hæc non eſt quidem privigna tua, ſed Julianus ab hujuſmodi nuptiis abſtineri debere ait. nam conſtat, nec ſponſam filii nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujuſmodi nuptiis abſtinuerint.

10 ¶ Illud certum eſt, ſerviles quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater, & filia, aut frater, & ſoror manumiſſi fuerint.

11 ¶ Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diverſas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum, ſeu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permiſimus.

12 ¶ Si adverſus ea, quæ diximus aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt [quantum ad patriam poteſtatem pertinet] quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit. unde ſolent ſpurii appellari. παρὰ τὴν σπορὰν, ideſt *a ſatione*, & ἀπάτορες, quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut, diſſoluto tali coitu, nec dotis,

nec

nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

13 ¶ Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subjicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

NOn solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

1 ¶ Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, easve, qui, quæve sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio Magistratus adoptamus eos, easve, qui, quæve in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia; sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 ¶ Sed hodie ex nostra constitutione, cum filiusfamilias a patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime dissolvuntur, nec quicquam ad pa-

patrem adoptivum transit: nec in potestate ejus est, licet ab intestato jura successionis ei a nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo, vel proavo simili modo paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrunt in unam personam & naturalia, & adoptionis jura, manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum: ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.

3 ¶ Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis, an honesta sit, expediatque pupillo, Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, idest, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exhæredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit, jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

4 ¶ Minorem natu, majorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur: & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepotis, vel ne-

neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

7 ¶ Sed ſi quis nepotis loco adoptet vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus hæres adnaſcatur: ſed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire.

8 ¶ In plurimis autem caſus adſimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt: & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit, poteſt eundem in adoptionem alii dare.

9 ¶ Sed & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt [quales ſunt ſpadones] adoptare poſſunt, [caſtrati autem non poſſunt.]

10 ¶ Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

11 ¶ Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate tanquam nepotes. ſic etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

12 ¶ A-

12 § Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſervos, ſi a domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Unde & nos eruditi, in noſtra conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat.

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ poteſtatis ſolvitur.

TITULUS XII.

VIdeamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi a poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo, ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. nam mortuo patre, ſane omni modo filii, filiæve ſui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes, neptesque ſui juris fiunt; ſed ita, ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut (per emancipationem) exiit de poteſtate patris, tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

1 § Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit: ſequitur ut qui eo modo ex numero Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is qui in poteſtate parentis ſit, in in-

sulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis: sed si ex indulgentia principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in potestate parentum remanent.

3 ¶ Pœnæ servus effectus filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

4 ¶ Filiusfamilias si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit, remanet in potestate patris: militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstitis, filium a patria potestate liberat. quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

5 ¶ Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt. idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in civitate semper fuisse. Si vero ibi decesserit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, neposve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium a limine, & post. Unde eum, qui ab hostibus (captus est, &) in fines nostros

ſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum recte dicimus. Nam limina ſicut in domo finem quemdam faciunt: ſic & imperii finem eſſe limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam, & terminus. ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

6 § Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali reſcripto. Noſtra autem providentia etiam hoc in melius per conſtitutionem reformavit: ut, fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes judices, vel magiſtratus parentes intrent, & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a ſua manu dimittant. Et nunc ex edicto prætoris in bonis hujuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve a parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

7 § Admonendi autem ſumus liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo neporem, vel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, neporem vero, vel neptem retinere, & e converſo filium quidē in poteſtate retinere, neporem vero, vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur.

8 § Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate

habet, avo, vel proavo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas in adoptionem dederit, ideſt, ſi hoc ipſum actis intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [præſente,] qui adoptat, ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis, tranſit autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam ante diximus.

9 ¶ Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit; & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur.

10 ¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo poſſunt cogere parentes de poteſtate ſua eos dimittere.

DE TUTELIS.

TITULUS XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt.

1 ¶ Eſt autem tutela [ut Servius definivit) vis, ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum,

cum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data, ac permissa.

2 ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim, ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tuitores, atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

3 ¶ Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios, filiasque procedit omnimodo, nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt (ex) testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia, mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

4 ¶ Cum autem in compluribus aliis causis posthumi pro jam natis habeantur; & in hac causa placuit non minus posthumis quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, sui (hæredes,) & in potestate eorum fierent.

5. ¶ Sed & si emancipato filio tutor a patre datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodo, idest, sine inquisitione.

QUI TESTAMENTO TUTORES dari poſſunt.

TITULUS XIV.

DAri autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed etiam filius familias.

1 ¶ Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum, & ſine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepiſſe videri, & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter teſtamento datur tutor: ſed ita, *Cum liber erit*, utiliter datur: proprius autem ſervus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furioſus, vel minor viginti quinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.

3 ¶ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante hæredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

4 ¶ Certæ autem rei, vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ, non cauſæ, vel rei (tutor) datur.

5 ¶ Si quis filiabus ſuis, vel filiis tutores dederit, etiam poſthumæ (vel poſthumo) dediſſe videtur: quia filii, vel filiæ appellatione & poſthumus, & poſthumæ continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dati videantur: ſi modo liberos dixerit. Cæterum ſi filios, non continebuntur. aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane

ſi po-

si posteris dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA ADGNATORUM tutela.

TITULUS XV.

QUibus autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 ¶ Sunt autem adgnati, (cognati) per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi a patre cognati: veluti frater (ex) eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo; item patruus, & patrui filius, neposve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione junguntur, adgnati non sunt, sed alias naturali jure cognati. itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris; quia qui (ex ea) nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

2 ¶ Quod autem (lex duodecim tabularum) ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit, quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit.

3 ¶ Cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt, vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes (pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.)

4 ¶ Sed adgnationis quidem jus omnibus

modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris (civilis) nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

TITULUS XVI.

EST autem capitis deminutio prioris ſtatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

1 ¶ Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul & civitatem, & libertatem amittit. quod accidit in his, qui ſervi pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ, vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: (vel his,) qui ſe ad pretium participandum venumdari paſſi ſunt.

2 ¶ Minor, ſive media capitis deminutio eſt, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Inſulam deportatus eſt.

3 ¶ Minima capitis deminutio eſt, cum civitas retinetur, & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur: quod accidit in his, qui, cùm ſui juris fuerint, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra. (veluti ſi filius familias a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus.)

4 ¶ Servus autem manumiſſus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur: & ideo a ſenatu motos capite non minui conſtat.

6 ¶ Quod

6 ¶ Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

DE LEGITIMA PATRONORUM tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum, & libertarum tutela ad patronos, liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hæreditates libertorum, libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos, liberosve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hæreditatem (lex) vocat, eosdem & tutores esse jusserit: quia plerunque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si a fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cum alius sit tutor.

DE LEGITIMA PARENTUM tutela.

TITULUS XVIII.

EXemplo patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur. nam ſi quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

TITULUS XIX.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit: legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto, ſi liberi (ejus) virilis ſexus exiſtant, fiduciarii tutores filiorum ſuorum, vel fratris, vel ſororis, & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet a vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis, quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſervari generaliter præcepit.

DE

DE ATTILIANO TUTORE, ET EO, QUI ex lege Julia, & Titia dabatur.

TITULUS XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, in urbe quidem a prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in provinciis vero a præsidibus provinciarum ex lege Julia, & Titia.

1 ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio, aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat, quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

2 ¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.

3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione a tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur.

4 ¶ Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem præsides ex inquisitione tutores crearent; vel magistratus jussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

5 ¶ Nos autem per conſtitutionem noſtram hujuſmodi difficultates hominum reſecantes, nec expectata juſſione præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli, vel adulti uſque ad quingentos ſolidos valeant, defenſores civitatum una cum ejuſdem civitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, ideſt magiſtratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores, vel curatores creare: legitima cautela ſecundum ejuſdem conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 ¶ Impuberes autem in tutela eſſe naturali juri conveniens eſt, ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

7 ¶ Cum ergo pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

TITULUS XXI.

AUctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria, ut ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur, non eſt neceſſaria tutoris auctoritas: quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Nanque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam (cum) tutoris auctoritate. Unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis, ſi tutoris auctoritas non interveniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

1 ¶ Ne-

1 ¶ Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lucroſa ſit,) ne ullum damnum habeant.

2 ¶ Tutor autem ſtatim in ipſo negotio preſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit, poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit.

3 ¶ Si inter tutorem, pupillumque judicio agendum ſit: quia ipſe tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non prætorius tutor [ut olim] conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur: quo [curatore] interveniente, judicium peragitur; &, eo peracto, curator eſſe deſinit.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

TITULUS XXII.

PUpilli, pupillæque, cum puberes eſſe cœperint, [a] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum [exiſtimans;] bene putavit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, ideſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo [noſtra] ſancta conſtitutione promulgata, puberratem in maſculis poſt decimum quartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in fœminis bene poſitam; [in] ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos viri potentes eſſe credantur.

1 ¶ In

1 ¶ Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati item ſi in ſervitutem pupillus redigatur, vel [ſi] ab hoſtibus captus fuerit.

2 ¶ Sed & ſi uſque ad certam conditionem datus ſit [tutor] teſtamento: æque evenit, ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas, vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

6 ¶ Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur a tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea, quæ inferius proponemus.

DE CURATORIBUS.

TITULUS XXIII.

MAſculi [quidem] puberes, & fœminæ viri potentes, uſque ad viceſimumquintum annum completum curatores accipiunt quia, licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

1 ¶ Dantur autem curatores ab eiſdem magiſtratibus, a quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris, vel præſidis.

2 ¶ Item

2 ¶ Item inviti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem: curator enim & ad certam causam dari potest.

3 ¶ Furiosi quoque, & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi, vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare.

4 ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel a prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus a tutela excusantur, solent curatores dari.

6 ¶ Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit; quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

DE SATISDATIONE TUTORUM, vel curatorum.

TITULUS XXIV.

NE tamen pupillorum, pupillarumve, & eorum, qui, quæve in curatione sunt, negotia a curatoribus, tutoribusve consu-

man-

mantur, vel diminuantur, curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum; nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipſo teſtatore adprobata eſt. item ex inquiſitione tutores, vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur; quia idonei electi ſunt.

1 ¶ Sed ſi ex teſtamento, vel inquiſitione duo, pluresve dati fuerint: poteſt unus offerre ſatiſdationem de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori ſuo, vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel ut contutor [aut concurator] ſatis offerens præponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatiſdationem a contutore ſuo, vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori, vel contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatisdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat. ſi quidem adſcriptum fuerit a teſtatore, quis gerat; ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum: quem major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent, prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: ideſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem eſt, non ſolum tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, cæteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus, vel curatoribus ſatiſda-

ri non curaverunt, aut non idonee paſſi ſunt caveri: quæ quidem tam ex prudentum reſponſis, quam ex conſtitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores, & curatores, pignoribus captis coerceantur.

4 ¶ Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præſes provinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM, vel Curatorum.

TITULUS XXV.

EXcuſantur autem tutores, & curatores variis ex cauſis: plerumque tamen propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque, a tutela, vel cura poteſt excuſari, exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam, & curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt. In adoptionem autem dati naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ, vel curæ muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt: quæſitum eſt, an proſint? Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1 ¶ Item divus Marcus in Semeſtribus reſcri-

ſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, a tutela, vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

2 ¶ Item qui reipublicæ cauſa abſunt, a tutela, vel cura excuſantur. Sed & ſi fuerint tutores, vel curatores (dati,) deinde reipublicæ cauſa abeſſe cœperint, a tutela, vel cura excuſantur, quatenus reipublicæ cauſa abſunt: & interea curator loco eorum datur: qui ſi reverſi fuerint, recipiunt onus tutelæ. Nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit: nam hoc ſpatium habent ad novas tutelas vocati.

3 ¶ Et qui poteſtatem aliquam habent ſe excuſare poſſunt, ut divus Marcus reſcripſit: ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

4 ¶ Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excuſari non poteſt: niſi forte de omnibus bonis, vel hæreditate controverſia ſit.

5 ¶ Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

6 ¶ Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam divi fratres, quam per ſe divus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit docere.

7 ¶ Item propter adverſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

8 ¶ Similiter eos, qui literas neſciunt, eſſe excuſandos, divus Pius reſcripſit: quamvis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

9 ¶ Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit: hoc ipſum

præ-

præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

10 ¶ Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt.

11 ¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, a tutela, vel cura solent excusare.

12 ¶ Item is, qui status controversiam a pupillorum patre passus est, excusatur a tutela.

13 ¶ Item major septuaginta annis a tutela, & cura se potest excusare. minores autem viginti quinque annis olim quidem excusabantur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam, vel curam adspirare, adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum sit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire.

14 ¶ Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

15 ¶ Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, a tutela, & cura habent vacationem.

16 ¶ Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora (constituta) non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint se esse tutores, vel curatores datos,

se

ſe excuſare debent, cujuſcumque generis ſint, ideſt, qualitercunque dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant; dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

17 ¶ Datus autem tutor, ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

18 ¶ Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit ſe eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

19 ¶ Iidem reſcripſerunt, maritum uxori ſuæ curatorem datum, excuſaro ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

20 ¶ Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit: non eſt liberatus onere tutelæ.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS, vel Curatoribus.

TITULUS XXVI.

SCiendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

1 ¶ Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in provinciis præſidibus earum, & legato proconſulis.

2 ¶ Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. & poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint teſtamentarii, ſive

ſive non ſint, ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum; dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

3 ¶ Conſequens eſt, ut videamus, qui poſſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur (ex reſcripto divorum Severi, & Antonini:) ſed eæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia. poteſt & ſoror. ſed & ſi qua alia mulier fuerit, quam prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam non ſuſtinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem.

4 ¶ Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare. puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

5 ¶ Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo ſit, ut Julianus quoque ſcripſit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri, idem Julianus ſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

6 ¶ Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum, famoſus eſt: ſi ob culpam, non æque.

7 ¶ Si quis autem ſuſpectus poſtulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

8 ¶ Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaquam tutor, vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

9 ¶ Si

9 ¶ Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epiſtola divorum Severi, & Antonini, ut in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur; & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore, diſtrahi jubentur. Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui non præſtat alimenta.

10 ¶ Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe diſcerni: ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad præfectum urbi puniendum placuit, ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ adquiſierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 ¶ Noviſſime autem ſciendum eſt, eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, removendos eſſe a tutela: quia ſatisdatio tutoris propoſitum malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimvero tutor, vel curator, quamvis pauper ſit, fidelis tamen, & diligens, removendus non eſt quaſi ſuſpectus.

INSTITUTIONUM, seu Elementorum, D. JUSTINIANI, sacratissimi Principis,

LIBER SECUNDUS.

DE RERUM DIVISIONE, [& adquirendo ipsarum dominio.]

TITULUS I.

SUperiore libro de jure personarum exposuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique adquiruntur: sicut ex subjectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali jure communia sunt omnia hæc: aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis abstineat: quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica sunt. ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu, fluminibusque.

3 ¶ Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Ri-

4 ¶ Riparum quoque uſus publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare: ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent, qua de cauſa arbores quoque in iiſdem natæ eorundem ſunt.

5 ¶ Littorum quoque uſus publicus eſt, & juris gentium, ſicut & ipſius maris: & ob id cuilibet liberum eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere. proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe: ſed ejuſdem juris eſſe, cujus & mare, & quæ ſubjacet mari, terra, vel arena.

6 ¶ Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in civitatibus ſunt theatra, ſtadia, & ſi qua alia ſunt communia civitatum.

7 ¶ Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ. quod enim divini juris eſt, id nullius in bonis eſt.

8 ¶ Sacræ res ſunt, quæ rite per pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, ut & Papinianus ſcripſit.

9 ¶ Religioſum locum unuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum. (In communem autem locum purum invito ſocio inferre non licet.) in commune vero ſepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. (Item ſi alienus uſusfructus eſt,

pro-

proprietarium placet, niſi conſentiente uſufructuario, locum religioſum non facere.) In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum (non) habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res, veluti muri, & portæ (civitatis) quodammodo divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciſcimur jure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam (vero) jure civili. Commodius eſt itaque a vetuſtiore jure incipere. palam eſt autem, vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. civilia autem jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cæperunt.

12 ¶ Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & (omnia) animalia, quę mari, cœlo, & terra naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt. quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur: nec intereſt, feras beſtias, & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, poteſt a domino, ſi is prævideriť, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſto-

dia coercetur. Cum vero tuam evaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? (Et) quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris: quod ſi deſieris perſequi, deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque (apes,) quæ in arbore tua conſederint, antequam a te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque ſi alius eas incluſerit, is earum dominus erit. Favos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio ejus eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pavonum quoque, & columbarum fera natura eſt. nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine evolare, & revolare ſolent. nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Cervos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſylvam ire, & redire ſoleant, quorum & ipſo-

pſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſse intelligantur, donec animum revertendi habeant: nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſse deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum autem, & anſerum non eſt fera natura. idque ex eo poſsumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati, turbatæve evolaverint, licet conſpectum tuum effugerint, quocunque tamen loco ſint, tui, tuæve eſse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in ſervitutem noſtram deducantur: qui tamen, ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cętera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi adquiruntur.

20 ¶ Prętereа, quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur: Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non poſſit, quantum quoquo tem-

poris momento adjiciatur.

21 ¶ Quod ſi vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſitæ eſſe.

22 ¶ Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod raro accidit) occupantis fit. nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter accidit) ſi quidem mediam partem fluminis tenet, communis eſt eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident, pro modo (ſcilicet) latitudinis cujuſque fundi, quæ prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum agrum alicujus in formam inſulæ redegerit, ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 ¶ Quod ſi naturali alveo in univerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam ejus prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque agri, quæ prope ripam ſit. novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen eſt, ideſt, publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident.

24 ¶ Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat: & ob id,

si recesserit aqua, palam est, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 ¶ Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit; ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest. ac ne mulsum quidem ad vinum, & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino, & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis, & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium: aut ex sua lana, & aliena vestimentum fecerit, dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit, cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit.

26 ¶ Si (tamen) alienam purpuram ve-

ſtimento ſuo quis intexuerit, licet pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem, ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius. nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen a furibus, & quibuſque aliis poſſeſſoribus poſſunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint, totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti, vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino, & melle mulſum, aut ex auro, & argento electrum, idem juris eſt. nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuito, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel ejuſdem generis materiæ, vel diverſæ, idem juris eſſe placuit.

28 ¶ Quod ſi frumentum Titii frumento tuo miſtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune eſt: quia ſingula corpora, ideſt, ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id miſtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe; quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titii tuis pecoribus miſta fuerunt. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cujuſque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipſe æſtimet, qua-

quale cujusque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse. sed tantisper neque vendicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet dirura sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit, ſi modo utroque caſu radices egerit. ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus. Ratio enim non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſatæ ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cæterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea quæ diximus; ita ejuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, (bona fide) conſevit.

33 ¶ Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis, membraniſve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inſeruntur. ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi a Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis: poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali; utique ſi earum chartarum, membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

34 ¶ Si

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturę cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si a domino tabulæ imaginem possidente is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is, qui pinxit, [eam] possideat: consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius, competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet justa causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura, & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

36 ¶ Is vero, ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali jure dominii fructuarii ſunt. Partus vero ancillæ in fructu non eſt, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 ¶ Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet (ut & Juliano viſum eſt) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet ſubſtituere. recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Theſauros, quos quis in loco ſuo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui (eos) invenerit: idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu invenerit. At ſi quis in alieno loco, non data ad hoc opera, ſed fortuito invenerit, dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inventori. Et convenienter, ſi quis in Cæſaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conveniens eſt (ut) ſi quis in fiſcali loco, vel publico (vel civitatis) invenerit, dimidium ipſius eſſe (debeat,) & dimidium fiſci, vel civitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre ratam haberi: & ideo, cujuſcunque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & a domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque, & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria, & tributaria prædia, quæ in provinciis

ſunt,

ſunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione nulla eſt differentia. ſed ſi quidem ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ vero res, & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſolverit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti expromiſſore, aut pignore dato, quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, ideſt, jure naturali, id effici: ſed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſequutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei poſſeſſio permiſſa ſit.)

43 ¶ Qua ratione, ſi cui libera univerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit a domino, iſque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, faciet eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te depoſuerit (poſtea aut vendiderit tibi,) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit.) Quamvis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

45 ¶ Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores, & conſules, cum miſſilia jactant in vulgus, in

gnorant, quid eorum quiſque ſit exceptu-rus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum efiici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum ſuarum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus ejus eſſe deſinit.

48 ¶ Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate levandæ navis cauſa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam eſt, eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe videntur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

QUædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales.

1 ¶ Corporales hæ ſunt, quæ tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hæreditas, uſusfructus, uſus, (&) obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur; nam & fru-

fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus hæreditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est.

3 ¶ Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

TITULUS III.

RUsticorum prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, (vel vehiculum.) Actus est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, (eoque uti potest) etiam sine jumento. Via est jus eundi, & agendi, & ambulandi, nam & iter, & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

1 ¶ Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut stillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, aut non recipiat, & ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat.

2 ¶ Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haustum,

ſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

3 § Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. nemo enim poteſt ſervitutem adquirere urbani, vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium.

4 § Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, pactionibus, atque ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

USusfructus eſt jus alienis rebus utendi, fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus in corpore, quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

1 § Uſusfructus a proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento (vero) ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus, & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu, placuit certis

certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.

2 ¶ Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quo (in) numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine hæredi uriliter caveatur. Itaque si pecuniæ ususfructus legatus sit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant; sed, æstimatis his, satisdatur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint (æstimatæ.) Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

3 ¶ Finitur autem ususfructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima, & media, & non utendo per modum, & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur ususfructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo nihil agitur.) vel ex contrario si usufructuarius proprietatem rei acquisierit, quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui usumfructum, & ne aream quidem usumfructum deberi.

4 ¶ Cum

4 ¶ Cum autem finitus fuerit totus uſusfructus, revertitur ſc. ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

DE USU, ET HABITATIONE.

TITULUS V.

IIſdem illis modis, quibus uſusfructus conſtituitur, etiam nudus uſus conſtitui ſolet: iiſdemque illis modis finitur, quibus & uſusfructus deſinit.

1 ¶ Minus autem juris eſt in uſu, quam in uſufructu: nam is, qui fundi nudum habet uſum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad uſum quotidianum utatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi moleſtus ſit, neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento. nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poteſt (quum is, qui uſumfructum habet, poſſit hæc omnia facere.)

2 ¶ Item is, qui ædium uſum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre poteſt. & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat, & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 ¶ Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera, atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt.

Idem

Idem ſcilicet juris eſt & in jumento.

4 ¶ Sed & ſi pecorum, vel ovium uſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius, quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

5 ¶ Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

6 ¶ Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hæreditatibus autem, & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo, & civili jure adquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, & LONGI temporis præſcriptionibus.

TITULUS VI.

JUre civili conſtitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno. ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo uſucaperet, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora: nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neue

que certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles, per triennium; immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem, [ideſt, inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis] uſucapiantur, & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum juſta cauſa poſſeſſionis præcedente adquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam ſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi uſucapio ullo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſervum fugitivum poſſideat.

2 ¶ Furtivæ quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſunt. nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Atilia, inhibent uſucapionem: vi poſſeſſarum, lex Julia, & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum eſt, furtivarum, & vi poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, ut ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, uſucapere poſſit [nam his alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident] ſed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei poſſeſſoribus uſucapio competat. Nam qui (ſciens) alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter ſe habet. nam ſi hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exi-

existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum utique hæres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat.

5 ¶ Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur.

6 ¶ Aliis quoque modis accidere potest ut quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a possessore usucapiatur.

7 ¶ Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut si quis loci vacantis possessionem propter absentiam, aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur, quamvis ipse mala fide possideat [quia intelligit se alienum fundum occupasse] tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri, quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi, locive furtum fieri: & eorum utilitati qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri.

8 ¶ Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest; veluti si in domini potestatem reversa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio.

9 ¶ Res fisci nostri usucapi non potest. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emp-

tor

ptorem traditam ſibi rem ex his bonis uſucapere poſſe: & ita divus Pius, & divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

10 ¶ Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium, ut a bonæ fidei emptore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

11 ¶ Error autem falſæ cauſæ uſucapionem non parit, veluti ſi quis, cum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel cum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

12 ¶ Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & hæredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum eſſe. quod ſi ille initium juſtum non habuit, hæredi, & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur. inter venditorem quoque, & emptorem conjungi tempora, divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt.

13 ¶ Edicto divi Marci cavetur, eum quia fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis, qui a fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſive experiantur, ſive conveniantur. Adverſus autem ſacratiſſimum ærarium uſque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putaverint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem divina conſtitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a noſtra, vel venerabilis Auguſtæ

do-

domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatę Zenonianæ conſtitutionis continentur.

DE DONATIONIBUS.

TITULUS VII.

EST & aliud genus acquiſitionis, donatio. Donationum autem duo ſunt genera, mortis cauſa, & non mortis cauſa.

1 ¶ Mortis cáuſa donatio eſt, quæ propter mortis ſit ſuſpicionem: cum quis ita donat, ut ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit. ſin autem ſupervixiſſet is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis conſtitutum eſt, ut per omnia fere legatis connumeretur; & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam hæredem ſuum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Πειραῖ, ἐπεὶ δὴ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἶκεν ἐμεὶ μνηστῆρες, ἀγηνορέες ἐν μεγάροισι
Ἀφραδέως τεύχοντες, παρὲξ ἅπαντα δαέσσονται,

Αὖ-

Αὐτ ἔχοντα σε βέλομ' ἐπαυρίσκω, ἤπιε πάτερ τῶνδε,
Εἰ ξ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον, ἢ κῆρα φυτάλω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φώρεα πρὸς δέμας τα χαίρων, i. e.

Pirae, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas;
Hac ego te malo, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos juſta meritos affecero clade;
Tum mihi tu lato reddes illa omnia lætus.

2 ¶ Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, temere revocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Et ad exemplum venditionis noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut etiam ſi non tradantur, habeant pleniſſimum, & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari eas actis interventibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum, conſtitutio noſtra eam quantitatem uſque ad quingentos ſolidos ampliavit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit, ſed & quaſdam donationes invenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberio-

beriorem exitum donationum invenimus : quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas revocare, ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

3 § Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem a junioribus divis principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cum matrimonium eſſet inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Juſtinus pater noſter, cum augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, ſed etiam conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam

iam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur.

4 ¶ Erat olim & alius modus civilis adquisitionis, per jus adcrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc, quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

TITULUS VIII.

ACcidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare, quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum. quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in solis tantum-

tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio; ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

1 ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum, & debitorum, satis abunde provisum est.

2 ¶ Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi possunt, si ubi extant: Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt: ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed

hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatii noſtri promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori, vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata hoc permittat, quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, (aut vi) amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur, quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli, vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſolvunt, non fit accipientis: cum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE adquiritur.

TITULUS IX.

ADquiritur vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: (item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:) item per homines liberos, & per ſervos alienos, quos bona fide poſſidetis; de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 ¶ Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum, vel unam eorum adquisitum esset, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum visum est, & generali constitutione emissa, & liberis popercimus, & patribus honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim a nobis est, ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filius familias adquisivit, hujus usumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat? ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoque a nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando liberos suos ex rebus, quæ adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte (tertia) defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat; Ita etenim res intactæ apud

filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia, dimidia potiturus.

3 ¶ Item vobis adquiritur, quod ſervi veſtri ex traditione nanciſcuntur, ſive quid ſtipulentur, ſive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus, & invitis obvenit. Ipſe enim ſervus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi hæres inſtitutus ſit, non alias, niſi veſtro juſſu, hæreditatem adire poteſt. Et ſi vobis jubentibus adierit, vobis hæreditas adquiritur, perinde ac ſi vos ipſi hæredes inſtituti eſſetis. Et convenienter ſcilicet vobis legatum per eos adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cujuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Unde etiam per eos uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio vobis accidit.

4 ¶ De iis autem ſervis, in quibus tantummodo uſumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re veſtra, vel ex operis ſuis acquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas cauſas conſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſervus hæres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non uſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui a vobis bona fide poſſidetur, ſive is liber ſit, ſive alienus ſervus. Quod enim placuit de uſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt, vel ad dominum, ſi ſervus eſt. Sed bonæ fidei poſſeſſor cum uſuceperit ſervum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero uſucapere non poteſt:

pri-

primum, quia non poſſidet, ſed habet jus utendi fruendi: deinde quia ſcit ſervum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſervit, vobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in utriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: ideſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro juri ſubjectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habetis, neque poſſeſſionem juſtam; nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti per procuratorem) placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum divi Severi conſtitutionem, & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

6 ¶ Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis adquirantur. nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo hæredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint, ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac

prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt. nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniunt, qua in re neceſſarium eſt, initium de ordinandis teſtamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

TITULUS X.

TEſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

1 ¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo genera Teſtamentorum in uſu fuiſſe; quorum altero in pace, & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs, & libram: ſcilicet, quod per emancipationem, ideſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt, quod vero per æs, & libram fiebat, licet diutius permanſerit, attamen partim & hoc in uſu eſſe deſiit.

2 ¶ Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad jus civile referebantur, poſtea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Jure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, cum jure civili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

3 ¶ Sed

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex uſu hominum, quam ex conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam jus civile, & prætorium jungi, conſtitutum eſt, ut uno, eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium (quod ex conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripertitum eſſe videatur, & teſtes quidem, & eorum præſentia uno contextu teſtamenti celebrandi gratia a jure civili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris, & teſtium ex ſacrarum conſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus a noſtra conſtitutione propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt, ut per manus teſtatoris, vel teſtium nomen hæredis exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo ſignare teſtamentum. quid enim ſi ſeptem annuli una ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno quoque annulo licet ſignare [teſtamentum.]

6 ¶ Teſtes autem adhiberi poſſunt ii, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier, neque impubes, neque ſervus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, neque is, cui bonis interdictum eſt, neque ii, quos leges jubent improbos, inteſtabileſque eſſe, poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtima-

batur, poſtea autem ſervus apparuit: tam divus Hadrianus Catoni, quam poſtea divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: ut ſic habeatur (firmum,) ac ſi, ut oportebat, factum eſſet: cum eo tempore, quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit, neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moveret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In teſtibus autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum, nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt. reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

10 ¶ Sed neque hæres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem, & hæredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, a teſtamentariis teſtimoniis repellebant: hæredi (autem,) & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſervationem corrigen-

tes,

tes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec hæredi, (qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis perſonis, quæ ei, ut dictum eſt, conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare, ideoque nec ejuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

11 ¶ Legatariis autem, & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus: immo in quadam noſtra conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujuſmodi licentiam damus.

12 ¶ Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & unum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis: quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus, & ſecum ferre, & [domi] relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

14 ¶ Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, [ſufficiunt.] ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITULUS XI.

SUpra dicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, conſtitutionibus (principalibus) remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſervaverint, recte nihilominus teſtantur: videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt, quod merito noſtra conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura, valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt, minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur: ſed teſtari quidem, etſi filiifamiliarum ſint, propter militiam conceduntur, jure tamen communi, eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

1 ¶ Plane de teſtamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita reſcripſit: Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura; & a non militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi hæredem eſſe, & cui libertatem tribueret, poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſta-

tus,

tus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi (ut plerunque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, *ego te hæredem facio*, aut *bona mea tibi relinquo*, non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

2 ¶ Quinimo & mutus, & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

3 ¶ Sed hactenus hoc illis a principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra (alii,) ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure, id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo voluerint, poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem hæredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere quaſi militis.

4 ¶ Sed & ſi quis ante militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis, dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate.

5 ¶ Denique, & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur

capitis deminutione irritum fieri.

6 ¶ Sciendum tamen eſt, quod cum ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores leges, quam principales conſtitutiones, quibuſdam quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibuſdam permiſſum fuerat etiam in poteſtate degentibus teſtari: noſtra (id) conſtitutio latius extendens, permiſerit omnibus in hujuſmodi peculiis teſtari quidem, ſed jure communi. Cujus conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

QUIBUS NON EST PERMISSUM facere Teſtamentum.

TITULUS XII.

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate divi Auguſti, quam Nervæ, nec non optimi imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione divi Hadriani, etiam dimiſſis a militia, ideſt, veteranis, conceſſum eſt. Itaque ſi quidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem relinquerunt: ſi vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis, vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex

hoc intelligere poſſumus, quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe; ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, qui in caſtris adquiſierit: quanquam jure civili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris conſtitutionibus, & præcipue noſtris, propter diverſas cauſas non adquirantur. præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium, vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filius familias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

1 ¶ Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes, quia nullum eorum animi judicium eſt. Item furioſi, quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes, aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt, jure teſtati eſſe videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

2 ¶ Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

3 ¶ Item ſurdus, & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tar-

tarde loquitur. Sæpe enim etiam literati, & eruditi homines variis caſibus & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. Unde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus, & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ iis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus, aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

4 ¶ Cœcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex divi Juſtini patris noſtri introduxit.

5 ¶ Ejus, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit, ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit, ſive redierit, valet jure poſtliminii; ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHÆREDATIONE liberorum.

TITULUS XIII.

NOn tamen, ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum hæredem inſtituat, vel exhæredem eum nominatim faciat: alioqui ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur adeo quidem, ut ſi vivo patre filius mortuus ſit, nemo hæres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum, ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes, ſcriptæve, vel exhæredati, exhæredatæve, teſtamentum quidem non

infirmabatur, jus tamen adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur. Sed nec nominatim eas perſonas exhæredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, ſive ita exhæredetur, *Titius filius meus exhæres eſto*: ſive ita, *filius meus exhæres eſto*, non adjecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non exſtet.

1 ¶ Poſthumi quoque liberi vel hæredes inſtitui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio eſt, quod, & filio poſthumo, & quolibet ex cæteris liberis, ſive fœminini ſexus, ſive maſculini, præterito, valet quidem teſtamentum, ſed poſtea adgnatione poſthumi, ſive poſthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier, ex qua poſthumus, aut poſthuma ſperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento eſt ſcriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari ſolebant: dum tamen, ſi inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ eſſe per oblivionem. Maſculos vero poſthumos, id eſt, filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari, niſi nominatim exhæredarentur: hoc ſcilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres eſto*.

2 ¶ Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui hæredis locum ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo, fiunt parentibus ſui hæredes: ut ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in poteſtate habeat, quia filius gradu præcedit, is ſolus jura ſui hæredis habet, quamvis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione

exeat

exeat de poteſtate ejus, incipit nepos, neptiſve in ejus locum ſuccedere, & eo modo jura ſuorum hæredum, quaſi adgnatione nanciſcitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum, ſicut ipſum filium, vel hæredem inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum: ita & nepotem, neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel hæredem inſtituere, vel exhæredare, ne forte eo vivo, filio mortuo, ſuccedendo in locum ejus nepos, neptiſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Julia Vellea proviſum eſt, in qua ſimilis exhæredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

3 ¶ Emancipatos liberos jure civili neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe eſt: quia non ſunt ſui hæredes. Sed prætor omnes, tam fœminini ſexus, quam maſculini, ſi hæredes non inſtituantur, exhæredari jubet: virilis ſexus nominatim: fœminini vero inter cæteros: quia ſi neque hæredes inſtituti fuerint, neque ita (ut diximus) exhæredati, permittit eis prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

4 ¶ Adoptivi liberi, quamdiu ſunt in poteſtate patris adoptivi, ejuſdem juris habentur, cujus ſunt juſtis nuptiis quæſiti: itaque hæredes inſtituendi, vel exhæredandi ſunt ſecundum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo jure,] quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque hæredes inſtituere,

ne-

neque exhæredare neceſſe ſit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi a naturali patre emancipati fuiſſent.

5 ¶ Sed hæc quidem vetuſtas introducebat, noſtra vero conſtitutio inter maſculos, & fœminas in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans: quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & lege antiqua (duodecim tabularum) omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſtea ſecuti eſſe videntur: ideo ſimplex, ac ſimile jus & in filiis, & in filiabus, & in cæteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis, non ſolum jam natis, ſed etiam poſthumis, introduxit: ut omnes, ſive ſui, ſive emancipati ſint, vel hæredes inſtituantur, vel nominatim exhæredentur, & eundem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filii ſui, vel emancipati habent, ſive jam nati ſint, ſive adhuc in utero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptivos autem (filios) certam induximus diviſionem, quæ in noſtra conſtitutione, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur.

6 ¶ Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos jam natos, vel poſthumos nominatim non exhæredaverit, ſed (ſilentio) præterierit, non ignorans, an habeat liberos, ſilentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, conſtitutionibus principum cautum eſt.

7 ¶ Mater, vel avus maternus, neceſſe non habent liberos ſuos aut hæredes inſti-

ſtituere, aut exhæredare: ſed poſſunt eos ſilentio omittere: nam ſilentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem aſcendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiamve, neque avo materno nepotem, neptemve ex filia, ſi eum, eamve hæredem non inſtituat, exhæredare neceſſe eſt, ſive de jure civili quæramus, ſive de edicto prætoris, quo (prætor) præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem permittit: ſed aliud eis adminiculum ſervatur, quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

DE HÆREDIBUS Inſtituendis,

TITULUS XIV.

HÆredes inſtituere permiſſum eſt, tam liberos homines, quam ſervos, & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quam cum libertate, recte inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate, ex noſtra conſtitutione hæredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſervus a domina hæres inſtituitur, ut conſtitutione divorum Severi, & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt: Servum adulterio maculatum, non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere vi-

videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem a domina collata hæredis institutio nullius momenti habeatur. Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.

1 ¶ Servus autem a domino suo hæres institutus, siquidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si vero a vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit, jussu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiamsi cum libertate hæres institutus fuerit. desiisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus hæres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat, debet jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hæreditatem.

2 ¶ Servus etiam alienus post domini mortem recte hæres instituitur, quia & cum hæreditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti, cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte hæres instituatur.

3 ¶ Servus (autem) plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii adquirit hæreditatem.

4 ¶ Et

4 ¶ Et unum hominem, & plures uſque in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

5 ¶ Hæreditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia uſque ad aſſem hæc: ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [ſemper] duodecim uncias eſſe oportet. nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit, & ſi unum tantum quis ex ſemiſſe (verbi gratia) hæredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. Neque enim idem ex parte teſtatus, ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cujus ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et e contrario poteſt quis in quotcunque voluerit plurimas uncias ſuam hæreditatem dividere.

6 ¶ Si plures inſtituantur hæredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus hæredes eſſe: ſatis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars aſſi deerit, ex ea parte hæres ſit. Et ſi plures ſine patet ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus ſit, ii, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt, primus, an medius, an noviſſimus, ſine parte hæres ſcriptus ſit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 ¶ Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit hæres inſtitutus,

tus, quid juris sit. veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent: & ex diverso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescere, ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

8 ¶ Et si plures unciæ, quam duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit: quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unciarum.

9 ¶ Hæres & pure, & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest: veluti, *post quinquennium*, *quam moriar*, vel *ex Calendis illis*, vel *usque ad Calendas illas hæres esto*. Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet, & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset.

10 ¶ Impossibilis conditio in institutionibus, & legatis, necnon in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur.

11 ¶ Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: si quidem conjunctim, ut puta *si illud*, *& illud factum fuerit*, omnibus parendum est: si separatim, veluti *si illud*, *aut illud factum erit*; cuilibet [conditioni] obtemperare satis est.

12 ¶ Ii, quos nunquam testator vidit, hæredes institui possunt, veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans, qui essent, hæredes instituerit: ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XV.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gradus hæredum facere: ut puta, *Si ille hæres non erit, ille hæres eſto*: & deinceps, in quantum velit teſtator ſubſtituere poteſt, ut noviſſimo loco in ſubſidium, vel ſervum neceſſarium hæredem inſtituere [poſſit]

1 ¶ Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui hæredes inſtituti ſunt.

2 ¶ Et ſi ex diſparibus partibus hæredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit, eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit, & ita divus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed ſi inſtituto hæredi, cohærede ſubſtituto dato, alius ei ſubſtiturus fuerit, divi Severus, & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtituтum admitti.

4 ¶ Si ſervum alienum, quis patremfamilias arbitratus, hæredem ſcripſerit, &, ſi hæres non eſſet, Mævium ei ſubſtituerit, iſque ſervus juſſu domini adierit hæreditatem, (Mævius) ſubſtiturus in partem admittitur. Illa enim verba, *Si hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: Si neque ipſe hæres erit, neque alium hæredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, Si hæreditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſub-

je-

jectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XVI.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, ideſt, ut ſi hæredes ei non extiterint, alius ſit ei hæres, ſed eo amplius, ut ſi hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis hæres: veluti ſi quis dicat hoc modo, *Titius filius meus hæres mihi eſto. Et ſi filius meus hæres mihi non erit, ſive hæres erit, & prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit, tunc Sejus hæres eſto*, quo caſu, ſi quidem non extiterit hæres filius; tunc ſubſtitutus patri fit hæres, ſi vero extiterit hæres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio fit hæres ſubſtitutus. nam moribus inſtitutum eſt, ut cum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

1 ¶ Qua ratione excitati, etiam conſtitutionem poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcunque ſexus, vel gradus, liceat eis, etſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere. ſin autem reſipuerint, eandem ſubſtitutionem infirmari ſancimus: & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

2 ¶ Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata duo

quo-

quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi hæredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, ideſt, duarum hæreditatum.

3 ¶ Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus (ordinare) debet; illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere debet; eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque hæredem inſtituiſſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

4 ¶ Non ſolum autem hæredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis hæres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exhæredatis. itaque eo caſu ſi quid (exhæredato) pupillo ex hæreditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum, atque amicorum adquiſitum fuerit, id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel hæredum inſtitutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam de poſthumis intelligimus.

5 ¶ Liberis autem ſuis teſtamentum ne-

nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars, & sequela est paterni testamenti: adeo, ut si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

6 ¶ Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum novissimus impubes morietur, substitui potest: singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: novissimo, si jus legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.

7 ¶ Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius hæres esto*: aut generaliter, ut *Qui[s]quis mihi hæres erit*. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & exstiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.

8 ¶ Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest: fœminæ usque ad duodecim annos, & si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.

9 ¶ Extraneo vero, vel filio puberi hæredi instituto ita substituere nemo potest, ut si hæres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hæreditatem ejus vel totam, vel pro parte restituere: quod jus quale sit suo loco trademus.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA infirmentur.

TITULUS XVII.

TEstamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

1 ¶ Rumpitur autem testamentum, cum,

in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris: aut per prætorem, ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur, quaſi adgnatione ſui hæredis.

2 ¶ Poſteriore quoque teſtamento, quod jure perfectum eſt, ſuperius rumpitur: nec intereſt, extiterit aliquis hæres ex eo, an non, hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis noluerit hæres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, deceſſerit; aut conditione, ſub qua hæres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum a poſteriore, & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres extiterit.

3 ¶ Sed & ſi quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiamſi ex certis rebus in eo hæredem inſtituerit: ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe, divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt: cujus conſtitutionis verba (& hic) inſeri juſſimus, cum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. *Imperatores Severus, & Antoninus Coccejo Campano, Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres ſcriptus ſit, perinde jure valere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed & teneri hæredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi*

verba,

verba, quibus, ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

4 ¶ Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite deminutus ſit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

5 ¶ Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: cum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant, & ea, quæ ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſint. Sed & ea, quæ jure facta ſunt, & poſtea per capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui, ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6 ¶ Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere, ſi modo defunctus & civis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit, non poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

7 ¶ Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate prævenrus, aut quia cum ejus rei pœnituit, id non

perfecerit, divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ, & perfectæ fuerint; nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

8 ¶ Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hæreditatem ejus, qui litis cauſa principalem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam hæres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admiſſurum: neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus, & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITULUS XVIII.

QUia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exhæredant, vel omittunt: inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exhæredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

1 ¶ Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem, & frater, turpibus perſonis ſcriptis hæredibus, ex ſacris conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra

omnes

omnes hæredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

2 ¶ Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

3 ¶ Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a testatoribus testamento relictum est, quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hæreditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adjectum boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 ¶ Si tutor nomine Pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

5 ¶ Sed si e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est; ipse (tutor,) quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit, sive jure hæreditario, sive jure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra consti-

tutio, vel aliis modis, qui (in nostris) constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur, idest pro virili portione quarta.

DE HÆREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

HÆredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

1 § Necessarius hæres est servus hæres institutus. Ideoque sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber, & necessarius hæres sit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus hæredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstatur, ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: (iterum) tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisierit, non veniunt.

2 § Sui autem & necessarii hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum, eamve in potestate avi mortis tempore fuisse; sed opus est, ut pater ejus vivo patre

suo.

ſuo deſierit ſuus hæres eſse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris poteſtate: tunc enim nepos, neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideo appellantur, quia domeſtici hæredes ſunt, & vivo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Unde etiam ſi quis inteſtatus moriatur, prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſsarii vero ideo dicuntur, quia omnino, ſive velint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento [ex lege duodecim tabularum] hæredes fiunt. ſed his prætor permittit volentibus abſtinere hæreditate, ut potius parentis, quam ipſorum bona ſimiliter a creditoribus poſſideantur.

3. § Cæteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, hæredes a nobis inſtituti, extranei hæredes nobis videntur. Quade cauſa & qui hæredes a matre inſtituuntur, eodem numero ſunt, quia fœminæ in poteſtate liberos non habent. Servus quoque hæres a domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſsus, eodem numero habetur.

4 § In extraneis hæredibus illud obſervatur, ut ſit cum eis teſtamenti factio, ſive hæredes ipſi inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt, & id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti quidem [facti] tempore, ut conſtiterit inſtitutio: mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit hæreditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive pure, ſive ſub conditione hæres inſtitutus ſit: nam jus hæredis eo maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tempo-

re inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris non nocet hęredi, quia (ut diximus) tria tempora inſpici debent. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento, vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. Et ideo furioſus, & mutus, & poſthumus, & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi, vel alii adquirere poſſunt.

5 ¶ Extraneis autem hęredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hæreditatis, ſive extraneus, cui de adeunda hęreditate deliberare licet, adierit, poſtea relinquendæ hęreditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nam hujus ętatis hominibus, ſicut in cęteris omnibus cauſis deceptis, ita & ſi temere damnoſam hęreditatem ſuſceperint, prętor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen, divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dediſſe, cum poſt aditam hęreditatem grande ęs alienum, quod aditę hęreditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit: divus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

6 ¶ Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis Imperio noſtro hoc beneficium præſtitit, & conſtitutionem tam æquiſſimam, quam nobiliſſimam ſcripſit: cujus tenorem ſi obſervaverint homines, licet

eis

eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini additionis supponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus hæres testamento instituτus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate: dummodo sciat eum, in cujus bonis pro hærede gerit, testatum, intestatumve obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim hęredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit; ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus, vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & adquirere sibi hæreditatem, si tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITULUS XX.

POst hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur. (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per universitatem res nobis adquiruntur) sed cum omnino de testamen-

mentis, & de hæredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſimus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari.

1 § Legatum itaque eſt donatio quædam a defuncto relicta, ab hærede præſtandæ.

2 § Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum ſolemnitas hujuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legati una ſit natura, & quibuſcunque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

3 ¶ Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare: ut nulla ſit inter ea differentia: ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum, & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permiſtim de his

expo-

exponendo ſtudioſis adoleſcentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium eſſe duximus, interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare, ut, natura utriuſque juris cognita, facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non ſolum autem teſtatoris, vel hæredis res, ſed etiam aliena legari poteſt: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præſtare, vel ſi eam non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, [vel adipiſci non poteſt] nec æſtimatio ejus debetur, veluti ſi campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico uſui deſtinata ſunt, legaverit. nam nullius momenti [tale] legatum eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari, ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciviſſet alienam rem eſſe, non legaſſet, & ita divus Pius reſcripſit. Et verius eſt, ipſum, qui agit, ideſt, legatarium probare oportere, ſciviſſe alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignoraſſe alienam, quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet hæres [eam] luere. Et [in] hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat hæres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe, & ita divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit, non debet hæres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit, & ejus rei

vivo testatore, legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest. Si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest: nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, utrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa, si æstimationem agere potest.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim, si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut præverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio, & Sejo hominem Stichum do, lego*. disjunctim, ita, *Titio hominem Stichum do, lego. Sejo hominem Stichum do, lego*. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æque disjunctum legatum intelligitur.

9 ¶. Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait, quia ususfructus in petitione servitutis locum obtinet. sed officio judicis continetur, ut, deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari.

10 ¶ Sed

10 ¶ Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum, quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest, & licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

11 ¶ Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum. Nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

12 ¶ Si rem suam legaverit testator, postea quam eam alienaverit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus, & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri, & ideo legatarium cum hærede (ejus) agere posse, ut prædia a creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

13 ¶ Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est, & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere, neque ab alio, qui hæredis loco sit. Sed & potest a debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

14 ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo, quod debet, legaverit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito, quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit: utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio exiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum,

quia

quia semel constitit, quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, a qua incipere non potest.

15 ¶ Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum, quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si, quam non accepit dotem, legaverit: divi Severus, & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit, non tenetur hæres. Si vero hæredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit, nec interest, sciverit, an ignoraverit a se legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur hæres, quamvis ignoraverit a se eum legatum esse.

17 ¶ Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam, fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit: & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum

gregi

gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas, & marmora, quæ post testamentum factum ad, ecta sunt, legato [dicimus] cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro, vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem [aliquid] servus adquisierit, Julianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatario cedere, quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit: sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur, & ita divi Severus, & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet, nisi exegerit vivus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *Damnas esto hæres meus, domum illius reficere*, vel *illum ære alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter servus, vel res alia legetur, electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

23 ¶ Op-

23 ¶ Optionis legatum, (ideſt,) ubi teſtator ex ſervis ſuis, vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat olim in ſe conditionem: & ideo niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad hæredem legatum non tranſmittebat: ſed ex conſtitutione noſtra & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia hæredi legatarii optare (ſervum,) licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo: ſive unius legatarii plures hæredes (ſint,) & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors venerit, illius ſententia in optione præcellat.

24 ¶ Legari autem illis ſolum poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

25 ¶ Incertis vero perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinquere conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubjiciebat: veluti ſi quis ita dicat, *Quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundum dato*. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati eſſent, æque incertæ perſonæ legari videbatur, & denique multæ aliæ hujuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari, quia placebat nominatim ſervos libe-

liberari. Sub certa vero demonſtratione, id-eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.* Incertis autem perſonis legata, vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat.

26 ¶ Poſthumo quoque alieno inutiliter (antea) legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, hæres teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus avo.

27 ¶ Sed nec hujuſmodi ſpecies penitus eſt ſine juſta emendatione relicta, cum in noſtro Codice conſtitutio poſita ſit, per quam & huic parti medemur, non ſolum in hæreditatibus, ſed etiam in legatis, & fideicommiſſis, quod evidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram conſtitutionem incertus dari debet, quia certo judicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cavere.

28 ¶ Poſthumus autem alienus hæres inſtitui & ante poterat, & nunc poteſt, niſi in utero ejus ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, (agnomine) legatarii teſtator erraverit: cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus ſervatur, & recte. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt, qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

30 ¶ Huic proxima eſt illa juris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi, veluti ſi quis ita legaverit, *Stichum ſervum meum*

meum vernam do, lego: licet enim non verna, sed emptus sit, si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit: *Stichum servum, quem a Sejo emi*, sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de servo constat.

31 ¶ Longe magis legato falsa causa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit: *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do, lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego*. Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curaverit, fundum (meum) do, lego*.

32 ¶ An servo hæredis recte legemus, quæritur: & constat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate hæredis exierit, quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur (servo) ut requiramus, an, quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.

33 ¶ Ex diverso, hærede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas a legato separata sit: & possit per eum servum alius hæres effici, si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus utile est legatum. quod si in eadem causa

ſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit, evaneſcit legatum.

34 § Ante hæredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur: ſcilicet, quia teſtamenta vim ex inſtitutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput, atque fundamentum intelligitur totius teſtamenti hæredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem: per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante hæredis inſtitutionem, & inter medias hæredum inſtitutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

35 § Poſt mortem quoque hæredis, aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur, veluti ſi quis ita dicat: *cum hæres meus mortuus fuerit, do, lego.* Item, *pridie quam hæres, aut legatarius morietur.* Sed ſimili modo & hoc correximus, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes, ne in hoc caſu deterior cauſa legatorum quam fideicommiſſorum inveniatur.

36 § Pœnæ quoque nomine inutiliter (antea) legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat; veluti ſi quis ita ſcripſerit: *hæres meus, ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocaverit*, vel ex diverſo, *ſi non collocaverit, dato decem aureos Sejo*: aut ſi ita ſcripſerit, *hæres meus, ſi ſervum Stichum alienaverit*, vel ex diverſo, *ſi non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quamplu-

plurimis principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. Nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur. Quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat, veluti ſi quis ita dicat; *Titius hæres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque hæres eſto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an cohæredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit, & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil diſtare a cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM, & translatione.

TITULUS XXI.

ADemptio legatorum (ſive eodem teſtamento adimantur, ſive codicillis) firma eſt: ſed & ſive contrariis verbis fiat ademptio: veluti ſi quis ita quid legaverit, *do, lego*: ita adimatur, *non do, non lego*, ſive non contrariis, ſed aliis quibuſcunque verbis.

1 § Transferri quoque legatum ab alio ad

ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit: *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego*: ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit. quo caſu ſimul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

SUpereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe [cum] ea lege ita cautum eſſet: *uti quiſque legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*) viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis hæredibus, pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: noviſſime lata eſt lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: ideſt, ut ſive unus hæres inſtitutus ſit, ſive plures, apud eum, eoſve pars quarta remaneat.

2 ¶ Et cum quæſitum eſſet, duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio, & Sejo) ſi Titii pars aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: a Sejo vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab

eo relicta ſunt, retinere liceat, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat: placuit poſſe retinere. etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

3 ¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque [verbi gratia] ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legarit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſervos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hæreditati, ut centum [aureis] legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuagintaquinque legaverit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreverint bona [incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum] ut non amplius, quam ſeptuagintaquinq; (aureorum ſubſtantia) vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt hæredi, cui liberum eſt non adire hæreditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum hærede in portione paciſci.

4 ¶ Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum: item funeris impenſa, & pretia ſervorum manumiſſorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur: pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſ-

ſe,

ſe, quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos finganius, octava debet detrahi. Quod ſi quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEI COMMISSARIIS hæreditatibus: (& ad ſenatuſconſultum Trebellianum.)

TITULUS XXIII.

NUnc tranſeamus ad fideicommiſſa, ſed prius eſt, ut de hereditatibus fideicommiſſariis videamus.

1 ¶ Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe, quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant (hæreditatem.) Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus primus, ſemel, iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, juſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat: paulatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem: tantuſque eorum favor factus eſt, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

2 ¶ In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe,

esse, ut aliquis recto jure testamento hæres instituatur: ejusque fidei committatur, ut eam hæreditatem alii restituat. alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit: *Lucius Titius hæres esto*: potest adjicere, *Rogo te, Luci Titi, ut cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, restituas*. Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberum est, vel pure, vel sub conditione relinquere fidei commissum, vel ex certo die.

3 ¶ Restituta autem hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet: is vero, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Annæo Seneca consulibus, senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quæ jure civili hæredi, & in hæredem competerent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas. Post quod senatusconsultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hæreditatem, quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

5 ¶ Sed quia hæredes scripti, cum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerunque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso, & Pusione consulibus, senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus,

quę

quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eædem retentio permiſſa eſt. Poſt quod ſenatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat. Ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, ideſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ ſpecies legati partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. unde quæ ſolebant ſtipulationes inter hæredem, & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hæreditatem, & hæredem, ideſt, ut lucrum, & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

6 ¶ Ergo ſiquidem non plus, quam dodrantem hæreditatis ſcriptus hæres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituebatur hæreditas, & in utrumque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem jure civili: in eum vero, qui recipiebat hæreditatem, ex ſenatuſconſulto Trebelliano tanquam in hæredem. At ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam hæreditatem reſtituere rogatus eſſet, locus erat Pegaſiano ſenatuſconſulto: & hæres, qui ſemel adierat hæreditatem (ſi modo ſua voluntate adierat) ſive retinuerat quartam partem, ſive retinere noluerat, ipſe univerſa onera hæreditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis, & pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem: ſi vero totam hæreditatem reſtitueret, emptæ, & venditæ hæreditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus hæres adire hæreditatem ob id, quod diceret, eam ſibi ſuſpectam eſſe

quaſi damnoſam: cavebatur Pegaſiano ſenatuſconſulto, ut, deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, juſſu prætoris adiret, & reſtitueret hæreditatem, perindeque ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris eſt ex Trebelliano ſenatuſconſulto. quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, utroque ſenatuſconſulto in hac ſpecie concurrente.

7 ¶ Sed quia ſtipulationes ex ſenatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque ſenatuſconſulti, placuit, exploſo Senatuſconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hæreditates reſtituantur, ſive habeat hæres ex voluntate teſtatoris quartam, ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto, pro rata portione actionibus tam in hæredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. Si vero totam hæreditatem ſponte reſtituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competent. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, ut quando recuſaret hæres ſcriptus ſibi datam hæreditatem adire, neceſſitas

ei

ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc transpoſuimus ad ſenatuſconſultum Trebellianum, ut ex hoc ſolo neceſſitas hæredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi hæreditatem, nullo nec damno, nec commodo apud hæredem remanente.

8 ¶ Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe hæres inſtituatur, aut totam hæreditatem, aut pro parte reſtituere rogatur: an ex parte hæres inſtituatur, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur: Nam & hoc caſu eadem obſervari præcipimus, quæ in totius hæreditatis reſtitutione diximus.

9 ¶ Si quis una aliqua re deducta, ſive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hæreditatem, ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere. ſed illud intereſt, quod altero caſu, ideſt, cum deducta, ſive præcepta aliqua re, reſtituitur hæreditas, in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, ſine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita. altero vero caſu, ideſt, cum quarta parte retenta, rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatem, & reſtituit, ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis continetur: æque in ſolidum

transferuntur actiones: & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus, pluribuſve deductis, præceptiſve rebus, reſtituere hæreditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta, præceptave, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus ſit aliquis hæreditatem reſtituere, idem juris eſt. Quæ (autem) diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt.

10 ¶ Præterea inteſtatus quoque moriturus poteſt rogare eum, ad quem bona ſua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit, ut hæreditatem ſuam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat: cum alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

11 ¶ Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

12 ¶ Et quia prima fideicommiſſorum cunabula a fide hæredum pendent, & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt: ideo divus Auguſtus ad neceſſitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus exquæſtor ſacri palatii ſuggeſſit, conſtitutionem fecimus: per quam diſpoſuimus, Si teſtator fidei hæredis ſui commiſit, ut vel hæreditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater hæredis,

ſive

sive alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia juraverit; necesse eum habere, vel jusjurandum subire, quod nihil tale a testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem observari censuimus, & si a legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, a quo relictum dicitur, (postquam negaverit,) confiteatur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

DE SINGULIS REBUS per fideicommissum relictis.

TITULUS XXIV.

POtest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, (&) pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit.

1 ¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui re-

restituere, quam ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus eis, aut ipsam redimere, & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

2 ¶ Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius: nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi, & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recipit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quoad possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur, *peto*, *rogo*, *volo*, *mando*, *fidei tuæ committo*. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

DE

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

ANte Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe; ſed primus Lucius Lentulus, (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa [eſſe] cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cum divus Auguſtus voluntatem ejus impleſſet, deinceps reliqui ejus authoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc authoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans a juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum, & neceſſarium hoc civibus eſſe, propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cum & Labeo codicillos feciſſet, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

1 ¶. Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed (&) inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed divi Severus, & Antoninus reſcripſerunt, ex iis co-

codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peri; ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

2 ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum, & codicillorum: & ideo nec exhæredatio ſcribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo (quis) poteſt.

3 ¶ Codicillos autem etiam plures quis facere poteſt: & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI

sacratissimi Principis,

LIBER TERTIUS.

DE HÆREDITATIBUS, quæ ab intestato deferuntur.

TITULUS I.

INtestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum, irritumve factum est: aut si ei eo nemo hæres extiterit.

1 ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primum ad suos hæredes pertinent.

2 ¶ Sui autem hæredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius, filiave, nepos, neptisve ex filio, pronepos, proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus, prognatave. Nec interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem (nuptiis vel) matrimoniis non sunt progeniti, curiis tamen civitatum dati secundum divalium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, (hæredum) suorum jura nanciscuntur. Necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones, per quas jussimus, (ut)

ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, cum tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit; poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos, & in poteſtate patris eſſe, ſed etiam anteriores, qui & iis, qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, etſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos, neptiſve, pronepos, proneptiſve, ſuorum hæredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, veluti emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate ejus ſit, nepos ex eo ſuus hæres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum (eſſe) intelligimus. Poſthumi quoque, qui ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate (ejus) futuri forent, ſui hæredes ſunt.

3. ¶ Sui autem hæredes fiunt etiam ignorantes, & licet furioſi ſint, hæredes poſſunt exiſtere: quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur, ex his cauſis & furioſis acquiri poteſt. Et ſtatim a morte parentis quaſi continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur ſuis hæredibus hæreditas; nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo jure.

4. ¶ Interdum autem, licet in poteſtate (parentis) mortis tempore ſuus hæres non fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur:

veluti (ſi) ab hoſtibus quis reverſus fuerit poſt mortem patris (ſui.) jus enim poſtliminii hoc facit.

5 ¶ Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus hæres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit: ſuum enim hæredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo (quidem) jure ſuum hæredem eſſe, ſed deſinere.

6 ¶ Cum filius, filiave, & ex altero filio nepos, neptiſve exiſtunt, pariter ad hæreditatem (avi) vocantur: nec qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes, nepteſque in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione, & ſi nepos, neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptiſve, ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes, nepteſve, item pronepotes, pronepteſve in parentis ſui locum ſuccedere: conveniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo, pluresve nepotes alteram dimidiam; item ſi ex duobus filiis nepotes, nepteſve exiſtant, ex altero unus forte, aut duo, ex altero tres, aut quatuor: ad unum, aut duos dimidia pars pertineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit, eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo, poſtea certum fuerit, hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem,

aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit, nepos avo suus hæres existet; quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos, & hoc certum est.

8 ¶ Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suus hæres efficitur. Plane si & conceptus, & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus hæres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi jure civili nihil juris habent (neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur: sed prætor naturali æquitate motus dat eis bonorum possessionem *Unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis hæredibus concurrant. Itaque, duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus jure civili hæres est, & solus suus hæres: sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fue-

fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad adgnatos.

11 ¶ Minus ergo juris habent adoptivi [filii] quam naturales. namque naturales emancipati beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & a prætore non admittuntur, & recte. naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest. nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filii, filiæve, aut nepotes, neptesve esse. adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia jus, nomenque filii, filiæque, quod per adoptionem consequuti sunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione, perdunt.

12 ¶ Eadem hæc observantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est neque hæredibus institutis, neque, ut oportet, exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero,

qui

qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens morereturr, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona ejus (non) admittit: quia deſinunt (in) numero liberorum (ejus) eſſe.

13 ¶ Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Et qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui hæredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim prætor liberos vocat tam ſuos hæredes, quam emancipatos, deinde legitimos hæredes, tertio proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati (quidem) placuerunt: aliquam autem emendationem a noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper iis perſonis compoſuimus, quæ a patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant; & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire

ſuc-

ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque prætorio, ex hæreditate ejus aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptivo imponatur vel hæredem eum inſtituere, vel exhæredem eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi caſu, neque quarta ei ſervatur, neque ulla actio ad ejus perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervamus, quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum: quæ ſpecialiter, & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

15 ¶ Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes, vel neptes, qui (quæve) ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi, vel proavi materni, quam in aviæ, vel proaviæ ſive paternæ, ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis, & proneptis nomen commune ſit utriſque, tam qui ex maſculis, quam qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum, & ordinem ſucceſſionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ,

turæ, ſed etiam veteris juris ſuffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimaverunt. ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, ſive maternus, quando fœmina mortua ſit, cujus de hæreditate agitur: iiſque (licet ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ, vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis auctoritate, memoratam quidem conſtitutionem a noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: nec hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere, ſecundum ſui vigorem, & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes dividi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios, & nepotes ex filia diſtributionem fie-

ri jubeamus, vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps personas; ut utraque progenies, matris, vel patris, aviæ, vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur: ut si forte unus, vel duo ex una parte, ex altera tres, aut quatuor exstent, unus, aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA adgnatorum successione.

TITULUS II.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor, vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hæreditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi a patre cognati. Itaque [ex] eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem, sed iis, qui tunc proximiore gradu sunt, cum certum esse coeperit, aliquem intestatum decessisse.

2 ¶ Per

2 ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris adgnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem: agnatus inter ſuos hæredes eſſe non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter maſculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu ſint, ultro, citroque capitur. Quod ad fœminas vero attinet, ita placebat, ut ipſæ conſanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant. maſculi autem ad earum hæreditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat: Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hæreditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos, ſive maſculos, ſive fœminas, cujuſcumque gradus, ad ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem juriſprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem diſpoſitione anterior, ſubtilitate quadam ex-

excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione incognita, donec prætores paulatim aſperitatem juris civilis corrigentes, ſive, quod deerat, implentes, humano propoſito, alium ordinem ſuis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ *unde cognati* appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes, laudamus quidem prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) cauſæ mederi invenimus. Quare etenim uno, eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tam in maſculis, quam in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus? Ideo (nos) in plenum omnia reducentes, & ad jus duodecim tabularum eandem diſpoſitionem exæquantes, noſtra conſtitutione ſancimus, omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendentes (ſive maſculini generis, ſive fœminini ſint) ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari, ſecundum ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent.

4 §. Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam ſucceſſionem: ut non ſolum fratris filius, & filia (ſecundum quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris ſui vocentur:

ſed

ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius, & filia ſoli, & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt, ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli, ſimili modo ab utroque latere ſuccedant, tanquam ii omnes ex maſculis deſcendentes legitimo jure veniant, ſcilicet ubi frater, & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus, & ſucceſſionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hæreditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda.

5 ¶ Si plures ſint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa lex (duodecim tabularum) proximum vocet, tamen dubium non eſt, quin, ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium eſt, quin, licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

6 ¶ Proximus autem, ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, non quo mortuus eſt is, cujus de hæreditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento hæredem extiturum. tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut, proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

7 ¶

7 ¶ Placebat autem in eo genere percipiendarum hæreditatum ſucceſſionem non eſſe: id eſt ut quamvis proximus, qui ſecundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut ſpreverit hæreditatem, aut, antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo jure ſequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo juri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione, quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente, protulimus, (ſancimus) ſucceſſionem in adgnatorum hæreditatibus non eſſe eis denegandam; cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis a prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

8 ¶ Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat, quod ex noſtra conſtitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

DE SENATUSCONSULTO Tertylliano.

TITULUS III.

LEx duodecim tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem, & filium, filiamve ultro, citroque hæreditatis capiendæ jus daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione *unde cognati* adcommodata, vocabant.

1 ¶ Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primum quidem divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem.

2 ¶ Postea autem senatusconsulto Tertylliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam aviæ, deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum, filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut sc. cum alieno juri subjecta est, iussu ejus adeat (hæreditatem,) cujus juri subjecta est.

3 ¶ Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius, vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, ideſt, aviæ suæ. Pater vero utriusque, non etiam avus, & proavus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam

filii,

filii, quam filiæ excludebat matrem; ſorori autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater, & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus, & ſororibus.

4 § Sed nos conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſtimavimus, reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum: ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccavit, ſi non plures, ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (ſive ingenuis, ſive libertinis) etſi non ter enixæ fuerint, vel quater, ſed eum tantum, vel eam, qui, quæve morte intercepti ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

5 § Sed cum antea conſtitutiones jura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant, nobis viſum eſt recta, & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris, & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres, & ſo-

ro-

rores, ſive legitimi ſint, ſive non, ad capiendas hæreditates ſimul vocemus: ita tamen, ut ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite, & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis, vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus hæreditas.

6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere, ſcituris eis, quod ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excuſati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

7 ¶ Licet autem vulgo quæſitus ſit filius, filiave, poteſt (tamen) ad bona ejus mater ex Tertylliano ſenatuſconſulto admitti.

DE SENATUSCONSULTO Orphitiano.

TITULUS IV.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex ſenatuſconſulto Orphitiano, quod Orphitio, & Ruſo conſulibus effectum eſt, divi Marci temporibus, & data eſt tam filio, quam filiæ legitima hæreditas, etiam ſi alieno juri ſubjecti ſint, & præferuntur conſanguineis, & adgnatis defunctæ matris.

1 ¶ Sed cum ex hoc ſenatuſconſulto nepotes (& neptes) ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non vocarentur: poſtea hoc con-

conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum, filiarumque & nepotes, & neptes vocentur.

2 ¶ Sciendum autem eſt hujuſmodi ſucceſſiones, quæ ex Tertylliano, & Orphitiano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novę hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3 ¶ Noviſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo quæſiti ſunt, ad matris hæreditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

4 ¶ Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiſerint hæreditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quominus adeant, reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

TITULUS V.

POſt ſuos hæredes, eoſque, quos inter ſuos hæredes prætor, & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta ſenatus conſulta, quam noſtra erexit conſtitutio) proximos cognatos prætor vocat.

1 ¶ Qua parte naturalis cognatio ſpectatur. nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed a prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre, & ſorore emancipatis: non enim liberis

beris eorum, quos lex Anaſtaſiana cum fratribus integri juris conſtitutis vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, ſive ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione, quam facile eſt ex ipſius conſtitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem paſſi non ſint, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis.

2 ¶ Eos etiam, qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad ſucceſſionem vocat.

3 ¶ Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 ¶ Vulgo quæſitos, nullos habere adgnatos manifeſtum eſt, cum adgnatio a patre ſit, cognatio a matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe, quia conſanguinitatis jus ſpecies eſt adgnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cognati ſunt. Itaque omnibus iſtis (ex) ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5 ¶ Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, etſi decimo gradu ſit: ſive de lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo prætor legitimis hæredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem poſlicetur. Proximitatis vero nomine iis ſolis prætor promittit bonorum poſſeſſionem, qui uſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo a ſobrino, ſobrinaque nati, natæve.

DE

DE GRADIBUS COGNATIONUM.

TITULUS VI.

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex tranſverſo, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio eſt parentum, inferior liberorum, ex tranſverſo fratrum, ſororumve, & eorum, qui, quæve ex his generantur, & convenienter, patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et ſuperior quidem, & inferior cognatio a primo gradu incipit: at ea, quæ ex tranſverſo numeratur, a ſecundo.

1 ¶ Primo gradu eſt ſupra pater, mater: infra filius, filia.

2 ¶ Secundo (gradu) ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex tranſverſo frater, ſoror.

3 ¶ Tertio (gradu) ſupra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex tranſverſo fratris, ſororiſque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus eſt frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur, & uterque promiſcue θεῖος appellatur: amita eſt patris ſoror, [quę Græce πατραδέλφη appellatur.] Matertera vero matris ſoror, [quę Græce μητραδέλφη dicitur,] & utraque promiſcue θεῖα appellatur.

4 ¶ Quarto gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis; ex tranſverſo fratris, ſororiſque nepos, neptiſve: & convenienter patruus magnus, amita magna, ideſt, avi frater, & ſoror: item avunculus magnus, & matertera magna, ideſt, aviæ

frater, & ſoror; conſobrinus, conſobrina, ideſt, qui, quęve ex ſororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filię naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre, & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant.] Amitę tuę filii conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quinto [gradu] ſupra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex tranſverſo fratris, ſororiſque pronepos, proneptis: & convenienter propatruus, proamita, ideſt, proavi frater, & ſoror, [&] proavunculus, & promatertera, ideſt, proavię frater, & ſoror. Item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini, & conſobrinę, amitini, & amitinę filius, filia: propius ſobrino, propius ſobrina, hi ſunt patrui magni, amitę magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ, filius, filia.

6 ¶ Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex tranſverſo fratris, ſororiſque abnepos, abneptis: & convenienter obpatruus, obamita, ideſt, abavi frater, & ſoror: abavunculus, abmatertera, ideſt, abaviæ frater, & ſoror. (item propatrui, proamitæ, proavunculi, promateterę filius, filia. item propius ſobrino, ſobrinave, filius, filia:) item ſobrini, ſobrinæ, ideſt, qui, quæve ex fratribus, vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

7 ¶ Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur.

Nam-

Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 ¶ Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possunt & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITULUS VII.

ILlud certum est, ad serviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio liberum, vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere, vel contra serva mulier ex libero, vel servo habuerit liberos cujuscumque sexus, & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in servitute eos habuerint,

& postea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad successionem patris, vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: sive soli inveniantur, qui in servitute nati, & postea manumissi sunt, sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt, sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt.

1 ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumeravimus: apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem, aut patrem, matremque defuncti: cum alioqui pater quidem, & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus, adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos, vel pronepos avunculo, vel materteræ præfertur. Toties igitur diximus, aut potiorem haberi eum, qui proximio-

miorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt: quoties neque ſuorum hæredum, quique inter ſuos hæredes ſunt, neque adgnationis (jure) aliquis præferri debeat, ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre, & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum, vel ſororum vocantur, qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.

TITULUS VIII.

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum hæredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hæredem reliquiſſet, nulla videbatur querela: ſi vero adoptivus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil juris patrono ſupereſſe.

1 ¶ Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata eſt: ſive enim faciebat teſtamentum libertus, jubebatur ita teſtari, ut patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinqueret: & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Sive inteſtatus moriebatur, ſito hærede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono, contra hunc ſuum hæredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad

excludendum patronum naturales liberi, non ſolum, quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto (prætorio) petierant. nam exhæredati nullo modo repellebant patronum.

2 ¶ Poſtea (vero) lege Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum (quidem) filium, filiamve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio, filiave inteſtatus deceſſiſſet. cum (vero) duos, duaſve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 ¶ Sed noſtra conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita hujuſmodi cauſam definivit: ut ſi quidem libertus, vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſervavit. Cum vero majores centenariis ſint, ſi hæredes, vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſi-

ve unum, ſive plures, cujuſcunque ſexus, vel gradus, ad eos ſucceſſiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint: ſi quidem inteſtati, ad omnem hæreditatem patronos, patronaſque vocavimus: ſi vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredaverint, vel mater, ſive avus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta, tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur, vel quod deeſt, eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti, libertæve ex ea parte legata, vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis aliis caſibus a nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni, patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum, libertarumve vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendum eſt: & ſi ejuſdem patroni, vel patronæ, vel duorum, duarumque, pluriumve liberi ſint, qui proximior eſt, ad liberti, vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes dividatur ſucceſſio: eodem modo & in iis, qui ex tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſonantia jura ingenuitatis, & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

4 § Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti, simul & Dediticiis, & Latinis sublatis, cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam, atque libertatem amittebant, & quasi servorum bona eorum jure quodammodo peculii ex lege Junia (Norbana) manumissores detinebant. Postea vero senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit Divi Trajani edictum, quod eundem hominem, si invito, vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Juniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

TITULUS IX.

IN summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse senatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen liceret

ret parenti uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit, nullis liberis relictis.

1 ¶ Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ, neptive adſignare permittitur.

2 ¶ Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos, pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum, libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit, num evaneſcat adſignatio? Sed placuit evaneſcere, quod & Juliano, & aliis pleriſque viſum eſt.

3 ¶ Nec intereſt, (an) teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento, ſed etiam quibuſcunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo ſenatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio Rufo, & Aſterio Scapula conſulibus.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

TITULUS X.

JUs bonorum poſſeſſionis introductum eſt a prætore emendandi veteris juris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hæreditatibus verus jus eo modo prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus hæres fuerit inſtitutus: quamvis hæreditatem jure ci-

vili adire non poterat, cum institutio non valebat, honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a prætore adjuvabatur: sed & is a nostra constitutione hodie recte hæres instituitur, quasi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia (prætor) pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2 ¶ Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso jure non fiunt, nam prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales; sed cum eis prætor dat bonorum possessionem, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono, & æquo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*. Et cum de testamentis prius locutus est, ad intestatos tran-

tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos hæredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *unde liberi*. Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. Sunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *Tanquam ex familia*. Sexto, patrono, patronæque, liberiſque eorum, & parentibus. Septimo, viro, & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit juriſdictio: a nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, *contra tabulas* quidem, & *ſecundum tabulas* bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab inteſtato *unde liberi*, & *unde legitimi*, bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, ideſt, *unde decem perſonæ*, eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Cum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori, noſtra conſtitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſoribus, contracta fiducia, manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur.

Cum-

Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio *tanquam ex familia*, & octavo *unde patroni, patronæque, & parentes eorum*: utramque per conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuerimus, quas uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: ſufficit eis tam *contra tabulas* bonorum poſſeſſio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupulositate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluto. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ *unde vir, & uxor*, appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, ideſt, ſexto eam poſuimus; decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat *unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata, ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes. Septima eas ſecuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum, & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, ſcilicet iis, qui ex legibus, ſenatuſconſultis, conſtitutionibuſve principum, ex novo jure, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato veniunt. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum

num prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque, & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris (autem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 ¶ Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus personis accrescit; vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

6 ¶ Sed bene anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ADQUISITIONE per adrogationem.

TITULUS XI.

EST & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabu-

bularum, neque prætoris edicto, ſed eo jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

1 ¶ Ecce enim, cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Uſus etenim, & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.

2 ¶ Nunc autem nos eandem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, niſi tantummodo uſusfructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertransit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra partem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedant.

3 ¶ Sed ex diverſo, pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine filii convenitur; & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus, bona, quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA bona addicuntur.

TITULUS XII.

ACceſſit novus caſus ſucceſſionis ex conſtitutione divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt a domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona ſibi addici libertatum conſervandarum cauſa, audiuntur.

1 ¶ Et ita divi Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur: Verba reſcripti ita ſe habent: ſi Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona (ejus) eſſe cœperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatem tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idonee creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hæreditas adita eſſet. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus eſt, a te libertatem conſequentur: ita autem, ut ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ii, quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat, ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſciant commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam, & ita bona cogenda, ut libertas in

ſalva

ſalva ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hæreditas ex teſtamento adita eſſet.

2 ¶ Hoc reſcripto ſubventum eſt & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poſſideantur, & veneant. Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio. exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cavet.

3 ¶ In primis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hæreditas: [an] favor conſtitutionis debebit locum habere? Certe ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubium eſt.

4 ¶ Tunc [enim] conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, cum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quandiu incertum erit, utrum exiſtat, an non, ceſſabit conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit, neminem exiſtere, tunc erit conſtitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit hæreditate, an quamvis poteſt in integrum reſtitui, poſſit admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quia ſemel competierunt.

6 ¶ Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ, ceſſat [hæc] conſtitutio. Quid ergo ſi vivis dederit libertates, vel mortis cauſa; & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſint?

Et

Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiant verba conſtitutionis.

7 ¶ Sed cum multas diviſiones ejuſmodi conſtitutioni deeſſe proſpeximus, lata eſt a nobis pleniſſima conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, QUÆ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERant ante prædictam ſucceſſionem olim & aliæ per univerſitatem ſucceſſiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerant. Sed cum extraordinariis judiciis poſteritas uſa eſt: ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona poſſidere, & prout utile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

1 ¶ Erat & ex ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem adquiſitio: cum libera mulier ſervili amore bacchata, ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam, quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & a noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris digeſtis conceſſimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

NUnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ ſecundum noſtræ civitatis jura.

1 ¶ Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera diducitur; namque aut civiles ſunt, aut prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR obligatio.

TITULUS XV.

RE contrahitur obligatio, [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ, & qualitatis reddantur: inde etiam mutuum appellatum

eſt,

eſt, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat. & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio.

1 § Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici poteſt, ſi apparet eum dare oportere, ac ſi mutuum accepiſſet. Unde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenetur indebiti condictione, non magis, quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum is, qui ſolvendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere, quam contrahere.

2 § Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe diſtat. namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, ſane quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter majorem vim, majoreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus intervenit. alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium, prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc pro-

prie

prie intelligitur, ſi nulla mercede acceptâ, vel conſtituta, (res) tibi utenda data eſt. alioqui, mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur: Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

3 ¶ Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ, ac negligentiæ, non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit: quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, (non ei) ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

4 ¶ Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriuſque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam adhibeat; quam ſi præſtiterit, & aliquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari, fierive nobis ſtipulamur: ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio certi, ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu, ſi incerta ſit. quæ hoc nomine inde utitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a ſtipite deſcendens.

1 ¶ In

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? spondeo. Promittis? promitto.* (*Fide promittis? fide promitto.*) *Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt: poſtea autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ, ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum, & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcumque tandem verbis expreſſum eſt.

2 ¶ Omnis ſtipulatio, aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare ſpondes?* idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare ſpondes?* Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur; ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt: at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius, quam is præterierit.

3 ¶ At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare ſpondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non poteſt deberi: ſed hæres petendo pacti exceptione ſubmovebitur.

4 ¶ Sub conditione ſtipulatio fit, cum in

aliquem caſum differtur obligatio: ut ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committitur ſtipulatio: veluti, *Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, *ſi in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri: eamque ipſam ſpem in hæredem tranſmittimus, ſi prius, quam conditio exſtet, mors nobis contigerit.

5 ¶ Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, cum impoſſibilis ſit repromiſſio.

6 ¶ Conditiones, quæ ad præſens, vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Conſul fuit*, vel *ſi Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

7 ¶ Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta, ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod ejus interfit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur: ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* ſed

ſi quæ-

ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis, clauſula hujuſmodi erit adjcienda, *Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI, & promittendi.

TITULUS XVII.

ET ſtipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo*; ut puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Utrique veſtrum dare ſpondeo*. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpondeat, alia, atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo, pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi, decem aureos dare ſpondes?* & *Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes?* (ſi) reſpondeant ſinguli ſeparatim, *Spondeo*.

1 ¶ Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, peratur.

vili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat, honorario tamen jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet cum a prætore adjuvabatur: ſed & is a noſtra conſtitutione hodie recte hæres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia (prætor) pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto hæredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos hæredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2 ¶ Quos autem ſolus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipſo jure non fiunt, nam prætor hæredem facere non poteſt: per legem enim tantum, vel ſimilem juris conſtitutionem hæredes fiunt, veluti per ſenatuſconſulta, & conſtitutiones principales; ſed cum eis prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco hæredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendi rum hæreditatum, prætor ex bono, & æquo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure ſcriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tran-

tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos hæredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *unde liberi*. Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. Sunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *Tanquam ex familia*. Sexto, patrono, patronæque, liberiſque eorum, & parentibus. Septimo, viro, & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit juriſdictio: a nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, *contra tabulas* quidem, & *ſecundum tabulas* bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab inteſtato *unde liberi*, & *unde legitimi*, bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, ideſt, *unde decem perſonæ*, eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Cum enim prædicta bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori, noſtra conſtitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſoribus, contracta fiducia, manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur.

Cum-

Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio *tanquam ex familia*, & octavo *unde patroni, patronæque, & parentes eorum*: utramque per conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuerimus, quas uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: ſufficit eis tam *contra tabulas* bonorum poſſeſſio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupulositate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluto. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ *unde vir*, & *uxor*, appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, ideſt, ſexto eam poſuimus: decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat *unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata, ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes. Septima eas ſecuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum, & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, ſcilicet iis, qui ex legibus, ſenatuſconſultis, conſtitutionibuſve principum, ex novo jure, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato veniunt. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum

num prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque, & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris (autem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 ¶ Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus personis accrescit; vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

6 ¶ Sed bene anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ADQUISITIONE per adrogationem.

TITULUS XI.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabu-

bularum, neque prætoris edicto, ſed eo jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

1 ¶ Ecce enim, cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Uſus etenim, & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.

2 ¶ Nunc autem nos eandem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, niſi tantummodo uſusfructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertransit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra partem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedant.

3 ¶ Sed ex diverſo, pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine filii convenitur; & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus, bona, quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA bona addicuntur.

TITULUS XII.

ACceſſit novus caſus ſucceſſionis ex conſtitutione divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt a domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona ſibi addici libertatum conſervandarum cauſa, audiuntur.

1 ¶ Et ita divi Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur: Verba reſcripti ita ſe habent: ſi Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona (ejus) eſſe cœperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatem tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idonee creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hæreditas adita eſſet. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus eſt, a te libertatem conſequentur: ita autem, ut ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ii, quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat, ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſciant commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam, & ita bona cogenda, ut libertas ita

ſalva

ſalva ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hæreditas ex teſtamento adita eſſet.

2 ¶ Hoc reſcripto ſubventum eſt & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poſſideantur, & veneant. Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio. exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cavet.

3 ¶ In primis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hæreditas [an] favor conſtitutionis debebit locum habere? Certe ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubium eſt.

4 ¶ Tunc [enim] conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, cum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quandiu incertum erit, utrum exiſtat, an non; ceſſabit conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit, neminem exiſtere, tunc erit conſtitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit hæreditate, an quamvis poteſt in integrum reſtitui, poſſit admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quia ſemel competierunt.

6 ¶ Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ, ceſſat [hæc] conſtitutio. Quid ergo ſi vivis dederit libertates, vel mortis cauſa; & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſint?

Et

Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiant verba conſtitutionis.

7 ¶ Sed cum multas diviſiones ejuſmodi conſtitutioni deeſſe proſpeximus, lata eſt a nobis pleniſſima conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, QUÆ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERant ante prædictam ſucceſſionem olim & aliæ per univerſitatem ſucceſſiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerant. Sed cum extraordinariis judiciis poſteritas uſa eſt: ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona poſſidere, & prout utile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

1 ¶ Erat & ex ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem adquiſitio: cum libera mulier ſervili amore bacchata, ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam. quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & a noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris digeſtis conceſſimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

NUnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ ſecundum noſtræ civitatis jura.

1 ¶ Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera diducitur; namque aut civiles ſunt, aut prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR obligatio.

TITULUS XV.

RE contrahitur obligatio, [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ, & qualitatis reddantur: inde etiam mutuum appellatum

eſt,

est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat. & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio.

1 § Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenetur indebiti condictione, non magis, quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

2 § Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligentior poterat eam rem custodire: sed propter majorem vim, majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenit. alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incursu hostium, prædonumve, vel naufragio amiseris, dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc pro-

prie

prie intelligitur, si nulla mercede acceptâ, vel constituta, (res) tibi utenda data est. alioqui, mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur: Gratuitum enim debet esse commodatum.

3 ¶ Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ, ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, (non ei) sed suæ facilitati id imputare debet.

4 ¶ Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratiâ datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat; quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & responsione, cum quid dari, fierive nobis stipulamur: ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu, si incerta sit. quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a stipite descendens.

1 ¶ In

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? spondeo. Promittis? promitto. (Fidepromittis? fidepromitto.) Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt: poſtea autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ, ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum, & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcumque tandem verbis expreſſum eſt.

2 ¶ Omnis ſtipulatio, aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare ſpondes?* idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare ſpondes?* Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur; ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt: at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius, quam is præterierit.

3 ¶ At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare ſpondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non poteſt deberi: ſed hæres petendo pacti exceptione ſubmovebitur.

4 ¶ Sub conditione ſtipulatio fit, cum in ali-

ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis, clauſula hujuſmodi erit adjcienda, *Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI, & promittendi.

TITULUS XVII.

ET ſtipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo*; ut puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Utrique veſtrum dare ſpondeo*. Nam ſi prius Titio ſponderit, deinde alio interroganti ſpondeat, alia, atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo, pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi, decem aureos dare ſpondes?* & *Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes?* (ſi) reſpondeant ſinguli ſeparatim, *Spondeo*.

1 ¶ Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

DE STIPULATIONE ſervorum.

TITULUS XVIII.

SErvus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hæreditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideoque quod ſervus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, adquirit hereditati: ac per hoc etiam hæredi poſtea facto adquiritur.

1 ¶ Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive impersonaliter ſervus ſtipuletur, domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt.

2 ¶ Sed cum factum in ſtipulatione continebitur: omni modo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire, agere liceat; ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 ¶ Servus communis ſtipulando unicuique dominorum pro portione dominii adquirit: niſi juſſu unius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt, ſolidum alteri adquiritur: veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

DE DIVISIONE Stipulationum.

TITULUS XIX.

STipulationum aliæ (ſunt) judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quam judiciales.

1 ¶ Ju-

1 ¶ Judiciales ſunt duntaxat, quæ a mero judicis officio proficiſcuntur : veluti de dolo cautio, (vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt, reſtituendóve pretio.)

2 ¶ Prætoriæ (ſunt ;) quæ a mero prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, (vel legatorum.) Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ, nam & hæ a juriſdictione [prætoris] veniunt.

3 ¶ Conventionales ſunt, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur (hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu prætoris, ſed ex conventione contrahentium,) quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes ſunt, veluti rem ſalvam fore pupillo : (Nam & Prætor jubet rem ſalvam fore pupillo caveri ; & interdum judex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt.). vel de rato ſtipulatio.

DE INUTILIBUS Stipulationibus.

TITULUS XX.

OMnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt, ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

1 ¶ At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit : veluti Stichum, qui mortuus ſit, quem vivere credebat, aut hippocentaurum, qui eſſe non poſſit : inutilis erit ſtipulatio.

2 ¶ Idem juris eſt, ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat, vel rem publicam, quæ uſibus populi

perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipſci ſtipulator poteſt, & res (ſua) ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra, licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi (tamen) poſtea in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium, cum ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

3 ¶ Si quis alium daturum, facturumve quid promiſerit, non obligabitur, veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſponderit, obligatur.

4 ¶ Si quis alii, quam ei, cujus juri ſubjectus ſit, ſtipuletur, nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, *Mihi, aut Sejo dare ſpondes?* ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat, ſed ille adverſus Sejum habeat mandati actionem. Quod ſi quis ſibi, & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt, valet quidem ſtipulatio: ſed utrum totum debeatur (ſtipulatori,) quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, non plus, quam dimidiam

diam partem ei adquiri. Ei (vero,) qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox tua tanquam filii ſit, ſicuti & filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt.

5 ¶ Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi quis decem aureos a te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu ſub conditione promittas: vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti tu reſpondeas, *Præſenti die ſpondeo*. Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *Promitto*: breviter videris in eandem diem, vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

6 ¶ Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt, vel ſi is a te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis obligari poſſunt.

7 ¶ Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam eſt, quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: ſed de eo, qui omnino non audit.

8 ¶ Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.

9 ¶ Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris authoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur. nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt, qui jam habent aliquem intellectum, nam infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum a furioſo diſtant: quia hujuſmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi: Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 ¶ Si impoſſibilis conditio obligationibus adjiciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt.

12 ¶ Item verborum obligatio inter abſentes concepta inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, ſorte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe, vel ſe, vel adverſarios ſuos, contendentibus; ideo noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes advocatos ſcripſimus: per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas, niſi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus, vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe.

13 ¶ Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt ejus mor-

mortem, a quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat, quia patris, vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *pridie, quam moriar*, vel *pridie, quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem; ut ſive poſt mortem, ſive pridie, quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

14 ¶ Item ſi quis ita ſtipulatus erat: *Si navis cras ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe rejiciendam exiſtimaverit: nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hujuſmodi conceptio ſtipulationis.

15 ¶ Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum moriar, dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

16 ¶ Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.

17 ¶ Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem, perinde habetur, atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

18 ¶ Quoties plures res una ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo*, propter omnes tenetur. Si vero unam ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpoponderit, obligatio in iis, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus, una,

vel quædam videntur eſſe perfectæ : ſingulas enim res ſtipulari , & ad ſingulas reſpondere debemus .

19 ¶ Alteri ſtipulari , ut ſupra dictum eſt , nemo poteſt . Inventæ enim ſunt hujuſmodi (ſtipulationes , vel) obligationes ad hoc , ut unuſquiſque adquirat ſibi , quod ſua intereſt : cæterum ſi alii detur , nihil intereſt ſtipulatoris . Plane ſi quis velit hoc facere , pœnam ſtipulari conveniet : ut niſi ita factum ſit , ut eſt comprehenſum , committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei , cujus nihil intereſt . Pœnam enim cum ſtipulatur quis , non illud inſpicitur , quod interſit ejus , ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis . Ergo ſi quis [ita] ſtipuletur, *Titio dari* , nihil agit , ſed ſi adjecerit pœnam , *Niſi dederis , tot aureos dare ſpondes ?* tunc committitur ſtipulatio .

20 ¶ Sed (&) ſi quis ſtipuletur alii , cum ejus intereſſet , placuit ſtipulationem valere . Nam ſi is , qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat , ceſſerit adminiſtrationem contutori ſuo , & ſtipuletur rem pupilli ſalvam fore , quoniam intereſt ſtipulatoris fieri , quod ſtipulatus eſt (cum obligatus futurus ſit pupillo , ſi male res geſſerit) tenet obligatio . Ergo etſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit , habebit vires ſtipulatio . Et ſi creditori ſuo [quis ſtipulatus ſit :] quod ſua intereſt , ne forte vel pœna committatur , vel prædia diſtrahantur , quæ pignori data erant , valet ſtipulatio .

21 ¶ Verſa vice , qui alium facturum promiſit , videtur in ea eſſe cauſa , ut non teneatur , niſi pœnam ipſe promiſerit .

22 ¶ Item nemo rem ſuam futuram , in eum caſum , quo ſua ſit , utiliter ſtipulatur .

23 ¶ Si de alia re ſtipulator ſenſerit , de

alia

alia promiſſor : perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet : veluti ſi hominem Stichum a te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris.

24 ¶ Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium, vel ſacrilegium ſe facturum promittat : non valet.

25 ¶ Cum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit : licet ante conditionem deceſſerit : poſtea exiſtente conditione hæres ejus agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſoris parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt : niſi omnibus partibus anni, vel menſis præteritis, non recte petet.

27 ¶ Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem : non poteris continuo agere : niſi tantum ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRo eo, qui promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur : quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt : id eſt, ſive re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, utrum civilis, an naturalis ſit obligatio, cui adjicitur fidejuſſor : adeo quidem, ut pro ſervo quoque obligetur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem a ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum.

3 ¶ Fidejussor & præcedere obligationem, & sequi potest.

4 ¶ Si plures sint fidejussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, a quo velit, solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit, hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

5 ¶ Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit, fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare minus est post tempus dare.

6 ¶ Si quid autem fidejussor pro reo solverit, ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium.

7 ¶ Græce etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγγύα; *i. mea fide*

fide jubeo ego, [ſed & ſi dixerit] θελω, ſive θέλομαι, *i. volo*, ſed & φημὶ, *i. affirmo*, pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω, *i. dico*.

8 ¶ In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi, ut quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe, videri omnia ſolemniter acta.

DE LITERARUM Obligationibus.

TITULUS XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt: de pecunia minime numerata poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt. hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt: ſic fit, ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur, & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat, ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari: per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS ex conſenſu.

TITULUS XXIII.

COnſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi, quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt: at nec dari quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire. unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono, & æquo præſtare oportet (cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.)

DE EMPTIONE, & venditione.

TITULUS XXIV.

EMptio, & venditio contrahitur, ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis, & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus, & venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet, nam nihil a nobis in hujuſmodi emptionibus, & venditionibus innovatum eſt: in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam, eſſe venditionem, & emptionem con-

fi-

ſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta: & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt: & poteſt emptor, vel venditor ſine pœna recedere ab emptione, & venditione. Ita tamen impune (eis recedere) concedimus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit, ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

1 ¶ Sed & certum eſſe pretium debet, alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta, inter veteres ſatis, abundeque hoc dubitabatur, conſtaretne venditio, an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, *Quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: (tunc) omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. quod jus, cum in venditionibus nobis placuerit, non eſt abſurdum, in locationibus, & [in] conductionibus trahere.

2 ¶ Item

2 ¶ Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. (Et) Sabinus, & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere. unde illud est, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem, & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis, & venditionis vetustissimam esse: argumentoque utebantur Græci poetæ Homeri, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis.

Νῆες ἔσαν Λήμνοιο παρίσασθαι οἶνον ἄγουσαι.
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κομοώντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id est,

Advecta ex Lemno tunc vina fuere carinis.
Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graji ære dato, fulgenteque ferro,
Tergoribusque, bubus sed & ipsis, mancipiisque.

Diversæ scholæ auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem, & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretii nomine data esse. nam utramque videri, & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicen-

centis, permutationem propriam esse speciem contractus, a venditione separatam, merito prævaluit, cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores divi principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

3. ¶. Cum autem emptio, & venditio contracta sit (quod effici diximus, simulatque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine dejectis, longe minor, aut deterior esse cæperit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quicquid enim sine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet; si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & damni injuriæ actione.

4 ¶. Em-

4 ¶ Emptio tam ſub conditione, quam pure contrahi poteſt. Sub conditione, veluti, *ſi ſtichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

5 ¶ Loca ſacra, vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis ſciens emit: quæ tamen ſi pro profanis, vel privatis deceptus a venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominem liberum pro ſervo emerit.

DE LOCATIONE, & conductione.

TITULUS XXV.

LOcatio, & conductio proxima eſt emptioni, & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio, & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio, & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit. & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

1 ¶ Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium permiſſum fuerit: eadem & de locatione, & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda, curandave, ac ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio, & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

2 ¶ Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio, & venditio contraheretur; ita quæri ſolebat de locatione,

& conductione, si forte rem aliquam utendam, sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem a te utendam, sive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit non esse locationem, & conductionem, sed proprium genus contractus. Veluti si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum [alterius] bos perierit, neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum præscriptis verbis agendum est.

3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio, & venditio, item locatio, & conductio, ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio, & venditio contrahatur, an locatio, & conductio. ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est, ut quandiu pensio, sive reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi ejus, cuive conductor, hæresve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut doris nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibusdam locatio, a quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam. & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum. sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. quo jure utimur.

4 ¶ Item

4 ¶ Item quæritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis, certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emptio, & venditio, an locatio, & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem, & venditionem contrahi, operæ autem locationem, & conductionem. Sed placuit tantum emptionem, & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio, & conductio sit.

5 ¶ Conductor [autem] omnia secundum legem conductionis facere debet, & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono, & æquo præstare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet, quam si præstiterit, & aliquo casu [fortuito eam] rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres ejus eodem jure in conductione succedit.

DE SOCIETATE.

TITULUS XXVI.

SOcietatem coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν appellant; aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi, vendendique.

1 ¶ Et quidem si nihil de partibus lucri, & damni nominatim convenerit: æquales scilicet partes & in lucro, & in da-

damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint, [partes] hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia.

2 ¶ De illa ſane conventione quæſitum eſt, ſi Titius, & Sejus inter ſe pacti ſint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia; ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus ſententia prævaluit) contra ſenſit; quia ſæpe quorundam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii ſententiam obtinuit, ut illud quoque conſtiterit poſſe convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Servius convenienter [ſibi] fieri exiſtimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit; compenſatione facta, ſolum, quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

3 ¶ Illud expeditum eſt, ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera vero omiſſa: in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſervari.

4 ¶ Manet autem ſocietas eo uſque, donec in eodem conſenſu perſeveraverint. At cum aliquis renunciaverit ſocietati, ſolvitur

vitur ſocietas. Sed plane ſi quis callidè in hoc renunciaverit ſocietati, ut obvenieus aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo hæres eſſet relictus, in hoc renunciaverit ſocietati, ut hæreditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero, cui renunciatum eſt, quicquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur.

5 ¶ Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit. ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint: niſi in coeunda ſocietate aliter convenerit.

6 ¶ Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7 ¶ Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur. nam cum in ejus locum alius ſuccedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica, aut privata debita ſubſtantia ejus veneat, ſolvitur ſocietas: ſed hoc caſu, ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur incipere ſocietas.

9 ¶ Socius ſocio utrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, ideſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine, quæſitum eſt: prævaluit tamen, etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus

rebus adhibere [ſocium,] qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.

TITULUS XXVII.

MAndatum contrahitur quinque modis: ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſive ſua, & tua, ſive aliena tantum, ſive ſua, & aliena, ſive tua, & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit, ſupervacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter eos actio naſcitur.

1 ¶ Mandantis (tantum) gratia intervenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes.

2 ¶ Tua gratia, & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fidejuſſoria cauſa, mandet tibi, ut cum reo agas periculo mandantis, vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem (tantum) cauſa intervenit mandatum, veluti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes.

4 ¶ Sua, & aliena: veluti ſi de communibus ſuis, & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi, & Titio fundum emeres, vel ut pro eo, & Titio ſponderes.

5 ¶ Tua, & aliena: veluti ſi tibi mandet, ut Titio ſub uſuris crederes: quia ſi ſine uſuris pecuniam crederes, aliena tan-

tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur; cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum, quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

7 ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

8 ¶ Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati: ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes; neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem; adeo quidem, ut Sabino, & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris,

inu-

inutiliter te acturum. [Sed] diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

9 ¶ Recte quoque mandatum contractum, si, dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

10 ¶ Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, idest, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est: si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione, alioqui justa, & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto solverint, liberari eos, cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint.

11 ¶ Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consumandum est, aut quam primum renunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi; nihilominus mandati actio locum habet: nisi justa causa intercesserit aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi.

12 ¶ Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

13 ¶ In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam ne-

negotii cadere. Nam, mercede conſtituta, incipit locatio, & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto officio, mandati, ſive depoſiti contrahitur negotium, iis caſibus intervenientе mercede locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda, curandave quis dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta, neque promiſſa, mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBUS, [QUÆ] quaſi ex contractu [naſcuntur.]

TITULUS XXVIII.

POſt genera contractuum enumerata diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie naſci ex contractu intelliguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1 § Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit, ultro, citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum geſtorum. ſed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori contraria, quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa ii, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis cauſa receptum eſt: ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impen-

diſ-

diſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur) ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: ſed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus ejus obligaverit.

3 ¶ Item ſi inter aliquos communis res ſit ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata, donatave eſſet: & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius ejus ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus eſſe: quippe nihil inter ſe contraxerunt. ſed quia ex maleficio non tenetur, quaſi ex contractu teneri videtur.

4 ¶ Idem juris eſt de eo, qui cohæredi familiæ erciſcundæ judicio ex his cauſis obligatus eſt.

5 ¶ Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum hærede, neque cum de-

ſuncto ullum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus, quaſi ex contractu debere intelligitur.

6 § Item is, cui quis per errorem non debitum ſolvit, [quaſi ex contractu debere videtur.] Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [eſſe,] ut ſi certiorem rationem ſequamur, magis, ut ſupra diximus, ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe. nam qui ſolvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

7 § Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit: ſic namque definierunt veteres, ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum repeti non poſſe: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta per damnationem cuique legata fuerant. noſtra autem conſtitutio, cum unam naturam omnibus legatis, & fideicommiſſis indulſit, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

PER

PER QUAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

TITULUS XXIX.

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu naſcuntur: admonendi ſumus adquiri nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſervos, & filios noſtros: ut tamen, quod per ſervos (noſtros) nobis adquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundum imaginem rerum, proprietatis, & uſusfructus, quam noſtra decrevit conſtitutio; ut quod ab actione commodum perveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos ſervos, quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant.

2 ¶ Per eum quoque ſervum, in quo uſumfructum (vel uſum habemus,) ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur.

3 ¶ Communem ſervum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt: excepto eo, quod nominatim uni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio domino meo dare ſpondes?* Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita

eſt, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt.

QUIBUS MODIS TOLLITUR obligatio.

TITULUS XXX.

TOllitur autem omnis obligatio ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſolverit. Nec intereſt, quis ſolvat, utrum ipſe, qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio ſolvente, ſive ſciente, ſive ignorante debitore, vel invito (eo) ſolutio fiat. Item ſi reus ſolverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo*. Sed & græce poteſt acceptilatio fieri: dummodo hoc fiat, ut Latinis verbis ſolet (exigi) ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, ideſt, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo*. Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvuntur obligationes, quę ex verbis conſiſtunt, non etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſolvitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2 ¶ Eſt

2 ¶ Eſt (autem) prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens in diemve (aut ſub conditione) quarumcunque rerum mihi tecum actio eſt, quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes, poſſides, (dolove malo feciſti, quo minus poſſideas,) quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius: ſpopondit Numerius Nigidius: quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberetne a ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit; Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

3 ¶ Præterea novatione tollitur obligatio: veluti ſi id, quod tibi Sejus debebat, a Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interventu novæ perſonæ nova naſcitur obligatio, & prima tollitur, translata in poſteriorem: adeo, ut interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, a pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit: quo caſu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem juris eſt, ſi a ſervo quis fuerit ſtipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, a qua poſtea ſtipuleris, ita demum novatio ſit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio, aut dies, aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur.

Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri: ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt. alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat ex utraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

4 ¶ Hoc amplius, ex obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſolvuntur. Nam ſi Titius, & Sejus inter ſe conſenſerint, ut fundum Tuſculanum emptum Sejus haberet centum aureis, deinde re nondum ſecuta, ideſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut diſcederetur ab ea emptione, & venditione: invicem liberantur. Idem eſt in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut jam dictum eſt.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI,

sacratissimi Principis,

LIBER QUARTUS.

DE OBLIGATIONIBUS, quæ ex delicto nascuntur.

TITULUS I.

CUM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, (& quasi ex contractu.) sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, (& quasi ex maleficio) dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, ideſt, ex ipso maleficio; veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 ¶ Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

2 ¶ Furtum autem, vel a furvo, ideſt, nigro, dictum est, quod clam, & obscure fiat, & plerumque nocte; vel a fraude; vel a ferendo, ideſt auferendo; vel a Græco sermone, quod φῶρες appellant fures. Imo & Græci a ferendo φῶρας dixerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum, & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ, appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo (furtum) fit: veluti qui in domo furtum fecit, &, nondum egressus januam, deprehensus fuerit, & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto, aut vineto deprehensus fuerit. Imo uterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus, vel deprehensus fuerit, sive in publico, sive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre, vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. Nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita, & inventa sit. Nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum

quæ-

quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti adverſus eum, qui furtivam rem apud ſe quæſitam, & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, ſcilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt. Cum enim requiſitio rei furtivæ hodie ſecundum veterem obſervationem non fiat: merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: cum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint, & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

5 ¶ Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, tam ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter, cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur, ſive is, qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre ſecum tulerit: aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

7 ¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, ſi ſe intelligant id invito domino facere, eumque, ſi intellexiſſet, non permiſſurum. at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri,

optima ſane diſtinctione: quia furtum ſine affectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & ſi credat aliquis invito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Unde illud quæſitum eſt, cum Titius ſervum Mævii ſollicitaverit, ut quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſervus id ad Mævium pertulerit; Mævius (autem) dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſervo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſervi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neque furti, neque ſervi corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo: nos hujuſmodi calliditati obviam euntes, per noſtram deciſionem ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſervi corrupti contra eum dari. Licet enim (is) ſervus deterior (a ſollicitatore) minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ, quæ ſervi corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſervi introductum eſt, ut ſit ei pœnalis actio impoſita, tanquam (ſi) re ipſa fuiſſet ſervus corruptus: ne ex hujuſmodi impunitate, & in alium ſervum, qui facile poſſet corrumpi, tale facinus a quibuſdam perpetretur.

9 ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

10 ¶ Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

11 ¶ In-

11 ¶ Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus ope, & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est, in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope, & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur:) sed furti actio non nascitur, quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope, & consilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur, quia verum est, ope, & consilio ejus furtum factum esse.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus interfit rem non perire.

14 ¶ Unde constat, creditorem de pigno-

re subrepto furti (actione) agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat ; quia expedit ei pignori potius incumbere , quam in personam agere : adeo quidem , ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti .

15 ¶ Item si fullo polienda, curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa (constituta) acceperit , eaque furto amiserit , ipse furti habet actionem , non dominus quia domini nihil interest eam rem nō perire , cum judicio locati a fullone , aut sarcinatore rem suam persequi possit . Sed & bonæ fidei emptori subrepta re , quam emerit , quamvis dominus non sit , omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori . Fulloni vero , & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit , quam si solvendo fuerint : hoc est , si domino rei æstimationem solvere possint . Nam si solvendo non sint : tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit , ipsi domino furti competit actio , quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse . Idem est & si in parte solvendo fuerit fullo, aut sarcinator .

16 ¶ Quæ de fullone , & sarcinatore diximus , eadem & ad eum , cui commodata res est, transferenda veteres existimabant . Nam ut ille fullo mercedem accipiendo custodiam præstat , ita is quoque , qui commodatum utendi causa accepit , similiter necesse habet custodiam præstare . Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit , ut in domini voluntate sit , sive commodati actionem adversus eum , qui rem commodatam accepit , movere desiderat , sive furti adversus eum , qui rem subripuit : & alterutra earum electa , dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem , sed

si qui-

ſi quidem furem elegerit : illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari . ſin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accepit : ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem ; eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem : ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam, adverſus eum, cui res commodata fuerit, pervenit . ſin autem neſcius, & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire : tunc licentia ei conceditur & adverſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem : niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit . tunc etenim omnino furem a domino quidem furti actione liberari, ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit . cum manifeſtiſſimum ſit, etiam ſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, adverſus furem tranſierit : omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunque cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit : eadem definitione obtinente, ſive in parte, ſive in ſolidum ſolvendo ſit is, qui rem commodatam acceperit .

17 ¶ Sed is, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat : ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo malo fecerit : qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit : quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe,

furti

furti agere non poteſt, ſed furti actio domino competit.

18 ¶ In ſumma, ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amovendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu (furandi) conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere.

19 ¶ Furti actio, ſive dupli, ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt, ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum, hæredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

TITULUS II.

QUi vi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum eſt, eum improbum furem eſſe) ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum, & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiam ſi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſecutio, ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim eſſet levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1 ¶ Ita

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre a possessoribus, absolvi debet. Cui scilicet conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum calliæ excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam: melius divalibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere, vel rem mobilem, vel se moventem, licet suam eandem rem existimet. Sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadere; sin autem aliena (res) sit, post restitutionem ejus, etiam æstimationem ejusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam (in) invasionibus, quæ circa res soli fiunt, ut ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

2 ¶ Sane in hac actione non utique exspectatur, rem in bonis actoris esse. nam sive in bonis sit, sive non, si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare sive locata, sive commodata, sive etiam pignorata, sive depositа sit (res) apud Titium, sic, ut interfit ejus eam rem (per vim) non auferri (veluti si in depositа re culpam quoque promisit;) sive bona fide possideat, sive usumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interfit ejus non rapi, dicendum est; ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat; sed illud solum, (quod) ex bonis ejus, qui rapinam passus est, (idest,) quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis

furti.

forti actio competit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITULUS III.

DAmni injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum est, *ut si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantum, quæ (gregatim) proprie pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ: De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait (sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert,)

Δήεις τόνγε Συέων παρήμενον, οἱ ϗ νέμονται
Πλησίον Κόρακος πέτρης, ϗπὶ τε κρήνη Ἀρεθούσης. i. e.
Settantem videas, qui errant per pascua, porcos
Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusam.

2 ¶ Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem (insidiatorem) occiderit, non tenetur; utique, si aliter periculum effugere non potest.

3 ¶ Ac

3 ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur. Nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id a milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

5 ¶ Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit; si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est. sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamaverit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

6 ¶ Præterea, si Medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem [ejus,] & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si Medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secuerit; aut perperam ei medicamentum dederit.

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset, æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque,

qui,

qui, cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa ſententia exprimitur: ut ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe hujus legis actionem: quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat in hæredem eam actionem non tranſire: quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum nunquam lis æſtimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit, non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea, quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti ſi ſervum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum ante quis occiderit, quam is juſſu tuo hæreditatem adierit. nam hæreditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comœdis unus ſervus occiſus fuerit, non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuperſunt.

11 ¶ Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis (eum reum) facere.

12 ¶ Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

13 ¶

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit: sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam, vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur; ex hac parte legis (Aquiliæ) eum teneri.

14 ¶ Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo, aut culpa ejus homo, aut quadrupes occisus, occisave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo, aut culpa, (&) de cætero damno quemque teneri. (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, conten-

tentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo uſa eſſet.

16 § Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari ſolent: veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur, aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſervum (aut) de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit: & is ſuffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideoque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit, cum non ſufficiat neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti ſi quis miſericordia ductus alienum ſervum compeditum ſolverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

GEneraliter injuria dicitur omne, quod non jure fit. ſpecialiter, alias contumelia, quæ a contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἀγνοήμα dicunt, ſicut in lege Aquilia

lia damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas, & injuſtitia, quam Græci [ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν] vocant. cum enim prætor, vel judex non jure contra quem pronuntiat, injuriam accepiſſe dicitur.

1 ¶ Jnjuria autem committitur, non ſolum cum quis pugno pulſatus, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: Sed & ſi cui convicium factum fuerit, ſive cujus bona quaſi debitoris, qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum ſibi debere, vel ſi quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, (aut hiſtoriam) ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: ſive quis matremfamilias, aut prætextatum, prætextatamve adſectatus fuerit: ſive cujus pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifeſtum eſt.

2 ¶ Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed [etiam] per liberos ſuos, quos in poteſtate habet, itemque per uxorem ſuam, id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris: non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt: ſed etiam patris quoque, & mariti nomine. Contra autem, ſi viro injuria facta ſit, uxor: injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in (ejus) poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

3 ¶ Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino fieri per eos videtur, non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos, & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, &

quod

quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſervum (atrociter) verberaverit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſervo convitium fecerit, vel pugno eum percuſſerit, nulla in eum actio domino competit.

4 ¶ Si communi ſervo injuria facta ſit: æquum eſt, non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ fieri: ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit injuria.

5 ¶ Quod ſi uſusfructus in ſervo Titii eſt, proprietas Mævii, magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6 ¶ Sed ſi libero (homini,) qui tibi bona fide ſervit, injuria facta ſit: nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit, tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſervo alieno bona fide tibi ſerviente, ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta ſit.

7 ¶ Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate. Sed poſtea prætores permittebant ipſis, qui injuriam paſſi ſunt, eam æſtimare, ut judex vel tanti (reum) condemnet, quanti injuriam paſſus æſtimaverit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam ſecundum gradum dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit, aut minuitur æſtimatio injuriæ,

riæ, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur; ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in viliſſimo, vel compedito jus (æſtimationis) conſtituatur.

8 ¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pulſatum quis, verberatumve, vel domum ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus ſive in propria domo quis habitet, ſive in conducta, ſive gratis, ſive hoſpitio receptus ſit.

9 ¶ Atrox injuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus: vel ex loco, veluti ſi cui in theatro, vel in foro, vel in conſpectu prætoris injuria facta ſit: vel ex perſona, veluti ſi magiſtratus injuriam paſſus fuerit, vel ſi ſenatori ab humili perſona injuria facta ſit, aut parenti, patronove fiat a liberis, vel libertis. Aliter enim ſenatoris, & parentis, patronique, aliter extranei, & humilis perſonæ injuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti ſi in oculo quis percuſſus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta ſit: nam & hæc atrox injuria æſtimabitur.

10 ¶ In ſumma ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter agere, vel civiliter. Et ſi quidem civiliter agitur, æſtimatione facta, ſecundum quod dictum eſt, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſervando, quod Zenonianæ conſtitutio introduxit, ut viri illuſtres, quique ſuper eos ſunt, & per procuratores

res poſſint actionem injuriarum criminaliter vel perſequi, vel ſuſcipere, ſecundum ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

11 ¶ Non ſolum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, ideſt, qui percuſſit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuterentur.

12 ¶ Hæc actio diſſimulatione aboletur, & ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit: poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBUS, quæ quaſi ex delicto naſcuntur.

TITULUS V.

SI judex litem ſuam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur. ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

1 ¶ Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum, effuſumve aliquid eſt, ita, ut alicui noceret: quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum, aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi ceciderit) alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero, quod de-

dejectum, effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, præterea operas, quibus caruit, aut carituras est ob id, quod inutilis est factus.

2 ¶ Si filiusfamilias seorsum a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum, effusumve fuerit, sive quid positum, suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est, Juliano placuit in patrem nullam (esse) actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit.

3 ¶ Item exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo, aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adversus hæredem autem non competit.

item altius tollendi, prospiciendive, vel projiciendi, immittendive, istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu qui possidet, nihilominus (is) actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis, & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere, (ut) ecce: Plerumque ita permittit (prætor) in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit, vel ex diverso possessor dicat adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit.

4 ¶ Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) [&] necdum ejus rei dominus effectus est, si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt jure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem, inventa est a prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suam esse quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a Publicio prætore in edicto proposita est.

5 ¶ Rurſus ex diverſo, ſi quis cum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem ejus, qui in civitate eſſet, uſuceperit: permittitur domino, ſi poſſeſſor reipublicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum reſciſſa uſucapione eam petere; ideſt, ita petere, ut dicat poſſeſſorem uſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam, & aliis ſimili æquitate motus prætor adcommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum, ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus poſſeſſis ex ſententia præſidis, permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere, ideſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

7 ¶ Item Serviana, & quaſi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quaſi Serviana autem eſt, qua creditores pignora, hypothecaſve perſequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt. nam de qua re inter creditorem, & debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur: ſed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quæ ſine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In

8 ¶ In perſonam quoque actiones ex ſua juriſdictione propoſitas habet prætor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione (cum (&) ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt) (&) ea quaſi ſupervacua juſſa eſt cum ſua auctoritate a noſtris legibus recedere. Item prætor propoſuit actionem de peculio ſervorum, filiorumque familiarum, & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

9 ¶ De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro ſe, vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita. Nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, jure civili tenentur.

10 ¶ Actiones autem de peculio ideo adverſus patrem, dominumve comparavit prætor, quia licet ex contractu filiorum, ſervorumve ipſo jure non teneantur: æquum tamen eſt peculio tenus (quod veluti patrimonium eſt filiorum, filiarumque, item ſervorum) condemnari eos.

11 ¶ Item ſi quis poſtulante adverſario juraverit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſolvatur; juſtiſſime commodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an juraverit.

12 ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex ſua juriſdictione introduxit: veluti adverſus eum, qui quid ex albo ejus corrupiſſet: & in eum, qui patronum, vel parentem in jus vocaſſet, cum id non impetraſſet: item adverſus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 ¶ Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt, per quas quæritur, an aliquis liber, vel libertus ſit; vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit: cæteræ ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere*. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ [jam] actoris eſt, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur: *ſi apparet eos dare oportere*: quamvis ſit adverſus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare, aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim eſt denunciare priſca lingua, nunc vero abuſive dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa diviſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ ſunt.

17 Rei perſequendæ cauſa comparatæ ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ videntur: ve-

luti

luti quibus mutuam pecuniam, vel in ſtipulatum deductam petit actor: item commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in duplum actionem prætor reddit: ſi modo cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum hærede ejus de dolo ipſius agitur, quo caſu miſta eſt actio.

18 § Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ, & ob id miſtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti: ſive enim manifeſti agatur quadrupli, ſive non manifeſti dupli: de ſola pœna agitur. nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, ideſt, ſuam eſſe petens: ſive fur ipſe eam rem poſſideat, ſive alius quilibet. Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt [rei.]

19 § Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt, quia in quadruplo rei perſecutio continetur. pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria (dato) miſta eſt. non ſolum ſi adverſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum, & ſi in ſimplum quiſque agat: veluti ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legari, vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint: uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur,

tur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20 ¶ Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam: qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune eſt, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono, & æquo adjudicare, & ſi unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21 ¶ Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum. ulterius autem nulla actio extenditur.

22 ¶ In ſimplum agitur: veluti ex ſtipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis cauſis.

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis. Item ſervi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu, conſiliove ſervus alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo ſervus abſtulerit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea, quæ ſupra diximus.

24 ¶ Tripli vero (agimus,) cum quidam majorem vera æſtimatione quantitatem in libello conventionis inſerunt, ut ex hac cauſa viatores, id eſt, executores litium, amplio-

pliorem ſummam ſportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, (in) triplum ab actore conſequetur: ut in hoc triplo etiam ſimplum, in quo damnum paſſus eſt, connumeretur. Quod noſtra conſtitutio introduxit, quæ in noſtro Codice fulget, quam proculdubio certum eſt ex lege condictitia emanare.

25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifeſti: item de eo, quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, ut is, cui datur calumniæ cauſa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia noſtra conſtitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra noſtræ conſtitutionis normam a reis quicquam exegerint.

26 ¶ Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti, a cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt: at illæ, ideſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem, uſquequo juſſu magiſtratuum (noſtrorum) conveniatur. In confitentem vero, antequam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem, ſimpli redditur.

27 ¶ Item actio de eo, quod metus cauſa factum ſit, a cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat, abſolvatur: quod in cæteris caſibus non eſt ita: ſed omnimodo

quiſque in quadruplum condemnatur: quod eſt & in furti manifeſti actione.

28. ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti juris. Bonæ fidei ſunt hæ, ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea, quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim uſque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hæreditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

29 ¶ Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis diviſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulerimus, merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu (actio,) quæ pro eo introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit: (ſed) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cujus ſolius providentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono, & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, ut ſi quid invicem præſtare actorem oporteat, eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtricti juris judiciis, ex reſcripto divi Marci, oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur

batur. Sed noſtra conſtitutio eaſdem compenſationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipſo jure minuant, ſive in rem, ſive in perſonam, ſive alias quaſcunque: excepta ſola depoſiti actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus: ne ſub prætextu compenſationis depoſitarum rerum quis exactione defrauderur.

31 ¶ Præterea quaſdam actiones arbitrarias, ideſt, ex arbitrio judicis pendentes appellamus: in quibus, niſi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat, veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat. Sed iſtæ actiones, tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod [vi,] aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt: Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus, & cæteris ſimilibus, permittitur judici ex bono, & æquo, ſecundum cujuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

32 ¶ Curare autem debet judex, ut omnino, quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ, vel rei ſententiam ferat: etiam ſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

33 ¶ Si quis agens, (in) intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, a cauſa cadebat, ideſt, rem amittebat: nec facile in integrum reſtituebatur a prætore, niſi minor erat viginti quinque

annis. Huic enim, ſicut in aliis cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat, ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi tam magna cauſa juſti erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet, etiam majori viginti quinque annis ſuccurrebatur: veluti ſi quis totum legatum petierit: poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem: atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, (&) cauſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit. Tempore, veluti ſi quis ante diem, vel (ante) conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur: eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco ſibi (dari) ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua ſcilicet ratio habetur utilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret, (quo ſe ſoluturum ſpopondit.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento: quæ per ſin-

gu-

gulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, ideſt, eo loco petat, quo, ut sibi detur, stipulatus est, pura actione recte agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit, ut ecce, si quis ita a te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero [sui] deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, *ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere*, ideſt, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit aliud solvere, quam quod petereretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant: postea vero lex Zenoniana, & nostra rem coarctavit.

vit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum, quid ſtatui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur conſtitutio: ſin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum, (in) omne, ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicut ſupra diximus) puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti ſi cum ei decem (aurei) deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit; aut [ſi] cum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit: in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio [ei] condemnat, ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil cum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere (ei) permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non (ſemper) ſolidum, quod nobis deberur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii, ſervive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur, in ſolidum dominus, paterve condemnatur: ſi vero minus inveniatur, eatenus condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

37 ¶ Item ſi de dote (in) judicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, ideſt, quate-

tenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito (quasi) retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet.

38 ¶ Sed & si quis cum parente suo, patronove agat; Item si socius cum socio judicio societatis agat, non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conveniatur.

39 ¶ Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono, & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa præstare oportet, in reliquum eum, cum quo actum est (condemnat,) sicut jam dictum est.

40 ¶ Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITULUS VII.

QUia (tamen) superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias, servorumque agitur: opus est, ut de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes, dominosve dari

dari ſolent ; diligentius admoneamus : Et quia, ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur : ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi, dominique, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus.

1 ¶ Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit, in ſolidum prætor adverſus dominum actionem pollicetur, ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur : quarum altera exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis ſervum ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit : ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen duas actiones prætor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſervum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit : ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniat.

3 ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce ſciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit;

erit: ita prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur, & [ideo tributoria vocatur] quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit, ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: sive quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia sulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamliber aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus a Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit; reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque (quidem) in solidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad pe-

culii

culii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio sit ante deducitur, quicquid servus domino, cive, qui in potestate ejus sit, debet: & quod supereſt, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit, quod eo pertinet, ut si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

5 ¶ Cæterum dubium non est, quin is quoque, qui jussu domini contraxerit, cuique institoria, vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, idest, quod domino debetur, non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem

tem

rem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

6 ¶ Quæ diximus de servo, & domino, eadem intelligimus & de filio, & filia, & nepote, & nepte, & patre, avove, cujus in potestate sunt.

7 ¶ Illud proprie servatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in potestate parentis sunt: & ei, qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium, filiamve, neporem, neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem, avumve, sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

8 ¶ Illud in summa admonendi sumus, id, quod jussu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit, directo quoque posse a patre, dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directo posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS actionibus.

TITULUS VIII.

EX maleficiis ſervorum, veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiſerint, noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æſtimationem ſufferre, aut ipſum hominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa autem eſt [ipſum] corpus, quod nocuit, ideſt, ſervus: noxia ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

2 ¶ Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe.

3 ¶ Dominus noxali judicio ſervi ſui nomine conventus ſervum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus ſervi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus eſt, [ſervus] reſarcierit quæſita pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4 ¶ Sunt autem conſtitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 ¶ Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nam ſi ſervus tuus noxam commiſerit, quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio. Si autem in alterius poteſtatem pervenerit, cum illo incipit actio eſſe. At ſi manumiſſus fuerit: directo ipſe tenetur, &

ex-

extinguitur noxæ deditio. Ex diverſo quoque directa actio noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſervus tuus eſſe cœperit (quod quibuſdam caſibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

6 ¶ Si ſervus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namque inter dominum, & eum, qui in poteſtate ejus eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſervus pervenerit, aut manumiſsus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo, cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Unde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, & is poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicitur actio. quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit, nec ſi manumiſſus, aut alienatus fuerit, ſervus ullam actionem contra dominum habere poteſt.

7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum maſculis, & fœminis admiſere: nova autem hominum converſatio hujuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimavit, & ab uſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per (filii) corpus pater magis, quam filius periclitetur? cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat. Et ideo placuit in ſervos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamiliarum pro ſuis delictis poſſe conveniri.

SI QUADRUPES PAUPERIEM feciſſe dicatur.

TITULUS IX.

ANimalium nomine, quæ ratione carent, ſi qua laſcivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt, ut puta, *ſi equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus (cornu) petierit*. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum ſi genitalis ſit feritas, ceſſat actio. Denique ſi urſus fugerit a domino, & ſi nocuerit, non poteſt quondam dominus conveniri: quia deſiit dominus eſſe, ubi fera evaſit. Pauperies autem eſt damnum ſine injuria facientis datum. Nec enim poteſt animal injuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

1 ¶ Cæterum ſciendum eſt, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, urſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & ſi adverſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicatur, quod bonum, & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: cæterarum (vero) rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

DE IIS, PER QUOS AGERE possumus.

TITULUS X.

NUnc admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsente (semper) adversario, imo plerunque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2 ¶ Tutores, & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONIBUS.

TITULUS XI.

SAtisdationum modus alias antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur, ut si victus [esset,]

set,] nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori aut cum eo agendi, aut cum fidejusoribus ejus, quæ satisdatio appellatur *judicatum solvi*. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur: Procurator vero si in rem agebat, satisdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores (vero) & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita [erant,] si in rem agebatur.

1 ¶ Si vero in personam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab ejus vero parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisdaret: quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam, *judicatum solvi* satisdare non cogebatur.

2 ¶ Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine, nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur: Sed pro sua tantum persona, quod in judicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

3 ¶ Sin

3 ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur, in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum, ſatiſdationem procurator dare compellitur. eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

4 ¶ Si vero aliquis convenitur, ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt, poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *judicatum ſolvi* ſatiſdationem ſolemni ſtipulatione firmare, vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus *judicatum ſolvi* ſatiſdationis clauſulis. ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit, ut tam ipſe, quam hæredes ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatisdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in judicium veniet: vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

5 ¶ Si vero reus præſto ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire; nulla differentia inter actiones in rem, vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatisdationem *judicatum ſolvi* pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatisdatione defenſor idoneus intelligitur.

6 ¶ Quæ omnia apertius & perfectius a

quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

7 § Quam formam non ſolum in hac regia urbe, ſed (etiam) in omnibus noſtris provinciis (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: cum neceſſe ſit, omnes provincias caput omnium noſtrarum civitatum, ideſt, hanc regiam urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

DE PERPETUIS, ET TEMPORALIBUS actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes tranſeunt.

TITULUS XII.

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, ſenatuſve conſulto, ſive ex ſacris conſtitutionibus proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitus competere: donec ſacræ conſtitutiones, tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria prætoris jurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere: nam & ipſius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, ideſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque, qui hæredis loco ſunt, adcommodat. Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius prætoris jurisdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur: abſurdum enim eſſe exiſtimavit, anno eam terminari.

1 § Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipſo jure competunt, aut a prætore dantur, & in hæredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima juris regula,

gula, ex maleficiis pœnales actiones in hæredem [rei] non competere, [veluti] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni, injuriæ. Sed hæredibus hujuſmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes tranſeunt.

2 ¶ Superest, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori, officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit; tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere:] palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt; ſed iniquum eſt, te conde-

mnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

2 ¶ Idem juris eſt, ſi quis [quaſi] credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam a te petere poſſe eum, certum eſt. dare enim te oportet, cum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere: cujus tempora nos (ſecundum quod jam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus.

3 ¶ Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne a ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, quam actor intendit, *ſi apparet eum dari oportere*. ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 ¶ Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere, adhuc obligatus permanet: ſed quia iniquum eſt de perjurio quæri, defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones: veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum ſit, quod intendit, ideſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

5 ¶ Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam, nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

6 ¶ Hæc

6 ¶ Hæc exempli causa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quam ex multis, variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

7 ¶ Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius prætoris jurisdictione ſubſtantiam capiunt.

8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ, & peremptoriæ, aliæ temporales, & dilatoriæ.

9 ¶ Perpetuæ, & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales, atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis, differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio: neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus, ſed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legislator de

ùs qui tempore plus petierint, protulit; ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti tempora litium doceantur ſervare.

¶ Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ exceptiones, quales ſunt procuratoriæ: veluti ſi per militem, aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa (militaris) diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipſius procuratoris opponebantur, cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus, ne, dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBUS.

TITULUS XIV.

INterdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videtur, (tamen) iniquè noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, ideſt, ut creditori petere liceat; ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei

ex-

exceptio. convenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sint: sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento.

1 ¶ Rursus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie justa est, inique noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat, rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur, quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari solent etiam fidejussoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis, quod (ii) pro eo solverint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum eo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his adcommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

TITULUS XV.

SEquitur, ut diſpiciamus de interdictis, ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ, atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi, vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro poſſeſſore poſſidet (ex ea hæreditate:) aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denunciare, & prohibere: reſtitutoria autem, & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens diviſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cau-

cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum adcommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis, & poteſtas hæc eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro hærede, aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro hærede autem poſſidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam, hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 ¶ Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *uti poſſidetis*, & *utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quæratur uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit, non poteſt petitoria actio inſtitui quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, & alius a poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt [& potius] poſſidere, quam petere: ideo plerumque, & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiam ſi ejus res non ſit, qui poſſidet: ſi

modo actor non potuerit suam esse probare, remanet (in) suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. Sed interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi, vel ædium possessione contenditur: *utrubi* vero interdicto de rerum mobilium possessione. Quorum vis, ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem; etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret: *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: ut ille vincat, [&] in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet.

5. ¶ Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque solo retineri possessionem placet: idest, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius, tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit,

rit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

6 ¶ Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem; licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario poſſideat. Sed ex conſtitutionibus ſacris (ut ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupaverit, ſi quidem in bonis ejus eſt, dominio ejus privatur: ſi aliena, poſt ejus reſtitutionem etiam æſtimationem (rei) dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit, tenetur lege Julia de vi privata, aut de vi publica: ſed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit. ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica (tenetur.) Armorum autem appellatione non ſolum ſcuta, & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7 ¶ Tertia diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus (eſt:) qualia ſunt omnia reſtitutoria, aut exhibitoria: Nam actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is eſt, a quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat: reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *uti poſſidetis*

interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus, vel actor intelligitur, ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinet.

8 ¶ De ordine, & vetere exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt hodie omnia judicia) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

DE PŒNA TEMERE litigantium.

TITULUS XVI.

NUnc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod remeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo juriſjurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

1 ¶ Ecce enim juſjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex conſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli (vel tripli) actio conſtituitur, veluti ſi damni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti, quadrupli: nec manifeſti, dupli.

Nam

Nam ex his, & aliis quibuſdam cauſis (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli, eſt actio. Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Utriuſque etiam partis advocati jusjurandum ſubeunt quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit; quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nuſquam factum eſſe invenimus: ſed pro his introductum eſt (&) præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

2 § Ex quibuſdam judiciis damnati ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus. Item pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, ſed & pacti, & recte: plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3 § Omnium autem actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt, ideſt, ad eum vocandus, qui jus dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberiſque patronorum, & patronarum hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat libertis, libertiſque eos in jus vocare, quam ſi id

id ab ipso prætore postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit, in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

SUpereſt, ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

1 ¶ Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut, ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

2 ¶ Et ſi in rem actum ſit (coram judice:) ſive contra petitorem judicaverit, abſolvere debet poſſeſſorem: ſive contra poſſeſſorem, jubere ei debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus, quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hæreditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit: (ſive illorum,) quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit. Si vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit, non habetur ratio (neque) conſumptorum, neque non perceptorum, Poſt inchoatam autem

rem petitionem etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

3 § Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt: ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, ideſt, ut eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoque ſi inter moras [exhibendi] uſucapta ſit res a poſſeſſore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id eſt ejus, quod poſt acceptum ad exhibendum judicium ante rem judicatam interceſſerit, rationem habere debet judex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur, dari ei debet, ut tamen caveat ſe reſtituturum: quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat: condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

4 § Si familiæ erciſcundæ [judicio] actum ſit: ſingulas res ſingulis hæredibus adjudicare debet: & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem cohæredi certa pecunia [ſicut jam dictum eſt] condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hæreditarii fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos cohæredes, ſubſequuntur.

5 § Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod

ſi de-

si de una re, veluti de fundo, siquidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat: partes ejus singulis adjudicare debet, & si unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit, veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit adjudicatio: quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnatur: veluti si quis jubente judice metiri agros passus non fuerit.

7 ¶ Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit, id statim ejus fit, cui adjudicatum est.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

TITULUS XVIII.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent [cum] cæteris judiciis, de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo, & in exercendo.

1 ¶ Pu-

1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt (homines) vel (etiam) aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem judicia hæc sunt: lex Julia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercitionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed & omne significat, quod manu cujusque jacitur: sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, (a) Græca

voce

voce τηλοῦ figuratum. Et (sic) hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, Ἐ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, Ἰχερδόναι, πλαῖσι ἢ Ἐ λίθοι. i. *Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur a sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis, aut filii, aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata præparaverit (sive clam, sive palam id ausus fuerit) [necnon is, cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solemni pœnæ subjiciatur, sed insutus culeo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, (&) terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione, vel adfinitate personas conjunctas necaverit, pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat

ei,

ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit, ſubjecerit, vel ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens, dolo malo. Ejuſque legis pœna in ſervos, ultimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis, & veneficis ſervatur) in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Julia de vi publica, ſeu privata, adverſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur; ſi vero ſine armis, in tertiam partem bonorum [ſuorum] publicatio imponitur: ſin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

9 ¶ Item lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali animadverſione puniuntur: & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubjicientur.

10 ¶ Eſt & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11 ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de re-

fidnis,

ſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur; & animæ quidem amiſſionem non irrogant: aliis autem pœnis eos ſubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura eſt.

INSTITUTIONUM
FINIS.

Lib.

Lib. L. Digeſtorum
Tit. XVI.
DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Ulpianus* libro primo ad Edictum.

VERBUM hoc, *ſi quis*, tam maſculos, quam fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

URbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

1 § Cujuſque diei major pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Ulpianus* libro 2. ad Edictum.

IN itinere faciendo viginti millia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda, ut, ſi poſt hanc dinumerationem minus, quam viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent, veluti ſi viginti unum millia paſſuum ſunt, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conveniat.

1 § Ejus, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt, quia ſervus deceſſit.

4. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

PEcuniæ appellatione rem ſignificari, Proculus ait.

5. *Idem* libro 1. ad Edictum.

REi appellatio latior eſt, quam pecuniæ, quia etiam ea, quæ extra computationem patrimonii noſtri ſunt, continet: cum pecu-

pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

1 ¶ Opere locato, conducto, his verbis Labeo significari ait id opus, quod Græci ἀποτελεσμα vocant, [non ἔργον] id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Ulpianus* libro 3. ad Edictum.

NOminis, & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

1 ¶ Verbum *Ex legibus* sic accipiendum est, tam ex legum sententia, quam ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

SPonsio appellatur, non solum quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio, promissioque.

8. *Idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit*, tam præsens, quam futurum tempus significat.

1 ¶ Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Ulpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Julianum notat, verbo *Rapuisse* & scissum, & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel jure civili, sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

11. *Gajus* libro primo ad Edictum Provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt:

runt : sed omnes , quibus ex qualibet causa debetur.

12. *Ulpianus* libro 6. ad Edictum.

[UT] si cui ex empto, velex locato, vel ex alio ullo contractu debetur. Sed & si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

1 ¶ Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.

MUlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1 ¶ Res abesse videntur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam eæ, quarum corpus manet, sed forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re.

2 ¶ Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere (ejus) possessionem possimus, ob hoc, quod furto pridem subtracta est.

3 ¶ Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

LAbeo, & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse, quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rem, quæ sibi furto aberat, ignorans emerit, recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

1 ¶ Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. *Ul-*

15. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna civitatis abuſive publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quæ populi Romani ſunt.

16. *Cajus* libro tertio ad Edictum [Provinciale.]

EUm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publici appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

INter publica habemus non ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis uſibus deſtinata ſunt: ſed ſi qua ſunt civitatum velut bona; ſed & peculia ſervorum civitatum proculdubio publica habentur.

1 § Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit: quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & piſcatiarum.

18. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

MUnus tribus modis dicitur, uno donum: & inde munera dici, dari, mittive. altero onus: quod cum remittitur, vacationem militiæ, muneriſque præſtat: inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus* libro 11. [ad Edictum.]

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur, ut in ſtipulatione, vel numeratione pecuniæ. Contractum autem ultro citroque obligationem eſſe,

esse, quem Græci Συναλλαγμα vocant: veluti emptionem venditionem, locationem conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

20. *Idem* libro 12. [ad Edictum.]

VErba *Contraxerunt*, *gesserunt*, non pertinent ad testandi jus.

21. *Paulus* [libro undecimo ad Edictum.]

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Cajus* [libro 4.] ad Edictum Provinciale.

PLus est in restitutione, quam in exhibitione. nam exhibere est, præsentiam corporis præbere. restituere est, etiam possessorem facere, fructusque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* [libro quarto decimo] [ad Edictum.]

RHi appellatione & causæ, & jura continentur.

24. *Cajus* libro 6. ad Edictum Provinciale.

NIhil est aliud hæreditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

25. *Paulus* libro vicesimo primo [ad Edictum.]

RECte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit: ut via, & iter. nec falso dici, (totum) meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse. hoc & Julianus ait, & est verius.

1 ¶ Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviso significari. nam quod

pro diviſo noſtrum ſit, id non partem, ſed totum eſſe. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque ſignificari.

26. *Ulpianus* [libro 16.] ad Edictum.

PArtum non eſſe partem rei furtivæ, Scævola libro undecimo quæſtionum ſcribit.

27. *Idem* libro ſeptimodecimo [ad Edictum.]

AGer eſt locus, qui ſine villa eſt.

1 ¶ Stipendium a ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, ideſt modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari, Pomponius ait. Et ſane appellatur a contributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro viceſimo primo [ad Edictum.]

ALienationis verbum etiam uſucapionem continet. vix eſt enim, ut non videatur alienare, qui patitur uſucapi. Eum quoque alienare dicimus, qui non utendo amiſit ſervitutes. Qui occaſione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare, veluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel disjuncta, vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro ſexageſimo ſexto [ad Edictum.]

COnjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa ſtipulatione. *Mihi, hæredique meo, te, hæredemque tuum.*

30. *Cajus* libro ſeptimo ad Edictum [Provinciale.]

SIlva cædua eſt, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cædatur. Servius, eam eſſe, quæ ſucciſa rurſus ex ſtirpibus, aut radicibus renaſcitur.

1 ¶ Stipula illecta ſunt ſpicæ in meſſe dejectæ [nec dum lectæ,] quas ruſtici, cum vacaverint, colligunt.

2 ¶ Novalis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſavit, quam Græci νεᾶτόν vocant.

3 ¶ Integra autem eſt, in quam nondum dominus paſcendi gratia pecus immiſit.

4 ¶ Glans caduca eſt, quę ex arbore cecidit.

5 ¶ Paſcua ſilva eſt, quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

31. *Ulpianus* libro octavo decimo ad Edictum.

PRatum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt: ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro viceſimoquarto [ad Edictum.]

MInus ſolutum intelligitur, etiam ſi nihil eſſet ſolutum.

33. *Ulpianus* libro viceſimo primo ad Edictum.

PAlam eſt coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24. [ad Edictum.]

ACtionis verbo etiam perſecutio continetur.

35. *Idem* [libro ſeptimo decimo ad Edictum.]

REſtituere autem is intelligitur, qui ſimul & rem, & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim judicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet, ideſt & uſucapionis cauſam, & fructum.

36. *Ulpianus* [libro viceſimo tertio ad Edictum .]

LItis nomen (omnem) actionem ſignificat, ſive in rem, ſive in perſonam ſit.

37. *Paulus* [libro 26. ad Edictum .]

VErbum *Oportere*, non ad facultatem judicis pertinet, qui poteſt vel pluris, vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus* [libro 25. ad Edictum .]

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cujuſque rei genitum, factumque. duo genera (autem) ſunt oſtentorum: unum, quotiens quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria eſt: alterum, cum quid prodigioſum videtur, quod Græci φάντασμα, ideſt *viſionem* vocant.

39. *Paulus* libro 53. [ad Edictum .]

SUbſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt. nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione uti ſolebant.

1 ¶ Bona intelliguntur cujuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

2 ¶ Atteſtari eſt, abſenti denunciare.

3 ¶ Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

DEteſtatio eſt denuntiatio facta cum teſtatione.

1 ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2 ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3 ¶ Unicus ſervus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Cajus* libro 21. ad Edictum Provinciale.

ARmorum appellatio non utique tantum ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat, ſed & fuſtes, & lapides.

42. *Ulpianus* [libro 57. ad Edictum.]

PRobrum, & opprobrium, idem eſt. Probra quædam natura turpia ſunt, quædam civiliter, & quaſi more civitatis, ut puta furtum, adulterium, natura turpe eſt. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more civitatis. nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* [libro 58. ad Edictum.]

VErbo *Victus* continentur, quæ uſui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini neceſſaria ſunt: veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Cajus* libro 22. ad [Edictum Provinciale.]

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificantur.

45. *Ulpianus* [libro 58. ad Edictum.]

INſtrato omne veſtimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne, quod Græci στρῶμα vocant. In victu ergo veſtem accipiemus, non ſtragulam, inſtratum omnem ſtragulam veſtem.

46. *Idem* libro 59. [ad Edictum.]

PRonuntiatum, & ſtatutum idem dici poteſt, promiſcue enim & pronuntiaſſe, & ſtatuiſſe ſolemus dicere eos, qui jus habent cognoſcendi.

1 § Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneſte vixit; matrem enim familias a cæteris fœminis mores diſcet-

nunt, atque separant. proinde nihil interest, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Cajus* libro 1. ad Edictum prætoris urbani, titulo

Qui neque sequantur, neque durantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur, ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est, beatos faciunt: beare enim est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ dominii nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse videntur.

50. *Idem* libro sexagesimo primo ad Edictum.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

51. *Cajus* libro vicesimo tertio ad edictum Provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & avia, & proavia.

52.

52. *Ulpianus* libro ſexageſimo primo [ad Edictum.].

PAtroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus* libro quinquageſimo [nono] ad Edictum.

SÆpe ita comparatum eſt, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis: interdum ſoluta pro ſeparatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum, gentiliumque*, pro ſeparatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia, tutelave ſua*, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt. Et cum diximus, *Quod dedi, aut donavi*, utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod eum dare facere oportet*, quodvis eorum ſufficit probare. Cum vero dicit prætor: *Si donum, munus, operas redemerit*, ſi omnia impoſita ſunt, certum eſt, omnia redimenda eſſe. Ex re ergo pro conjunctis habentur, & ſi quædam impoſita ſunt, cætera non deſiderabuntur.

1 ¶ Item dubitatum eſt, illa verba, *Ope, conſilio*, quemadmodum accipienda ſint: utrum ex ſententia conjungentium, an ſeparantium? ſed verius eſt, quod & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud factum eſt ejus, qui ope, aliud ejus, qui conſilio furtum facit. ſic enim alii condici poteſt, alii non poteſt: & ſane poſt veterum auctoritatem eo perventum eſt, ut nemo ope videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe noceat, niſi & factum ſecutum fuerit.

54. *Ulpianus* libro ſexageſimo ſecundo [ad Edictum.]

COnditionales credirores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, eſt

autem competitura: vel qui ſpem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro ſextodecimo brevis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoveri non poteſt: qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

56. *Ulpianus* libro ſexageſimo ſecundo [ad Edictum.]

COgnoſcere inſtrumenta eſt relegere, & recognoſcere: diſpungere eſt conferre accepta, & data.

1 ¶ Liberorum appellatione continentur non tantum, qui ſunt in poteſtate, ſed omnes, qui ſui juris ſunt: ſive virilis, ſive fœminini ſexus ſunt, exve fœminis deſcendentes.

57. *Paulus* libro quinquageſimo nono [ad Edictum.]

CUi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis, quam cæteri, diligentiam, & ſollicitudinem rebus, quibus præſunt, debent, hi magiſtri appellantur. Quin etiam ipſi magiſtratus per derivationem a magiſtris cognominantur. unde etiam cujuslibet diſciplinæ præceptores magiſtros appellari a monendo, vel monſtrando.

1 ¶ Perſequi videtur, & qui ſatis accepit.

58. *Cajus* libro viceſimo quarto ad Edictum Provinciale.

LIcet inter geſta, & facta videatur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen κατα χρησικῶς, ideſt, *abuſive*, nihil inter factum, & geſtum intereſt.

1 ¶ Paternos libertos recte videmur dicere noſtros libertos. liberorum libertos non recte noſtros libertos dicimus.

59. *Ulpianus* libro ſexageſimo octavo [ad Edictum.]

POrtus appellatus eſt concluſus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eaque nihilominus ſtatio eſt concluſa, atque munita. inde angiportum dictum eſt.

60. *Idem* libro 69. [ad Edictum.]

LOcus eſt non fundus, ſed portio aliqua fundi. fundus autem integrum aliquid eſt, & plerumque ſine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio noſtra, & conſtitutio locum a fundo ſeparat, (ut) & modicus locus poſſit fundus dici, ſi fundi animo eum habuerimus. Non enim magnitudo locum a fundo ſeparat, ſed noſtra affectio, & quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi jam hoc conſtituerimus. necnon & fundus locus conſtitui poteſt. nam, ſi eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶ Loci appellationem non ſolum ad ruſtica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit.

2 ¶ Sed fundus quidem ſuos habet fines: locus vero latere poteſt, quatenus determinetur, & definiatur.

61. *Paulus* libro ſexageſimo quinto [ad Edictum.]

SAtiſdationis appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur, qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

62. *Cajus* libro viceſimo ſexto ad edictum Provinciale.

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

63. *Ulpianus* [libro ſeptuageſimo primo ad Edictum.]

PEnes *te* amplius eſt, quã *apud te*. nã apud te eſt, quod qualitercunque a te tenetur pe-

nes te est, quod quodammodo a te possidetur.

64. *Paulus* libro sexagesimo septimo ad Edictum.

INtestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hæreditas adita non est.

65. *Ulpianus* libro septuagesimo secundo ad Edictum.

HÆredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed & ad ulteriores refertur. nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem* [libro septuagesimo sexto ad Edictum.]

ALienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicitur.

1 § Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse videtur: sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit.

68. *Idem* libro septuagesimo septimo ad Edictum.

ILla verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jussignificant, & in servum non cadunt.

69. *Idem* libro septuagesimo octavo ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus abfuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

70. *Paulus* libro septuagesimo tertio [ad Edictum.]

SCiendum est, hæredem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus

bus hæredis appellatio proximum continet. Veluti in ſubſtitutione impuberis, *Quiſque mihi hæres erit, idem filio meo hæres eſto*: ubi hæredis hæres non continetur; quia incertus eſt. Item in lege Ælia Sentia filius hæres proximus poteſt libertum paternum ut ingratum accuſare, non etiam ſi hæredi hæres exſtiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius hæres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus.

1 ¶ Verba hæc, *Is, ad quem ea res pertinet*, ſic intelliguntur, ut qui in univerſum dominium vel jure civili, vel jure prætorio ſuccedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere: Capere, cum effectu accipitur. Accipere, etſi quis non accepit, ut habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus: ſicut perveniſſe proprie illud dicitur, quod eſt remanſurum.

1 ¶ Hæc verba, *his rebus recte præſtari*, hoc ſignificant, ne quod periculum, vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

72. *Paulus* libro 76. [ad Edictum.]

APpellatione rei pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80. [ad Edictum.]

HÆc verba in ſtipulatione poſita, *Eam rem recte reſtitui*, fructus continent. *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio eſt.

74. *Paulus* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatoris annulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50. ad Edictum.

REſtituere is videtur, qui id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controverſia ei facta non eſſet.

76. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Edictum.

DEdisse intelligendus est etiam is, qui permutavit, vel compensavit.

77. *Idem* [libro 49. ad Edictum.]

FRugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis aut leguminibus, verum & quod ex vino, silvis cæduis, cretisodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse; non enim carnem, aut aves, ferasve, aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse, quod arista in se teneat, recte Gallum definisse. Lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed siliqua continentur: quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem* libro 6. ad Plautium.

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

1 ¶ Utiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant; (non) deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicut arbusti pastinationes ultra quam necesse fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem, vel invitam, non oportet, ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impensis & pistrinum, & horreum insulæ dotali adjectum plerumque dicimus.

2 ¶ Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt viridaria, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

80.

80. *Idem* libro 9. ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 20. ad Plautium.

CUm prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 14. ad Plautium.

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

83. *Javolenus* libro 5. ex Plautio.

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* [libro 2. ad Vitellium.]

FIlii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 1. Digestorum.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium: & hoc magis sequendum est.

86. *Celsus* libro 5. Digestorum.

QUid aliud sunt jura prædiorum, quam prædia æqualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo Digestorum.

UT Alfenus ait, urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continentia ædificia essent. nam Romani non muro tenus existimari, ex consuetudine quotidiana posse intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

88. *Celsus* libro octavo decimo Digestorum.

TAntum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus reflci potest: sic dicimus,

cen-

centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non idem eſt in fundo alieno legato, quanquam is hæreditaria pecunia parari poteſt: neque quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari poteſt.

89. *Pomponius* libro ſexto ad Sabinum.

BOves magis armentorum, quam jumentorum nomine appellantur.

1 ¶ Hoc ſermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur.

2 ¶ Inter edere, & reddere rationes, multum intereſt: nec is, qui edere juſſus eſt, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiamſi quod reliquum ſit apud eum, non ſolvat.

90. *Ulpianus* libro viceſimo ſeptimo ad Sabinum.

QUi uti optimæ, maximæque ſunt, ædes tradit, non hoc dicit, ſervitutem illis deberi: ſed illud ſolum, ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt, nulli ſervire.

91. *Paulus* libro ſecundo Fideicommiſſorum.

MEorum, & tuorum appellatione actiones quoque contineri, dicendum eſt.

92. *Idem* libro 7. [Quæſtionum.]

PRoximus eſt, cui nemo antecedit: ſupremus eſt, quem nemo ſequitur.

93. *Celſus* [libro decimo nono Digeſtorum.]

MOventium, item mobilium appellatione idem ſignificamus, ſi non apparet defunctum animalia duntaxat, quia ſe ipſa moverent, moventia vocaſſe: quod verum eſt.

94. *Idem* libro 20. Digeſtorum.

VErbum reddendi, quamquam ſignificatum habet retro dandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem.

95.

95. *Marcellus* libro 14. Digestor.

POtest reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus* libro 25. Digestorum.

LItus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit. idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

1 ¶ Prædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed (vel) alio aliud habente.

97 *Idem* libro 32. Digestorum.

CUm stipulamur, *Quanta pecunia ex hæreditate Titii ad te pervenerit*, res ipsas, quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. *Idem* libro 39. Digestorum.

CUm bis sexto Kalendas est, nihil refert, (utrum) priore, an posteriore die quis natus sit, & sic deinceps sexto Kalendas ejus natalis dies est: nam id biduum pro uno die habetur: sed posterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bis sexto Kalendas est, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, mensem intercalarem additicium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit.

2 ¶ Quintus Mutius, mensis, ait, intercalaris constat ex diebus viginti novem.

99. *Ulpianus* libro tertio de officio Consulis.

NOtionem accipere possumus, & cognitionem, & jurisdictionem.

1 ¶ Continentes provincias accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt: ut puta Galliam, sed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2 ¶ In-

2 ¶ Inſtrumentorum appellatione, quæ comprehendantur, perquam difficile erit ſeparare. quæ enim proprie ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, unde dignoſcemus? ſi in præſentiam perſonæ, quæ inſtruere poſſit, dilatio petatur, puta qui actum geſſit, licet in ſervitute, vel qui actor fuit conſtitutus. putem videri, inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2. de officio Conſulis.

SPecioſas perſonas accipere debemus, clariſſimas perſonas utriuſque ſexus. item eorum, qui ornamentis ſenatoriis utuntur.

101. *Modeſtinus* libro 9. Differentiarum.

INter ſtuprum, & adulterium hoc intereſſe quidam putant: quod adulterium in nuptam, ſtuprum in viduam committitur, ſed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1 ¶ Divortium inter virum, & uxorem fieri dicitur: repudium vero ſponſæ remitti videtur. quod & in uxoris perſonam non abſurde cadit.

2 ¶ Verum eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum: veluti ſi talum excuſſit. nam & luſcus utique vitioſus eſt.

3 ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant; quaſi commune nomen utrumque ſexum contineat.

102. *Idem* libro 7. Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorſus tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.

LIcet capitalis Latine loquentibus omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen

ap-

appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis, intelligenda est.

104. *Idem* libro secundo Excusationum.

[H] τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

NAtorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* [libro undecimo Responsorum.]

MOdestinus respondit, his verbis, *Libertis, libertabusque meis*, libertum libertæ testatoris non contineri.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur: dimissoriæ autem dictæ, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.

ADsignare libertum, hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse velit.

108. *Idem* libro 4. Pandectarum.

DEbitor intelligitur is, a quo invito exigi pecunia potest.

109. *Idem* libro 5. Pandectarum.

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

110. *Idem* libro 6. Pandectarum.

SEquester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, posuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Javolenus* libro 6. ex Cassio.

CEnsere est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, Censeo, hoc facias: & senatum aliquid censuisse. Inde censoris nomen videtur esse tractum.

112. *Idem* libro 11. ex Caſſio.

LIttus publicum eſt eatenus, quatenus maxime fluctus exæſtuat. Idemque juris eſt in lacu, niſi is totus privatus eſt.

113. *Idem* libro 14. ex Caſſio.

MOrbus ſonticus eſt, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15. ex Caſſio.

SOlvendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum poteſt ſolvere.

115. *Idem* libro 4 Epiſtolarum.

QUæſtio eſt, fundus a poſſeſſione, vel agro, vel prædio quid differt. Fundus eſt omne, quidquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, qui ad uſum hominis comparatur. Poſſeſſio ab agro juris poteſtate diſtat: quicquid enim adprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. Poſſeſſio ergo uſus, ager proprietas loci eſt. Prædium utriuſque ſupraſcriptæ rei generale nomen eſt. nam & ager, & poſſeſſio hujus appellationis ſpecies ſunt.

116. *Idem* libro 7. Epiſtolarum.

QUiſquis mihi alius filius, filiave hæres ſit: his verbis Labeo ait, non videri filiam contineri: Proculus contra ait, Mihi Labeo videtur verborum figuram ſequi, Proculus mentem teſtantis. Reſpondit: Non dubito, quin Labeonis ſententia vera non ſit.

117. *Idem* libro 9. Epiſtolarum.

NOn poteſt videri minus ſolviſſe is, in quem amplioris ſummæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2. ad Quintum Mucium.

HOſtes hi ſunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: cæteri latrones, aut prædones ſunt.

119.

119. *Idem* libro tertio (ad Quintum Mucium.)

HÆreditatis appellatio ſine dubio continet etiam damnoſam hæreditatem: juris enim nomen eſt, ſicut bonorum poſſeſſio.

120. *Idem* libro quinto (ad Quintum Mucium.)

VErbis legis duodecim tabularum his, *uti legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*, latiſſima poteſtas tributa videtur, & hæredes inſtituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque conſtituendi: ſed id interpretatione coangustatum eſt vel legum, vel auctoritate jura conſtituentium.

121. *Idem* libro ſexto (ad Quintum Mucium.)

USura pecuniæ, quam percepimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt, ideſt, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad Quintum Mucium.

SErvius ait: ſi ita ſcriptum ſit, *filio, filiiſque meis hoſce tutores do*, maſculis duntaxat tutores datos: quoniam a ſingulari caſu hoc, *filio*, ad pluralem videtur tranſiſſe continentem eundem ſexum, quem ſingularis prior poſitus habuiſſet. ſed hoc facti, non juris habet quæſtionem. poteſt enim fieri, ut ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit: quod magis rationabile eſſe videtur.

123. *Idem* libro viceſimo ſexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec ſolum futurum tempus demonſtrat. quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamento fuerint,

Quod

Quod in codicillis ſcriptum erit, utrumne futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum *eſt*, non ſolum præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit*, non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt (ab) obligatione*, & præteritum, & præſens ſignificamus: ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt*: & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta eſt*. non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Proculus* libro 2. Epiſtolarum.

HÆc verba, *ille*, *aut ille*, non ſolum disjunctivæ, ſed etiam ſubdisjunctivæ orationis ſunt. Disjunctivum eſt, veluti cum dicimus, *aut dies*, *aut nox eſt*, quorum poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum: item ſublato altero, poni alterum: ita ſimili figuratione verbum poteſt eſſe ſubdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera ſunt duo. Unum, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt utrumque eſſe, ut poſſit neutrum eſſe: veluti cum dicimus, *aut ſedet*, *aut ambulat*, nam ut nemo poteſt utrumque ſimul facere: ita aliquis poteſt neutrum; veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt neutrum eſſe, ut poſſit utrumque eſſe: veluti cum dicimus, *omne animal aut facit*, *aut patitur*. nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: at poteſt ſimul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5. Epiſtolarum.

NEpos Proculo ſuo ſalutem. Ab eo, qui ita dotem promiſit, *Cum commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putaſne protinus nuptiis factis dotem peti poſſe? quid, ſi ita promiſiſſet: *Cum potuero, doti erunt*? quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis (ita) promiſit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum*, exiſtimo ad id, quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe. nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his, quæ ſignificantur, ſenſit: propius eſt tamen, ut hoc eum ſenſiſſe exiſtimem, deducto ære alieno, potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalva dignitate mea potero, quæ interpretatio eo magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cum commodum erit*, hoc eſt, cum ſine inco mmodo meo potero.

126. *Idem* libro 6. Epiſtolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus, maximuſque eſſet*, & adjeci, *jus fundi deterius factum non eſſe per dominum*, præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptum eſt, *uti optimus, maximuſque ſit*, liberum eſſe ſignificat, eoque, ſi poſterior pars adjecta non eſſet, liberum præſtare deberem: tamen inferiore parte ſatis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præſtare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non eſſe.

127. *Calliſtratus* libro quarto de Cognitionibus.

VEſtis appellatione tam virilis, quam muliebris, & ſcenica, etiam ſi tragica, aut citharœdica ſit, continetur.

128. *Ul-*

128. *Ulpianus* (libro 1.) ad legem Juliam, & Papiam.

SPadonum generalis appellatio est, quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, quam thlibiæ, & thlasiæ, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Juliam, & Papiam.

QUi mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Ulpianus* libro 2. ad legem Juliam, & Papiam.

LEge obvenire hæreditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hæreditates confirmantur.

131. *Idem* libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.

ALiud fraus est, aliud pœna: fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest: pœna est noxæ vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

1 § Inter multam autem, & pœnam multum interest: cum pœna generale sit nomen, & omnium delictorum coercitio: multa specialis peccati: cujus animadversio hodie pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis, & existimationis irrogari solet: & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui adjudicatio data est: magistratus solos, & præsides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem

unus-

unuſquiſque irrogare poteſt, cui hujus criminis, ſive delicti executio competit.

132. *Paulus* libro tertio ad legem Juliam, & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat. *Ante diem decimum Kalendarum, & poſt diem decimum Kalendarum*, utroque ſermone undecima dies ſignificatur.

1 ¶ Falſum eſt, eam peperiſſe, cui mortuæ filius exſectus eſt.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

SI quis ſic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt, numeratur.

134. *Paulus* libro ſecundo ad legem Juliam, & Papiam.

ANniculus non ſtatim ut natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

QUæret aliquis: ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debile mulier ediderit, vel inæqualem, viſu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quam hominis partum, an, quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? & magis eſt, ut hæc quoque parentibus proſint. nec enim eſt, quod eis imputetur, qui, qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter acceſſit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro quinto ad legem Juliam, & Papiam.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam, & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ tergeminos peperit.

138. *Idem* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

HÆreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Ulpianus* libro septimo ad legem Juliam, & Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

1 ¶ Perfeciſſe ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Juliam, & Papiam.

CEpisse quis intelligitur, quamvis alii adquisivit.

141. *Ulpianus* libro 8. ad legem Juliam, & Papiam.

ETiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta eum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus* libro 6. ad legem Juliam, & Papiam.

TRiplici modo conjunctio intelligitur, aut enim re per se conjunctio contingit: aut re, & verbis: aut verbis tantum. Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos & nominum, & rei complexus jungit, veluti, *Titius*,

tius, & Mævius ex parte dimidia hæredes ſunto, vel (ita,) *Titius, Mæviuſque hæredes ſunto*, vel *Titius cum Mævio ex parte dimidia hæredes ſunto*. videamus autem, ne etiam, ſi hos articulos detrahas, *&*, *quæ*, *cum*, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti, *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia hæredes ſunto*, vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius hæredes ſunto. Sempronius ex parte dimidia hæres eſto*. ut Titius, & Mævius veniant in partem dimidiam, & re, & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia hæres eſto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium hæredem inſtitui, hæres eſto. Sempronius ex parte dimidia hæres eſto*. Julianus dubitari poſſe, ait, an tres ſemiſſes facti ſint, an Titius in eundem ſemiſſem cum Cajo, & Sejo inſtitutus ſit: ſed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia ſcriptus eſt, veriſimilius eſt, in eundem ſemiſſem duos coactos, & conjunctim hæredes ſcriptos eſſe.

143. *Ulpianus* libro nono, ad legem Juliam, & Papiam.

ID apud ſe quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim, quod peti poteſt.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Juliam, & Papiam.

MAſurius ſcribit libro memorialium, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat: eamque nunc vero nomine amicam, paulo honeſtiore concubinam appellari. Cajus Flaccus in libro de jure Papiriano ſcribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor ſit, corpus miſceat: quoſdam eam, quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam Παλλάκλω Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo [ad legem Juliam, & Papiam.]

VIrilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri, dicendum eſt.

146. *Terentius Clemens* libro 2. [ad legem Juliam, & Papiam.]

SOceri, & ſocrus appellatione avum quoque, & aviam uxoris, vel mariti contineri, reſpondetur.

147. *Idem* libro tertio ad legem Juliam, & Papiam.

QUi in continentibus urbis nati ſunt, Romæ nati intelliguntur.

148. *Cajus* libro octavo ad legem Juliam, & Papiam.

NOn eſt ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia eſt, hæc enim enuntiatio, *habet liberos* (*non habet liberos*) ſemper plurativo numero profertur: ſicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro decimo ad legem Juliam, & Papiam.

NAm quem ſine liberis eſſe, dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt dicamus liberos habere.

150. *Idem* libro nono ad legem Juliam, & Papiam.

SI ita a te ſtipulatus fuero, *Quanto minus a Titio conſecutus fuero, tantum dare ſpondes?* non ſolet dubitari, quin ſi nihil a Titio fuero conſecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5. ad legem Juliam, & Papiam.

DElata hæreditas intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi.

152. *Cajus* libro decimo ad legem Juliam, & Papiam.

HOminis appellatione tam fœminam, quam maſculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Juliam, & Papiam.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in utero relictus eſt.

154. *Macer* libro primo ad legem viceſimam.

MIlle paſsus non a muro urbis, ſed a continentibus ædificiis numerandi ſunt.

155. *Licinius Rufinus* libro ſeptimo Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui ſolus eſt.

156. *Idem* libro 10. Regularum.

MAjore parte anni poſsediſſe quis intelligitur, etiam ſi duobus menſibus poſsederit ſi modo adverſarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis poſsederit.

157. *Ælius Gallus* libro 1. de verborum, quæ ad jus pertinent, ſignificatione.

PAries eſt, ſive murus, ſive maceria eſt.

¶ Item via eſt, ſive ſemita, ſive iter eſt.

158. *Celſus* libro viceſimo quinto Digeſtorum.

IN uſu juris frequenter uti nos, Caſsellius ait, ſingulari appellatione, cum plura generis ejuſdem ſignificare vellemus. nam & multum hominem veniſse Romam, & piſcem vilem eſse dicimus. Item in ſtipulando ſatis habemus de hærede cavere, *Si eares ſecundum me, hæredemve meum judicata erit*, & rurſus, *Quod ob eam rem te, hæredemve tuum*, nempe æque, ſi plures hæredes ſint, continentur ſtipulatione.

159. *Ulpianus* libro 1. ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* [libro secundo ad Sabinum.]

CÆterorum, & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum, cui optio servi legata est, cæteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem* libro 7. ad Sabinum.

NOn est pupillus, qui in utero est.

162. *Pomponius* libro 2. ad Sabinum.

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, hæres substituitur, recte substitutum etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur.

1 § Si quis ita in testamento scripserit, *si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit. licet enim accidant & vivis aliqua, attamen vulgi sermone etiam mors significatur.

163. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

ILla verba, *Optimus, maximusque est*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ.

1 Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce παίδας communiter appellant.

164. *Ulpianus* libro quintodecimo ad Sabinum.

NOmen filiarum & in posthumum cadere, quæstionis non est, quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis est, certum sit.

1 § Partitionis nomen non semper dimidium signi-

ſignificat: ſed prout eſt adjectum. poteſt enim jubere aliquis, & maximam partem partiri poſſe, & viceſimam, & tertiam, & prout libuerit. ſed ſi non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere, ſicut pervenire, cum effectu accipiendum eſt.

165. *Pomponius* libro 5. [ad Sabinum.] VEniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro ſexto ad Sabinum. URbana familia, & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur. poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſervorum urbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet, ibique habitet, non multum abeſt a villico: inſularius autem urbanorum numero eſt. Videndum tamen eſt, ipſe dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra urbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in urbe eſt. *Per*, enim totam noctem ſignificat.

167. *Ulpianus* libro viceſimoquinto ad Sabinum. CArbonum appellatione materiam non contineri, Oſilius ait: ſed an lignorum? & fortaſſe quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an ſuo generi adnumerabimus? & magis eſt, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc fuerit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, ſed & de balanis idem eſt, vel ſi qui alii nu-

nuclei sunt. De pinu autem integri strobyli, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro quarto [ad Sabinum.]

PAli, & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5. ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio hæc, *Uti optimus, maximusque est*, hoc significat, ut liberum præstetur prædiis, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus* libro trigesimo tertio ad Sabinum.

HÆredis appellatione omnes significari successores, credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pomponius* libro sexto decimo ad Sabinum.

PErvenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hæreditate a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquisita, responsum est.

172. *Ulpianus* libro trigesimo octavo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro trigesimo nono ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

1 § Qui extra continentia urbis est, abest: cæterum usque ad continentia non abesse videbitur.

174. *Idem* [libro quadragesimo secundo ad Sabinum.]

ALiud est promittere furem non esse, aliud furto, noxaque solutum: qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur:

tur: qui furto, noxaque ſolutum, nemini eſſe ſurti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro vigeſimo ſecundo (ad Sabinum.)

FAciendi verbo, reddendi etiam cauſa continetur.

176. *Ulpianus* libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.

SOlutionis verbo, ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet: ſolvere dicimus enim, qui facit, quod facere promiſit.

177. *Idem* libro quadrageſimo ſeptimo ad Sabinum.

NAtura cavillationis, quam Græci Σοφισμα appellaverunt, hoc eſt, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.

178. *Idem* libro quadrageſimonono ad Sabinum.

PEcuniæ verbum non ſolum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc eſt, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt, qui ambigat.

1 ¶ Hæreditas juris nomen eſt, quod & acceſſionem, & deceſſionem in ſe recipit. hæreditas autem vel maxime fructibus augetur.

2 ¶ Actionis verbum & ſpeciale eſt, & generale. nam omnis actio dicitur, ſive in perſonam, ſive in rem ſit petitio, ſed plerumque actiones perſonales ſolemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones ſignificari videntur. perſecutionis verbo extraordinarias perſecutiones puto contineri: ut puta fideicommiſſorum, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

3 ¶ Hoc verbum *debuit*, omnem omnino Actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissaria fuit persecutio.

179. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel *Quanti eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

180. *Pomponius* libro trigesimo ad Sabinum.

TUgurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

1 ¶ Offilius ait, tugurium a tecto, tanquam tegularium, esse dictum: ut toga, quod ea tegamur.

181. *Idem* [libro 35. ad Sabinum.] VErbum illud, *pertinere*, latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint: & eis, quas jure aliquo possidemus, quamvis non sint nostri dominii. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182. *Ulpianus* libro vigesimo septimo ad Edictum.

[PAterfamilias] liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem* libro vigesimo octavo ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo, quod tabulis claudatur.

184. *Paulus* libro trigesimo [ad Edictum.]

IN de tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. *Ulpianus* libro vigesimo octavo ad Edictum.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationem paratis constat.

186. *Idem* [libro trigesimo ad Edictum.]

COmmendare nihil aliud est, quam deponere.

187. *Idem* libro trigesimo [secundo ad Edictum.]

VErbum *Exactæ pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus* libro trigesimo tertio ad Edictum.

HAbere duobus modis dicitur: altero, jure dominii: altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit.

1 § Cautum intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit.

189. *Idem* libro trigesimo quarto [ad Edictum.]

FAcere oportere, & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, & curare, ne fiat.

190. *Ulpianus* libro trigesimo quarto [ad Edictum.]

PRovinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent, non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. *Paulus* libro trigesimo quinto [ad Edictum.]

INter divortium, & repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

192. *Ulpianus* libro trigeſimo ſeptimo [ad Edictum.]

HÆc adjectio, *pluriſve*, non infinitam pecuniam continet, ſed modicam duntaxat. Adjectio hæc, *ſolidorum decem pluriſve*, ad minutulam ſummam refertur.

193. *Idem* libro trigeſimo octavo ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti eam rem paret eſſe*, non ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

194. *Ulpianus* [libro quadrageſimo tertio ad Edictum.]

INter donum, & munus hoc intereſt, quod inter genus, & ſpeciem. nam genus eſſe donum, Labeo ait, a donando dictum; munus ſpeciem. nam munus eſſe donum cum cauſa, ut puta natalitium, nuptalitium.

195. *Idem* libro quadrageſimo ſexto ad Edictum.

PRonunciatio ſermonis in ſexu maſculino ad utrumque ſexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus, & quidem varie accepta eſt. nam & in res, & in perſonas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto*. Ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio, ita, cum de patrono, & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam*, & hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.

2 ¶ Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujuſdam ſignificationem, quod aut jure proprio ipſorum, aut communi univerſæ cognationis continetur. Jure enim proprio familiam dicimus plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut jure ſubjectæ: ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique dein-

deinceps vicem eorum ſequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, rectèque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat. non enim ſolam perſonam ejus, ſed & jus demonſtramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei ſubjecta fuerint, ſingulas familias incipiunt habere. ſinguli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt. idemque eveniet & in eo, qui emancipatus eſt: nam & hic ſui juris effectus propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etſi patrefamilias mortuo ſinguli ſingulas familias habent, tamen omnes, qui ſub unius poteſtate fuerunt, rectè ejuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo, & gente proditi ſunt.

3 ¶ Servitium quoque ſolemus appellare familiam, ut in edicto prætoris oſtendimus ſub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum. ſed ibi non omnes ſervi, ſed corpus quoddam ſervorum demonſtratur hujus rei cauſa paratum, hoc eſt, vectigalis cauſa: alia autem parte edicti omnes ſervi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, ſc. ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes ſervos comprehendit: ſed & filii continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium perſonarum, quæ ab ejuſdem ultimi genitoris ſanguine proficiſcuntur, ſicut dicimus familiam Juliam, quaſi a fonte quodam memoriæ.

5 ¶ Mulier autem familiæ ſuæ & caput, & finis eſt.

196. *Cajus* libro sextodecimo ad Edictum Provinciale.

FAmiliæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

1 § Fœminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

197. *Ulpianus* libro quinquagesimo ad Edictum.

INdicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conviciisse.

198. *Idem* libro secundo de omnibus tribunalibus.

URbana prædia, omnia ædificia accipimus non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel si prætoria, voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum est urbanorum appellatione contineri. Plane si plurium horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

199. *Idem* libro octavo de omnibus tribunalibus.

ABsentem accipere debemus eum, qui non est in eo loco, in quo petitur: non enim trans mare absentem desideramus, sed si forte extra continentia urbis sit, abest: cæterum usque ad continentia non abesse videtur, si non latitet.

1 § Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui a latronibus detinetur.

200. *Julianus* libro secundo Digestorum.

HÆc stipulatio, *Noxis solutum præstari*, non existimatur ad eas noxas pertine-

re,

re, quæ publicam executionem, & coercitionem capitalem habent.

201. *Idem* libro octuagesimo primo Digestorum.

JUsta interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri sæpe respondimus, ita & nepos videatur comprehendi: & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus* [libro secundo Digestorum.]

CUm in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere, si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *Idem* libro 7. Digestorum.

IN lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat: *Servos, quos domum quis duceret suo usu, pro his portorium ne dato*, quærebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dari deberet, necne: respondi, duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo usu* ducere. Igitur quæri solet, utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria domus esse recte diceretur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique ibi debere existimari, ubi quisque sedes, & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem feciſſet. Quid autem esset *usu suo*, magnam habuisse dubitationem, & magis placere, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent, utrum dispensatores, insularii, villici,

ei, arrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus (agris) paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quo in genere vectores, cubicularii, coqui, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2. epitomarum Alfeni. [Alfeni.]

PUeri appellatio tres significationes habet. unam, cum omnes servos pueros appellamus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ dicimus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstramus.

205. *Idem* libro quarto Epitom. Alfeni.

QUi fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficus, & uvas duntaxat duracinas albas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τραξίμους, idest, *Comestibiles*, appellant, recepta videri.

206. *Julianus* libro 6. ex Minucio.

VInaria vasa proprie vasa torcularia esse, placet: dolia autem, & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent; cum sine vino esse cœperint, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse, ut cum vinum habeant, tunc in vasis vinariis: cum inanes sint, tunc extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his condi possit.

207.

207. *Africanus* libro tertio Quæstionum.

MErcis appellatione homines non contineri, Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venalitiarios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro quarto Quæstionum.

BOnorum appellatio, sicut hæreditatis, universitatem quandam, ac jus successionis, & non singulas res demonstrat.

209. *Florentinus* libro decimo, Institutionum.

CQram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo feciſſe, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo feciſſe. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod jussum est.

210. *Martianus* libro 7. Institutionum.

IS, qui natus est ex nuncupiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

FUndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes; rustica, villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

212. *Ulpianus* libro 1. de Adulteriis.

PRævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt, a varicando enim prævaricatores dicti sunt.

213. *Idem* libro 1. Regularum.

CEdere diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire diem* significat eum diem veniſſe, quo pecunia peti possit. Ubi ergo pure quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum

venit: ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione.

1 Æs alienum est, quod nos aliis debemus; æs suum est, quod alii nobis debent.

2 ¶ Lata culpa est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro 1. Publicorum judiciorum.

MUnus proprie est, quod necessario obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur; quæ si non præstentur, nulla reprehensio est: &, si præstentur, plerumque laus inest: sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus* libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

POtestatis verbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium. in persona liberorum, patria potestas. in persona servi, dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui servum non defendit, præsentis corporis copiam, facultatemque significamus. In lege Attinia in potestatem domini rem furtivam veniisse videri, si ejus vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus, & Cassius ajunt.

216. *Ulpianus* libro 1. ad legem Æliam Sentiam.

VErum est, eum, qui in carcere clausus est, non videri neque vinctum, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. *Javolenus* libro 1. ex Posterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cum fari potuerit*, & *postquam fari potuerit*, multum interest. nam posteriorem scripturam, uberiorem esse constat: at, *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

1 ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27. Quæstionum.

VErbum *Facere*, omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro secundo Responsorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba spectari, placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus, qui suscepit, pertineret, jus hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. *Callistratus* libro secundo Quæstionum.

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt in cognatione singulorum nominibus uti, veluti, *Filii*, *nepotis*, *pronepotis*, cæterorumve, qui ex his descendunt, quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint, sed solis iis succurrerent, quos nominatim enumerarent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem

dem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 § Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, Prædia cum villico, & contubernali ejus, & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat: filii enim appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2 § Divus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit.

3 § Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filii appellare etenim idcirco filios, filiasve concipimus, atque edimus, ut ex prole eorum, earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. *Paulus* libro decimo Responsorum.

PAulus respondit, falsum tutorem eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutorem datus est, sive non: sicut falsum testamentum, quod testamentum non est, & modius iniquus, qui modius non est.

222. *Hermogenianus* libro secundo Juris epitom.

PEcuniæ nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

LAtæ culpæ finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 § Amicos appellare debemus, non levi noti-

notitia conjunctos : ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

224. *Venulejus* libro ſeptimo Stipulationum.

VInculorum appellatione vel privata, vel publica vincula ſignificantur : cuſtodiæ vero, tantum publica cuſtodia.

225. *Tryphoninus* libro primo Diſputationum.

FUgitivus eſt, non is, qui ſolum conſilium fugiendi a domo ſuſcepit, licet id ſe facturum jactaverit, ſed qui ipſo facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquam alia ſignificatione ex animi propoſitione cujuſque ſola quis dicere poſſit : ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino ſubtraxerit, qui nunquam alienam matremfamilias corruperit, ſi modo ejus mentis ſit, ut occaſione data id commiſsurus ſit tamen oportere eadem hæc crimina aſsumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque, & erronem non ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

226. *Paulus* libro 1. Manualium.

MAgna negligentia, culpa eſt. magna culpa, dolus eſt.

227. *Idem* libro 2. Manualium.

EX illa parte edicti, *Eum, quem ei hæredem esse oportet*, hæredis hæredibus bonorum poſſeſſio non defertur.

1 ¶ Item in ſubſtitutione his verbis, *Quisquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum ſignificatur. imo non tantum proximus hæres, ſed etiam ſcriptus.

228. *Idem* libro ſingulari de cognitionibus.

MUnicipes intelligendi ſunt & ii, qui in eodem municipio nati ſunt.

229.

229. *Idem* libro singulari de Tacitis fideicommissis.

TRansacta, finitave intelligere debemus, non solum de quibus controversia fuit, sed etiam quæ sine controversia sunt possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Orficianum.

UT sunt judicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QUod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse: tunc verum est, cum de ipsius jure quæritur. aliis autem non prodest, nisi natus.

232. *Cajus* libro 1. de Verborum obligationibus.

HÆc enunciatio, *Quæ sunt pluris aureorum triginta*, simul & quantitatis, & æstimationis significativa est.

233. *Idem* libro 1. ad legem duodecim tabularum.

Si cavilletur, & moretur, & frustretur. Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem, & frustrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta est.

1 ¶ Post Kalendas Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.

2 ¶ Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur [Græca voce] figuratum ἀπὸ τῆ τηλοῦ, *i. ab eo, quod est longe*. Et hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appel-

pellamus, illi βέλη appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod mittitur manu, [ἀπὸ τῦ βάλλεσθαι; *i. a jaciendo*: Admonet nos Ξενοφῶν. *idest Xenophon*: nam ita scribit: Καὶ τὰ, βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι ἦ, ἢ λίθοι. *i. Et tela simul ferebantur, hastæ, sagittæ, fundæ, plurimi item lapides*,] & id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem propria nomine τόξευμα, (*i. sagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro 2. ad legem duodecim tabularum.

QUos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

1 ¶ Locuples est, qui satis, & idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

2 ¶ Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere. sed Offilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta, & stramenta contineri. sine his enim vivere neminem posse.

235. *Idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit: agi ea, quæ animantia sunt.

1 ¶ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QUi Venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum sit. nam & medicamenta venena sunt. quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum est, mutat: cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius nominis distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus. nam sic ait:

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. idest,

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1 ¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἄκροδρυα (idest, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DUobus negativis verbis quasi permittit lex, magis quam prohibeat. idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem* libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs est cæteri cives sine senatoribus.

1 ¶ Detestatum est testatione denuntiatum.

2 ¶ Pignus appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui.

3 ¶ Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius* libro ſingulari Enchiridii.

PUpillus eſt, qui, cum impubes eſt, deſiit in patris poteſtate eſſe, aut morte, aut emancipatione.

1 ¶ Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores (noſtri) captivos vendere, at per hoc ſervare, nec occidere ſolent.

2 ¶ Incola eſt, qui in aliquam regionem domicilium ſuum contulit, quem Græci παροικον (ideſt, *juxta habitationem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui in alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut intra eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

3 ¶ Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, univerſoſque cives, remque eorum imperio magiſtratus extraordinario pervenit.

4 ¶ Advena eſt, quem Græci ἄποικον, (ideſt, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant.

5 ¶ Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit.

6 ¶ Urbs ab urbo appellata eſt: urbare eſt aratro definire, & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi ſolet.

7 ¶ Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei cauſa mœnia ſint conſtituta.

8 ¶ Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujuſque civitatis. Quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magiſtratus ejus loci intra eos fines terrendi, ideſt ſummovendi, jus habent.

9 ¶ Ver-

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet: & ideo qui jurat suum non esse, adjicere debet, neque sibi commune esse.

240. *Paulus* ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

CUm quærebatur, an verbum, *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentirent, & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὁ ῥῶν.

IN rutis, & cæsis ea sunt, quæ terra iron tenentur, quæque opere structili, tectoriove non continentur.

242. *Javolenus* libro 2. ex Posterioribus Labeonis.

MAlum navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait, quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur: artemon autem magis additamentum, quam pars navis est.

1 ¶ Inter projectum & immissum hoc interesse ait Labeo: quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mœniana, & suggrundia essent: immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabesque, quæ immitterentur.

2 ¶ Plumbum, quod pro tegulis poneretur, ædificii esse ait Labeo: sed id, quod hypætrii tegendi causa poneretur, contra esse.

3 ¶ Viduam non solum eam, quæ aliquan-

quando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors, veſanus, qui ſine corde, aut ſanitate eſſet, ſimiliter viduam dictam eſſe ſine duitate.

4 § Structuram loci alicujus ex tabulis factam, quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetuo uſui paratæ eſſent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola* libro 18. Digeſtorum.

SCævola reſpondit: Semper acceptum eſt, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento, vel poſteriore loco manumitterentur: niſi manifeſte is, a quo petereretur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon ex Pauli epitom.

SIqua pœna eſt, multa eſt. ſi qua multa eſt, pœna eſt. *Paulus*: Utrumque eorum falſum eſt, namque harum rerum diſſimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna provocatio non eſt: ſimulatque enim victus quis eſt ejus maleficii, cujus pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ provocatio eſt, nec ante deberur, quam aut non eſt provocatum, aut provocator victus eſt, nec aliter, quam ſi is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ ſingulorum peccatorum ſunt: multæ contra: quia ejus judicis poteſtas eſt, quantam dicat, niſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro 10. Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem

adfixæ, aut ſimiliter quæ cohærent lychnis, non ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quo ædes perficiantur.

1 ¶ Idem Labeo ait: Prothyron, quod in ædibus [interdum] fieri ſolet, ædium eſt.

246. *Idem* libro 10 Epiſtolarum.

APud Labeonem libris πιθανῶν ita ſcriptum eſt: Exhibet, qui præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam. nam etiam qui ſiſtit, præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam. nec tamen (eum) exhibet. (&) qui mutum, aut furioſum, aut infantem exhibet, non poteſt videri ejus præſtare præſentiam: nemo enim ex eo genere præſens ſatis apte appellari poteſt.

1 ¶ Reſtituit, non tantum qui ſolum corpus, ſed etiam qui omnem rem, conditionemque reddita cauſa præſtat, & tota reſtitutio juris eſt interpretatio.

Lib. L. Digeſtorum

Tit. XVII.

DE [DIVERSIS] REGULIS JURIS ANTIQUI.

1. *Paulus* [lib. 16. ad Plautium .]

REgula eſt, quæ rem, quæ eſt, breviter enarrat: non ut ex regula jus ſumatur: ſed ut ex jure, quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quaſi cauſæ conjectio eſt, quæ ſimul cum in aliquo vitiata eſt, perdit officium ſuum.

2. *Ulpianus* [libro 1. ad Sabinum .]

FOEminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ ſunt: & ideo nec judices eſſe poſſunt, nec magiſtratum gerere, nec poſtulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores exiſtere.

1 ¶ Item impubes omnibus officiis civilibus debet abſtinere.

3. *Idem* libro 3. ad Sabinum.

EJus eſt non nolle, qui poteſt velle.

4. *Idem* [libro 6. ad Sabinum .]

VElle non creditur, qui obſequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* [libro 2. ad Sabinum .]

IN negotiis contrahendis alia cauſa habita eſt furioſorum, alia eorum, qui fari poſſunt, quamvis actum rei non intelligerent. nam furioſus nullum negotium contrahere

poteſt: pupillus omnia tutore auctore agere poteſt.

6. *Ulpianus* [libro 7. ad Sabinum.]

NOn vult hæres eſſe, qui ad alium transferre voluit hæreditatem.

7. *Pomponius* [libro 3. ad Sabinum.]

JUS noſtrum non patitur eundem in paganis & teſtato, & inteſtato deceſſiſſe, earumque rerum naturaliter inter ſe pugna eſt, (teſtatus, & inteſtatus.)

8. *Idem* [libro 4. ad Sabinum.]

JUra ſanguinis nullo jure civili dirimi poſſunt.

9. *Ulpianus* [libro quintodecimo ad Sabinum.]

SEmper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur.

10. *Paulus* [libro 3. ad Sabinum.]

SEcundum naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda.

11. *Pomponius* [libro 5. ad Sabinum.]

ID, quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

12. *Paulus* (libro 3. ad Sabinum.)

IN teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretamur.

13. *Ulpianus* [libro 10. ad Sabinum.]

NOn videtur cepiſſe, qui per exceptionem (a petitione) removetur.

14. *Pomponius* [libro 9. ad Sabinum.]

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur.

15. *Paulus* [libro 4. ad Sabinum.]

[IS,] qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur.

16. *Ulpianus* [libro 21. ad Sabinum.]

IMaginaria venditio non eſt pretio accedente.

17.

17. *Idem* [libro 23. ad Sabinum.]

CUm tempus in teſtamento adjicitur, credendum eſt, pro hærede adjectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius* [libro 6. ad Sabinum.]

QUæ legata mortuis nobis ad hæredem noſtrum tranſeunt, eorum commodum per nos his, quorum in poteſtate ſumus, eodem caſu adquirimus: aliter atque quod ſtipulati ſumus: nam & ſub conditione ſtipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam ſi liberatis nobis poteſtate domini conditio exiſtat.

PAULUS.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus fuerit: deinde extiterit conditio, patri actio competit, quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* [libro 24. ad Sabinum.]

QUi cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis ejus: hæredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſponte cum legatariis contrahat.

1 ¶ Non ſolet exceptio doli nocere his, quibus voluntas teſtatoris non refragatur.

20. *Pomponius* [libro 7. ad Sabinum.]

QUotiens dubia interpretatio libertatis eſt, ſecundum libertatem reſpondendum erit.

21. *Ulpianus* libro 27. ad Sabinum.

NOn debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere.

22. *Idem* [libro 28. ad Sabinum.]

IN perſonam ſervilem nulla cadit obligatio.

1 ¶ Generaliter probandum eſt, ubicunque

que in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini, vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe.

23. *Idem* [libro 29. ad Sabinum.]

CONtractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantum, depoſitum, & precarium. dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum: *item dotis* datio, tutelæ, negotia geſta: *in his* quidem & diligentia requiritur: ſocietas, & rerum communio, & dolum, & culpam recipit, ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in ſingulis contractibus. nam hoc ſervabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit, excepto eo, quod Celſus putat, non valere, ſi convenerit, ne dolus præſtetur. hoc enim bonæ fidei judicio contrarium eſt: & ita utimur. Animalium vero caſus, mortes, quæque ſine culpa accidunt, fugæ ſervorum, qui cuſtoditi non ſolent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum a nullo præſtantur.

24. *Paulus* [libro 5. ad Sabinum.]

QUatenus cujuſque interſit, in facto, non in jure conſiſtit.

25. *Pomponius* [libro 11. ad Sabinum.]

PLus cautionis in re eſt, quam in perſona.

26. *Ulpianus* [libro 20. ad Sabinum.]

QUi poteſt invitis alienare, multo magis & ignorantibus, & abſentibus poteſt.

27. *Pomponius* [libro ſextodecimo ad Sabinum.]

NEc ex prætoris, nec ex ſolemni jure privatorum conventione quicquam immu-

mutandum eſt: quamvis obligationum cauſæ pactione poſſint immutari, & ipſo jure, & per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: niſi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus* [libro 36. ad Sabinum.]

DIvus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere poſſunt, condemnandos.

29. *Paulus* [libro 8. ad Sabinum.]

QUod initio vitioſum eſt, non poteſt tractu temporis convaleſcere.

30. *Ulpianus* [libro 36. ad Sabinum.]

NUptias non concubitus, ſed conſenſus facit.

31. *Idem* [libro 42. ad Sabinum.]

VErum eſt, neque pacta, neque ſtipulationes factum poſſe tollere: quod enim impoſſibile eſt, neque pacto, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere poſſit.

32. *Idem* [libro 45. ad Sabinum.]

QUod attinet ad jus civile, ſervi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt.

33. *Pomponius* [libro 22. ad Sabinum.]

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, a quo petitur, lucri facturus eſt, durior cauſa eſt petitoris.

34. *Ulpianus* [libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.]

SEmper in ſtipulationibus, & in cæteris contractibus id ſequimur, quod actum eſt: aut, ſi non appareat quid actum eſt, erit conſequens, ut id ſequamur, quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur.

Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

35. *Idem* [libro 48. ad Sabinum.]

NIhil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est: ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. *Pomponius* [libro 27. ad Sabinum.]

CUlpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. *Ulpianus* [libro 51. ad Sabinum.]

NEmo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. *Pomponius* [libro 29. ad Sabinum.]

SIcuti pœna ex delicto defuncti hæres teneri non debet: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39 *Idem* [libro 32. ad Sabinum.]

IN omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium mora est, quo minus fiat.

40. *Idem* [libro 34. ad Sabinum.]

FUriosi, vel ejus, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

41. *Ulpianus* [libro 26. ad Edictum.]

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

1 § In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Cajus* [libro 9. ad Edictum Provinciale.]

QUi in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque non minus, quam hæredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt, si cum eo agatur: non etiam si agat:

agat: nam plane qui agit, certus eſſe debet, cum ſit in poteſtate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus* [libro 20. ad Edictum.]

NEmo ex iis, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex impediat.

1 ¶ Quotiens concurrunt plures actiones ejuſdem rei nomine, una tantum quis experiri debet.

44. *Idem* [libro 29. ad Edictum.]

TOtiens in hæredem damus actionem de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex ſuo.

45. *Idem* [libro 30. ad Edictum.]

NEque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt.

1 ¶ Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Cajus* [libro 10. ad Edictum Provinciale.]

QUod a quoquam pœnæ nomine exactum eſt, id eidem reſtituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus* (libro 30. ad Edictum.)

CONſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt: cæterum ſi dolus, & calliditas interceſſit, de dolo actio competit.

1 ¶ Socii mei ſocius, meus ſocius non eſt.

48. *Paulus* (libro 35. ad Edictum.)

QUidquid (in) calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quam ſi perſeverantia apparuit judicium animi fuiſſe: ideoque brevi reverſa uxor, nec divertiſſe videtur.

49. *Ulpianus* (libro trigeſimo quinto ad Edictum .)

ALterius circumventio alii non præbet actionem .

50. *Paulus* (libro trigeſimo nono ad Edictum .)

CUlpa caret , qui ſcit , ſed prohibere non poteſt .

51. *Cajus* (libro quinto decimo ad edictum Provinciale .)

NOn videtur quiſquam id capere , quod ei neceſſe eſt alii reſtituere .

52. *Ulpianus* (libro 44. ad Edictum .)

NOn defendere videtur , non tantum qui latitat , ſed & is qui præſens negat ſe defendere , aut non vult ſuſcipere actionem .

53. *Paulus* (libro 42. ad Edictum .)

CUjus per errorem dari repetitio eſt , ejus conſulto dati donatio eſt .

54. *Ulpianus* libro 46. ad Edictum .)

NEmo plus juris ad alium transferre poteſt , quam ipſe habet .

55. *Cajus* libro ſecundo de teſtamentis ad Edictum urbicum .

NUllus videtur dolo facere , qui ſuo jure utitur .

56. *Idem* libro tertio de legatis ad Edictum urbicum .

SEmper in dubiis benigniora præferenda ſunt .

57. *Idem* (libro 18. ad Edictum Provinciale .)

BOna fides non patitur , ut bis idem exigatur .

58. *Ulpianus* (libro 2. Diſputationum .)

EX pœnalibus cauſis non ſolet in patrem de peculio actio dari .

59. *Idem* (libro 3. Diſputationum .)

HÆredem ejuſdem poteſtatis, juriſque eſſe, cujus fuit defunctus, conſtat.

60. *Idem* (libro 10. Diſputationum .)

SEmper qui non prohibet pro ſe intervenire, mandare creditur. Sed & ſi quis ratum habuerit, quod geſtum eſt, obſtringitur mandati actione.

61. *Idem* (libro 3. Opinionum .)

DOmum ſuam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet.

62. *Julianus* (libro 6. Digeſtorum .)

HÆreditas nihil aliud eſt, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuerit.

63. *Idem* (libro 17. Digeſtorum .)

QUi ſine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* (libro 29. Digeſtorum .)

EA, quæ raro accidunt, non temere (in) agendis negotiis computantur.

65. *Idem* (libro 54. Digeſtorum .)

EA eſt natura cavillationes, quam Græci σοφίσμα appellant, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ evidenter falſa ſunt perducatur.

66. *Idem* (libro 60. Digeſtorum .)

M*Arcellus* ait: Deſinit debitor eſſe is, qui nactus eſt exceptionem juſtam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* (libro 87. Digeſtorum .)

QUoties idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt.

68. *Paulus* (libro ſingulari de dotis repetitione .)

IN omnibus cauſis id obſervatur, ut, ubi perſonæ conditio locum facit beneficio,

ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat: ubi vero genus actionis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* (libro singulari de adsignatione libertorum.)

INvito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* (libro 1. de officio Proconsulis.)

NEmo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujusvis alterius coercitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* (libro 2. de officio proconsulis.)

OMnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. *Javolenus* (libro 2. ex posterioribus Labeonis.)

FRuctus rei est, vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὁρῶν.

QUo tutela rediit, eo hærediras pervenit, nisi cum fœminæ hæredes intercedunt.

1 ¶ Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis hæredibus, cum moritur, habuit, habiturusve esset, si vixisset.

2 ¶ Vi factum id videtur esse, quod quis, cum prohiberetur, fecit: clam, quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.

3 ¶ Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent.

4 ¶ Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus* [libro primo Quæſtionum.]

NOn debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* (libro 3. Quæſtionum.)

NEmo poteſt mutare conſilium ſuum in alterius injuriam.

76. *Idem* (libro 24. Quæſtionum.)

IN totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, non niſi vera, & certa ſcientia perfici poſſunt.

77. *Idem* (libro viceſimo octavo Quæſtionum.)

ACtus legitimi, qui non recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem. nonnunquam tamen actus ſupraſcripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehenſa vitium adferunt. nam ſi acceptum feratur ei, qui ſub conditione promiſit, ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio extiterit: quæ ſi verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* (libro 31. Quæſtionum.)

GEneraliter, cum de fraude diſputatur, non quid habeat actor, ſed quid per adverſarium habere non potuerit, conſiderandum eſt.

79. *Idem* (libro 32. Quæſtionum.)

FRaudis interpretatio ſemper in jure civili non ex eventu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur.

80. *Idem* (libro 33. Quæſtionum.)

IN toto jure generi per ſpeciem derogatur: & illud potiſſimum habetur, quod ad ſpeciem directum eſt.

81.

81. *Idem* (libro 3. Responsorum.)

QUæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* (libro 9. Responsorum.)

DOnari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* (libro 2. Definitionum.)

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* (libro 3. Quæstionum.)

CUm amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

1 ¶ *Is* natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

85. *Idem* (libro 6. Quæstionum.)

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

1 ¶ Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, a quo initium capere non potuerunt.

2 ¶ Quoties æquitatem desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, justis decretis res temperanda est.

86. *Idem* (libro 7. Quæstionum.)

NOn solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non essent: sed plerumque melior.

87. *Idem* (libro 13. Quæstionum.)

NEmo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit.

Denique post litem contestatam hæredi quoque prospicitur, & hæres tenetur ex omnibus causis.

88.

88. *Scævola* (libro 5. Quæſtionum.)

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio eſt.

89. *Paulus* libro 10. Quæſtionum.)

QUamdiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus hæres non admittitur.

90. *Idem* (lib. 15. Quæſtionum.)

IN omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas ſpectanda eſt.

91. *Idem* (libro decimo ſeptimo Quæſtionum.)

QUotiens duplici jure defertur alicui ſucceſſio: repudiato novo jure, quod ante defertur, ſupererit vetus.

92. *Scævola* (libro 5. Reſponſorum.)

SI librarius in tranſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor teneantur.

93. *Mæcianus* (libro 1. Fideicommiſſorum.)

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Ulpianus* (libro 2. Fideicommiſſorum.)

NOn ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas.

95. *Idem* (libro 6. Fideicommiſſorum.)

NEmo dubitat, ſolvendo videri eum, qui defenditur.

96. *Mæcianus* (libro 12. Fideicommiſſorum.)

IN ambiguis orationibus maxime ſententia ſpectanda (eſt) ejus, qui eas protuliſſet.

97. *Hermogenianus* (libro 3. Juris Epitom.)

EA ſola deportationis ſententia aufert, quæ ad fiſcum perveniunt.

98. *Idem* (libro 4. Juris Epitom.)

QUotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucro causa tempore præcedit.

99. *Venulejus* (libro 12. Stipulationum.)

NOn potest improbus videri, qui ignorat quantum solvere debeat.

100. *Cajus* (libro 1. Regularum.)

OMnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* (libro singulari de Cognitionib.)

UBi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo primo die venerit, audiendus est. ita enim Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit.

102. *Ulpianus* (libro 1. ad Edictum.)

QUi vetante prætore fecit, hic adversus edictum feciſſe proprie dicitur.

1 ¶ Ejus est actionem denegare, qui possit & dare.

103. *Paulus* (libro 1. ad Edictum.)

NEmo de domo sua extrahi debet.

104. *Ulpianus* (libro 2. ad Edictum.)

SI in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est, præponenda est causa existimationis. Ubi autem æquiparantur famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

105. *Paulus* (libro 1. ad Edictum.)

UBicunque causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

106. *Idem* (libro 2. ad Edictum.)

LIbertas inæstimabilis res est.

107. *Cajus* (libro 1. ad Edictum Provinciale.)

CUm ſervo nulla actio eſt.

108. *Paulus* (libro 4. ad Edictum.)

FEre in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ ſuccurritur.

109. *Idem* (libro 5. ad Edictum.)

NUllum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere (non) poteſt.

110. *Idem* (libro 6. ad Edictum.)

IN eo, quod plus ſit, ſemper ineſt & minus.

1 ¶ Nemo alienæ rei expromiſſor idoneus videtur, niſi cum ſatisdatione.

2 ¶ Pupillus pati poſſe non intelligitur.

3 ¶ Ubi verba conjuncta non ſunt, ſufficit alterutrum eſſe factum.

4 ¶ Mulieribus tunc ſuccurrendum eſt, cum defraudantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Cajus* (libro 2. ad Edictum Provinciale.)

PUpillum, qui proximus pubertati ſit, capacem eſſe, & furandi, & injuriæ faciendæ.

1 ¶ In hæredem non ſolent actiones tranſire, quæ pœnales ſunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* (libro 8. ad Edictum.)

NIhil intereſt, ipſo jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Cajus* (libro 3. ad Edictum Provinciale.)

IN toto & pars continetur.

114. *Paulus* [libro 9. ad Edictum .]

IN obſcuris inſpici ſolet, quod veriſimilius eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.

115. *Idem* (libro 10. ad Edictum .)

SI quis obligatione liberatus ſit, poteſt videri accepiſſe.

1 ¶ Non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione ſummoveri.

116. *Ulpianus* (libro 11. ad Edictum .)

NIhil conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei judicia ſuſtinet, quam vis, atque metus : quem comprobare contra bonos mores eſt.

1 ¶ Non capitur, qui jus publicum ſequitur.

2 ¶ Non videntur, qui errant, conſentire.

117. *Paulus* (libro 12. ad Edictum .)

PRætor bonorum Poſſeſſorem hæredis loco in omni cauſa habet.

118. *Ulpianus* (libro 12. ad Edictum .)

QUi in ſervitute eſt, uſucapere non poteſt. nam cum poſſideatur, poſſidere non videtur.

119. *Idem* (libro 13. ad Edictum .)

NOn alienat, qui duntaxat omittit poſſeſſionem.

120. *Paulus* (libro 12. ad Edictum .)

NEmo plus commodi hæredi ſuo relinquit, quam ipſe habuit.

121. *Idem* (libro 13. ad Edictum .)

QUi non facit, quod facere debet, videtur facere adverſus ea, quæ non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere juſſus eſt.

122. *Cajus* (libro 5. ad Edictum Provinciale .)

LIbertas omnibus rebus favorabilior eſt.

123.

123. *Ulpianus* (libro 14. ad Edictum.)

NEmo alieno nomine lege agere poteſt.

1 § Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.

124. *Paulus* (libro 16. ad Edictum.)

UBi non voce, ſed præſentia opus eſt, mutus, ſi intellectum habet, poteſt videri reſpondere. Idem in ſurdo. hic quidem (&) reſpondere poteſt.

1 § Furioſus abſentis loco eſt, & ita Pomponius libro primo Epiſtolarum ſcribit.

125 *Cajus* [libro 5. ad Edictum Provinciale.]

FAvorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126. *Ulpianus* [libro 15. ad Edictum.]

NEmo prædo eſt, qui pretium numeravit.

1 § Locupletior non eſt factus, qui libertum adquiſierit.

2 § Cum de lucro duorum quæritur, melior eſt cauſa poſſidentis.

127. *Paulus* [libro 20. ad Edictum.]

CUm prætor in hæredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit: ſufficit, ſi vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem* [libro 19. ad Edictum.]

IN pari cauſa poſſeſſor potior haberi debet.

1 § Hi, qui in univerſum jus ſuccedunt, hæredis loco habentur.

129. *Idem* [libro 21. ad Edictum.]

NIhil dolo creditor facit, qui ſuum recipit.

1 § Cum principalis cauſa non conſiſtit, nec ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus* [libro 18. ad Edictum .]

NUnquam actiones , præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit .

131. *Paulus* [libro 22. ad Edictum .]

QUi dolo deſierit poſſidere, pro poſſidente damnatur : quia pro poſſeſſione dolus eſt .

132. *Cajus* [libro 7. ad Edictum Provinciale .]

IMperitia culpæ adnumeratur .

133. *Idem* [libro 8. ad Edictum Provinciale .]

MElior conditio noſtra per ſervos fieri poteſt: deterior fieri non poteſt .

134. *Ulpianus* (libro 21. ad Edictum .)

NOn fraudantur creditores, cum quid non adquiritur a debitore, ſed cum quid de bonis deminuitur .

1 ¶ Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt .

135. *Idem* (libro 23. ad Edictum .)

EA, quæ dari impoſſibilia ſunt , vel quæ in rerum natura non ſunt , pro non adjectis habentur .

136. *Paulus* (libro 18. ad Edictum .)

BOna fides tantundem poſſidenti præſtat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non eſt .

137. *Ulpianus* (libro 25. ad Edictum .)

QUi auctore judice comparavit, bonæ fidei poſſeſſor eſt .

138. *Paulus* (libro 27. ad Edictum .)

OMnis hæreditas , quamvis poſtea adeatur , tamen cum tempore mortis continuatur .

1 ¶ Nunquam creſcit ex poſtfacto præteriti delicti æſtimatio .

139. *Cajus* (libro ad Edictum prætoris urbani.)

OMnes actiones, quæ morte, ut tempore pereunt, ſemel incluſæ judicio, ſalvæ permanent.

1 § Non videtur perfecte cujuſque id eſſe, quod ex caſu auferri poteſt.

140. *Ulpianus* (libro 60. ad Edictum.)

ABſentia ejus, qui reipublicæ cauſa abeſt, neque ei, neque alii damnoſa eſſe debet.

141. *Paulus* (libro quinquageſimo quarto ad Edictum.)

QUod contra rationem juris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentia.

1 § Uni duo pro ſolido hæredes eſſe non poſſunt.

142. *Idem* (libro 56. ad Edictum.)

QUi tacet, non utique fatetur; ſed tamen verum eſt, eum non negare.

143. *Ulpianus* (libro 62. ad Edictum.)

QUod ipſis, qui contraxerunt, obſtat, & ſucceſſoribus eorum obſtabit.

144. *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

NOn omne, quod licet, honeſtum eſt.

1 § In ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* [libro 66. ad Edictum.]

NEmo videtur fraudare eos, qui ſciunt, & conſentiunt.

146. *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

QUod quis, dum ſervus eſt, egit, proficere libero facto non poteſt.

147. *Cajus* (libro viceſimo quarto ad Edictum Provinciale.)

SEmper ſpecialia generalibus inſunt.

148. *Paulus* (libro 16. brevis Edicti .)

CUjus effectus omnibus prodest , ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* (libro 37. ad Edictum .)

EX qua persona quis lucrum capit , ejus factum præstare debet.

150. *Idem* (libro 68. ad Edictum .)

PArem esse conditionem oportet ejus , qui quid possideat , vel habeat , atque ejus, cujus dolo malo factum sit , quo minus possideret , vel haberet.

151. *Paulus* (libro 64 ad Edictum .)

NEmo damnum facit , nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* (libro 69. ad Edictum .)

HOc jure utimur , ut , quidquid omnino per vim fiat , aut in vis publicæ , aut (in vis) privatæ crimen incidat.

1 ¶ Dejicit & qui mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli præstatio , vel bona fides inest, hæres in solidum tenetur.

153. *Paulus* (libro 65. ad Edictum .)

FEre quibuscunque modis obligamur , iisdem in contrarium actis liberamur : cum quibus modis adquirimus , iisdem in contrarium actis amittamus . Ut igitur nulla possessio adquiri , nisi animo , & corpore potest : ita nulla amittitur , nisi in qua utrumque in contrarium actum sit.

154. *Ulpianus* (libro septuagesimo ad Edictum .)

CUm par delictum est duorum , semper oneratur petitor , & melior habetur possessoris causa : sicuti fit , cum de dolo excipitur petitoris . neque enim datur talis repli-

plicatio peritori, *Aut ſi rei quoque in ea re dolo actum ſit.*

1 ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipſam non incidit.

155. *Paulus* [libro ſexageſimoquinto ad Edictum.]

FActum cuique ſuum, non adverſario ſuo nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui jure ſuo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt.

156. *Ulpianus* (libro ſeptuageſimo ad Edictum.)

INvitus nemo (rem) cogitur defendere.

1 ¶ Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 ¶ Cum quis in alicujus locum ſucceſſerit: non eſt æquum ei nocere hoc, quod adverſus eum nocuit, in cujus locum ſucceſſit.

3 ¶ Plerumque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶ Quod cuique (pro eo) præſtatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* (libro ſeptuageſimo primo ad Edictum.)

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel ſceleris, in his ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel iis, qui vice dominorum ſunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

1 ¶ Semper qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet.

2 ¶ In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum, (quibus) ſucceſſerunt, non tantum

cum in id, quod pervenit, verum etiam in ſolidum tenentur: hoc eſt, unuſquiſque pro ea parte, qua hæres eſt.

158. *Cajus* [libro viceſimo ſexto ad Edictum Provinciale.]

CReditor, qui promittit rem venire, pignus amittit.

159. *Paulus* [libro ſeptuageſimo ad Edictum.]

NOn ut ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poteſt & noſtrum eſſe.

160. *Ulpianus* [libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.]

ALiud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.

1 ¶ Refertur ad univerſos, quod publice fit per majorem partem.

2 ¶ Abſurdum eſt, plus juris habere (eum) cui legatus ſit fundus, quam hæredem, aut ipſum teſtatorem, ſi viveret.

161. *Idem* [libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.]

IN jure civili receptum eſt, quotiens per eum, cujus intereſt conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet: quod ad libertatem, & legata, & ad hæredum inſtitutiones producitur. quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* [libro ſeptuageſimo ad Edictum.]

QUæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* [libro quinquageſimo quinto ad Edictum.]

CUi jus eſt donandi, eidem & vendendi, & concedendi jus eſt.

164. *Paulus* [libro quinquageſimo primo ad Edictum.]

POEnalia judicia ſemel accepta in hæredes tranſmitti poſſunt.

165. *Ulpianus* [libro quinquageſimo tertio ad Edictum.]

CUm quis poſſit alienare, poterit & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec ſi donationis cauſa conſenſerit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* [libro quadrageſimo] octavo ad Edictum.]

QUi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem* [libro quadrageſimo nono ad Edictum.]

NOn videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1 ¶ Qui juſſu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere neceſſe habet.

168. *Idem* [libro primo ad Plautium.]

RApienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum.

1 ¶ Quod factum eſt, cum in obſcuro ſit, ex affectione cujuſque capit interpretationem.

169. *Idem* [libro ſecundo ad Plautium.]

IS damnum dat, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt, cui parere neceſſe ſit.

1 ¶ Quod pendet, non eſt pro eo quaſi ſit.

170. *Idem* [libro 4. ad Plautium.]

FActum a judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.

171. *Idem* [libro quarto ad Plautium.]

NEmo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

172. *Idem* [libro quinto ad Plautium.]

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est.

1 ¶ Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

173. *Idem* [libro sexto ad Plautium.]

IN condemnatione personarum, quæ in id, quod facere possunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est, sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant.

1 ¶ Cum verbum *Restituas* in lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi.

2 ¶ Unicuique sua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.

3 ¶ Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. *Idem* [libro octavo ad Plautium.]

QUi potest facere, ut possit conditioni parere, jam posse videtur.

1 ¶ Quod quis, si velit, habere non potest, id repudiare non potest,

175. *Idem* [libro undecimo ad Plautium.]

IN his, quæ officium per liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſervus intervenire non poteſt.

1 ¶ Non debeo melioris conditionis eſſe, quam auctor meus, a quo jus in me tranſit.

176. *Idem* [libro 13. ad Plautium.]

NOn eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratum publice poſſit fieri: ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi.

1 ¶ Infinita æſtimatio eſt libertatis, & neceſſitudinis.

177. *Idem* [libro 14. ad Plautium.]

QUi in jus, vel dominium alterius ſuccedit, jure ejus uti debet.

1 ¶ Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere.

178. *Idem* [libro quintodecimo ad Plautium.]

CUm principalis cauſa non conſiſtit, plerumque ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

179. *Idem* [libro ſextodecimo ad Plautium.]

IN obſcura voluntate manumittentis favendum eſt libertati.

180. *Idem* [libro ſeptimodecimo ad Plautium.]

QUod juſſu alterius ſolvitur, pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.

181. *Idem* [libro 1. ad Vitellium.]

SI nemo ſubiit hæreditatem, omnis vis teſtamenti ſolvitur.

182. *Idem* [libro tertio ad Vitellium.]

QUod nullius eſſe poteſt, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* [libro tertio Digeſtorum .]

ETſi nihil facile mutandum eſt ex ſolennibus : tamen ubi æquitas evidens expoſcit, ſubveniendum eſt.

184. *Celſus* [libro ſeptimo Digeſtorum .]

VAni timoris juſta excuſatio non eſt.

185. *Idem* [libro octavo Digeſtorum .]

IMpoſſibilium nulla obligatio eſt.

186. *Idem* [libro 12. Digeſtorum .]

NIhil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolvi poſſit. Et cum ſolvendi tempus obligationi additur, niſi eo præterito, peti non poteſt.

187. *Idem* [libro 16. Digeſtorum .]

SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe.

188. *Idem* [libro ſeptimodecimo Digeſtorum .]

UBi pugnantia inter ſe in teſtamento inveniuntur, neutrum ratum eſt.

¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt.

189. *Idem* [libro decimotertio Digeſtorum .]

PUpillus nec velle, nec nolle in ea ætate niſi adpoſita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

190. *Idem* [libro viceſimoquarto Digeſtorum .]

QUod evincitur, in bonis non eſt.

191. *Idem* [libro trigeſimotertio Digeſtorum .]

NEratius conſultus, an, quod beneficium dare ſe quaſi viventi Cæſar reſcripſerat, jam defuncto dediſſe exiſtimaretur; reſpondit,

dit, non videri ſibi principem, quod ei, quem vivere exiſtimabat, conceſſiſet, defuncto conceſſiſſe. quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe.

192. *Marcellus* [libro viceſimonono Digeſtorum.]

EA, quæ in partes dividi non poſſunt, ſolida a ſingulis hæredibus debentur.

1 § In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus juſtius eſt, quam tutius.

193. *Celſus* [libro trigeſimo octavo Digeſtorum.]

OMnia fere jura hæredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis hæredes extitiſſent.

194. *Modeſtinus* [libro ſexto Differentiarum.]

QUi per ſucceſſionem quamvis longiſſimam defuncto hæredes exſtiterunt, non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes exiſtunt.

195. *Idem* [libro ſeptimo Differentiarum.]

EXpreſſa nocent, non expreſſa non nocent.

196. *Idem* [libro octavo Regularum.]

PRivilegia quædam cauſæ ſunt, quædam perſonæ, & ideo quædam ad hæredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt: quæ perſonæ ſunt, ad hæredem non tranſeunt.

197. *Idem* [libro ſingulari de ritu nuptiarum.]

SEmper in conjunctionibus non ſolum quid liceat, conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit.

198. *Javolenus* [libro tertiodecimo ex Cassio.]

NEque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est, sive non est.

199. *Idem* [libro sexto Epistolarum.]

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.

200. *Idem* [libro septimo Epistolarum.]

QUoties nihil sine captione investigari potest: eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* [libro decimo Epistolarum.]

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

202. *Idem* [libro undecimo Epistolarum.]

OMnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti possit.

203. *Pomponius* [libro 8. ad Quintum Mucium.]

QUod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

204. *Idem* [libro 28. ad Quintum Mucium.]

MInus est actionem habere, quam rem.

205. *Idem* [libro 39. ad Quintum Mucium.]

PLerumque fit, ut etiam ea, quæ a nobis abire possint, perinde in eo statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem (in) prædio imponere possumus.

206. *Idem* [libro nono ex Variis lectionibus.]

JUre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorem.

207. *Ulpianus* [libro 1. ad legem Juliam, & Papiam.]

REs judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* [libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.]

NOn poteſt videri deſiiſſe habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus* [libro 4. ad legem Juliam, & Papiam.]

SErvitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Lucinius Rufinus* [libro ſecundo Regularum.]

QUæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſtfacto convaleſcere non poteſt.

211. *Paulus* [libro quinquageſimo nono ad Edictum.]

SErvus reipublicæ cauſa abeſſe non poteſt.

FINIS.

INDEX
TITULORUM;
SEU
Rubricarum quatuor Librorum
INSTITUTIONUM
JUSTINIANI,

In quo numerus prior librum, alter Titulum, postremus vero paginam hujus editionis demonstrat.

A

de Acquisitione per adrogationem. 3.11.159
Actionibus. 4.6.218
Ademptione legatorum, & translatione eorum. 2.2.116
Adoptionibus. 1.11.22
Adsignatione libertorum. 3.9.134
Attiliano Tutore, & eo, qui ex lege Julia, & Titia dabatur. 1.20.34
Auctoritate tutorum, & curatorum. 1.21.36

B

de Bonorum Poſſeſſionibus. 3.10.155

C

de Capitis deminutione. 1.16.32
Codicillis. 2.25.127
Curatoribus. 1.23.38.

D

de Diviſione ſtipulationum. 3.19.170
Donationibus. 2.7.69
Duobus reis ſtipulandi, & promittendi. 3.17.169

E

de Emptione, & venditione. 3. 24.180
Eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. 3.12.161
Exceptionibus. 4.13.251
Excuſationibus tutorum, vel curatorum. 1.25.41
Exhæredatione liberorum. 2.13.86

F

de Fideicommiſſariis hæreditatibus, & ad S. C. Trebellianum. 2. 23.119

Fidejussoribus. 3.21.177
Fiduciaria tutela. 1.19.34

G

de Gradibus cognationum. 3.6.147

H

de Hæredibus instituendis. 2.14.90
Hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur. 3.1.129
Hæredum qualitate, & differentia. 2.19.102
His, qui sui, vel alieni juris sunt. 1.8.16

I

de Ingenuis. 1.4.11
Injuriis. 4.4.212
Inofficioso testamento. 2.18.100
Interdictis. 4.15.248
Inutilibus stipulationibus. 3.20.171
Iis, per quos agere possumus. 4.10.239
Jure naturali, gentium, & civili. 1.2.7.
Jure personarum. 1.3.16
Justitia, & jure. 1.1.6

L

de Legatis. 2.20.107
Lege Aquilia. 4.3.208

Lege Falcidia. 2.22.117
Lege Fusia Caninia tollenda. 1.7.16
Legitima agnatorum successione. 3. 2. 137
Legitima agnatorum tutela. 1.15.31
Legitima parentum tutela. 1.18.34
Legitima patronorum tutela. 1. 17. 33
Libertinis. 1.5.12
Literarum obligationibus. 3.22.179
Locatione, & conductione. 3. 25. 184.

M

de Mandato. 3.27.189
Militari testamento. 2.11.82

N

de Noxalibus actionibus. 4.8.236
Nuptiis. 1.10.18

O

de Obligationibus. 3.14.164
Obligationibus ex consensu. 3. 23. 180.
Obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur. 11.28.190.
Obligationibus, quæ ex delicto nascuntur. 4.1.199
Obligationibus quasi ex delicto. 4.5. 216.
Officio judicis. 4.17.254

P

de Patria potestate. 1.9.18
Perpetuis, & temporalibus actionibus. 4.12.242
Per quas personas cuique acquiritur. 2.9.74
Per quas personas nobis obligatio adquiritur. 3.29.195
Pœna temere litigantium. 4.16.252
Publicis judiciis. 4.18.256
Pupillari substitutione. 2.16.96

Q

Quibus alienare licet, vel non. 2.8.72
Quibus ex causis manumittere non licet. 1.6.14
Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur. 1. 12. 25
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3.15.164
Quibus modis testamenta infirmentur. 2.17.97
Quibus modis tollitur obligatio. 3.30.196
Quibus modis tutela finitur. 1. 22. 37
Quibus non est permissum facere testamentum. 2.12.84
Qui testamento tutores dari possunt. 1.14.30
Quod cum eo, qui in aliena potesta-

te est, negotium gestum esse dicitur. 4.7.231

R

de Rebus corporalibus, & incorporalibus. 2.2.60
Replicationibus. 4.14.246
Rerum divisione, & adquirendo ipsarum dominio. 2.1.47

S

de Satisdatione tutorum, vel curatorum. 1.24 39
Satisdationibus. 4.1.239
Senatusconsulto Orphitiano. 3.4.144
Senatusconsulto Tertylliano. 3.3.142
Servili cognatione. 3.7.149
Servitutibus prædiorum. 2.3.61
Singulis rebus per fideicommissum relictis. 2.24.125
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 4.9.238
Societate. 3.26.186
Stipulatione servorum. 3.18.170
Successione Cognatorum. 3.5.145
Successione libertorum. 3.8.151
Successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsl. Claudiano. 3.13.163
Suspectis tutoribus, vel curatoribus. 1.26.44

T

de Teſtamentis ordinandis . 2.10.78
Teſtamento militari . 2.11.82
Tutelis . 1.13.28

V

de Verborum obligationibus. 3.16.166
Vi bonorum raptorum . 4.2.206
Uſucapionibus , & longi temporis præſcriptionibus . 2.6.65.
Uſu , & habitatione . 2.5.64
Uſufructu . 2.4.62
Vulgari ſubſtitutione . 2.15.94.

De Verborum ſignificatione . 261
De Regulis Juris . 215

FINIS.

VER-

COLLECTIO

Juxta ordinem Alphabeti

Ex Tit. Digestor. De Verborum Significatione.

Per P. C. B.

A

A Besse. l.13. ¶ 1. & ult. l. 14. in pr. l.173. ¶ 1. l.199.
Abrogare. l.102.
Absens. l.173. ¶ 1. l.199
Accidere. l.162. ¶ fin.
Accipere. l.71
Ἀπρόδρυα. l.236. ¶ fin.
Acta. l.58
Actionis verbo. l.8. ¶ 1. l.34.178. ¶ 2
Actu. l.225. in fin.
Adulter. l.225
Adulterium. l.101
Advena. l.293. ¶ 4
Ædes uti optimæ maximæ. l.90
Ædificia urbana rustica. l.211
Ædificii appel. l.242. ¶ 2
Ædium appellatio. l.211. l.242. ¶ fin. l.245.
Æris appell. l.159
Æs alienum. l.213. ¶ 1.
Æs suum. l.213. ¶ 1.
Affectus animi. l.224.

Ager. l.27.115. ¶ l. fi 2 11
Agere. l.19
Agi. l.235
Aleator. l.215
Alienationis verbo. l.28
Alienatum. l.67
Aliquorum. l.96. ¶ fin.
Ambigue loquens. l. 125
Amici. l.223. ¶ 1
Amittere. l.1.14. ¶1. fin.
Amphora. .206
Amplius. l.82
Angiportum. l.59. in fin.
Anniculus. l.132 134.
Annulus signatorius. l.74.in fin.
Annus civilis. l.234.in fin.
Ante, & post. l.132
Α'ποικος. l.239. ¶ 3
Apostoli. l.106
Α'ποτελεσμα. l.9. ¶ fin.
Apud te. l.63
Arbitratu fieri. l.68
Area. l.211
Arma. l.42
Armentorum appell. l.89. in pr.
Artemon. l. 242
Adsignare libertum. l. 107
Attestari. l.39
Aut. l.124

B

Βέλος. l.233. ¶ fin.
Bissextilis annus. l.98. in pr.
Bona. l.21.39. ¶ 2.l.83.182

Bona

Bona civitatis. l.19
Bona hæreditatis. l.138
Bonis quid proprium. l.182
Bonorum appell. l.49.208
Bonorum poſſeſſio. l.319.128
Boves. l.89

C

Cæpiſse. l.140
Cætera, & cæterorum. l.44.160
Calumniari. l.233. in pr.
Capere. l.71. in pr.
Capitalis. l.103
Carbonum appell. l.167
Cavillatio. l.177.233. in pr.
Cautum. l.188. ¶ fin.
Cedere diem. l.213. in pr.
Cenſere. l.111
Cenſor. ibid
Centum in funus conſtitutis. l.202
Civitates. l.16
Cognoſcere. l.56. in pr.
Collegarum appell. l.173. in pr.
Collegium. l.85
Commendare. l.186
Commodum cum erit. l.125
Commune. l.239. in fin.
Concedere bona. l.21
Conjuncta pro disjunctis. l.29.53
Conjunctio. l.142
Continentes provinciæ. l.9. ¶ 9
Contractus. l.19. verſ. 2
Contrahere. l.19.29
Contubernales. l.184

Coram facere. l.209
Creditor. l.10. 11.12. 55. conditionalis. l.54. temporalis. l.55
Culpa. l. 226. lata. l. 213. ¶ fin. magna. l.226
Cum fari poterit. l.227
Cum commodum erit. l.125
Cum potuero dabo. ibid.
Custodiæ verbo. l.224

D

Deducto ære alieno. l. 39. ¶ 1. l. 165
Debere. l.178. ¶ fin.
Debitor. l.108
Decurio unde. l.239. ¶ 1
Dedisse. l.53. in pr. l.76
Delata hæreditas. l.151
Derogare. l.102
Deterius jus fundi factum non esse. l.126
Detestari. l.39. ¶ 2
Detestatio. l.40
Detestatum. l.238. ¶ 1
Diei pars major. l.2. ¶ 1
Dimissoriæ literæ. l.106
Disjunctum. l.53. in pr. 124
Dispungere. l.56. in pr.
Divortium. l.501. ¶ 1. l.191
Dolia. l.206
Dolus. l.226. malus. l.69
Donatio. l.53. in pr. l.67. ¶ fin.
Donum. l.194.214.

E

EDere rationes. l.89.¶ 2.
Emancipatus. l.191
Emptor bonæ fidei. l.109
Erro. l.225
Erit. l.123
Eſt. ibid.
Exacta pecunia. l.187
Exciſus. l.141
Exhibere. l.22.246. in pr.
Ex legibus. l.6. ¶ fin.

F

FAbri lignarii, tignarii. l.235. ¶ fin.
Facere. l.218
Facere oportere. l.189.
ad Faces paratum. l.167
Faciendi verbo. l.175
Familiæ appell. l.4.¶ fin. 95. 196.
Familia urbana, ruſtica. l.166. in pr.
Falſum. l.221
Ferri. l.235. in pr.
Filiarum appell. l.164. in pr.
Filius exciſus. l.141.
Filii appellatio. l.84.201.220.¶ fin.
Filii, filiuſve. l.116.
Filio, filiiſque. l.122.
Filium habere. l.141
Finita. l.229.230.
Fraus. l.131. in pr.
Fruges. l.77
Frumentum. ibid.

Fru-

Immunitas. l.18
Incertus poſſeſſor. l.39. ¶ fin.
Incola. l.239. ¶ 2
Indicare reum. l.197
In diebus. l.217. ¶ fin.
Inſtrumentorum appell. l.99. ¶ fin.
Integra terra. l.30. ¶ 2
Inteſtatus. l.64
Intra diem mortis. l.133
In utero exiſtens. l.133.251
Iter diei. l.3
Jumentorum appell. l.89. in pr.

K

Kalendis biſsext. l.98. in pr.
Kalendarium ante, vel poſt diem. l.132. in pr.

L

Latrones. l.11. in fin.
Legare. l.120
Legatorum petitio generalis. l.80
Legum appell. l.6. ¶ 1
Liberorum appell. l.56. ¶. 1. l.220. in pr.
Liberos habere. l.148.149
Liberationis verbo. l.47
Liberti appell. l.172.248
Liberti noſtri. l.58. ¶ fin.
Libertorum, libertarum appellat. l. 105. 172. 243
Lignorum appell. l.167.168
Lignum coctum. l.167
Lis. l.36

Litteræ dimiſsoriæ. l.106
Littus publicum. l.96.112
Locuples. l.234. ¶ 2
Locus. l.60. in pr. ¶ 1
Luſcus. l.101. ¶ 2

M

Magiſtratus. l.57. in pr.
Magiſtri. ibid.
Mangones. l.207
Major pars anni. l.156
Malum. l.242. in pr.
Maſculorum appell. l.195. in pr.
Materfamilias. l.46. ¶ 1
Medicamentum. l.236
Menſis intercalaris. l.98. in fin.
Meorum, tuorum appell. l.91
Mercis appell. l.66.207
Meum totum. l.25. in pr.
Mille paſsus. l.154
Minus ſolutum. l. 12. ¶ fin. l.32.82. 117
Mobilium, & Moventium appell. l. 66. 93.
Modius iniquus. l.221
Morari. l.233
Morbus. l.101. ¶ 2
Morbus ſonticus. l.113
Mortis tempore eſse. l.153
Mortui apud hoſtes hæreditas. l. 3. ¶ fin.
Mortuus natus. l.129
Mulcta. l.131. ¶ 1. l.244
Mulier. l.195. ¶ fin.

Mulieris appellatione. l.13
Municipes. l.18.in fin.l.228.
Munificus. l.18
Munus. l.18.194.214
Munus publicum. l.239.¶ 3

N

Nasciturus. l.231
Natorum appell. l.104.¶ 1
Navis appell. l.242.in pr.
Negativa duo. l.237
Negligentia magna. l.226
Nominis appell. l.4.6
Noſtri liberti. l.58.¶ fin.
Noſtrum totum. l.25.in pr.
Notionis appell. l.92
Novalis terra, ager. l.30.¶ 2
Noxiæ appell. l.238
Noxiis ſolutum præſtare. l.238
Nupta dum erit. l.89.¶ 1
Nurus appell. l.50

O

Officium. l.18
Ope, conſilio. l.53.¶ 1
Operis appell. l.5.¶ fin.
Oportebit. l.8
Oportere. l.7
Oppidum. l.39.¶ 7
Opprobrium. l.42
Optimus maximus. l.126.163.169
Orationis nec disjunctivæ, nec conjunctivæ interpretatio. l.28.¶ fin.

Ornamenti appell. l.74
Oſtentum. l.38

P

Παιδίον. l.163. ¶ fin.
Palam. l.33
Pali. l.168
Παλλάκη. l.144
Πάροικος. l.239. ¶ 2
Parentis appell. l.51
Paries. l.157
Paterfamilias. l.105. ¶ 2
Partis appell. l.25. ¶ fin. 26.
Partitionis verbo. l.154. ¶ 1
Partus. l.26
Partus monſtruoſus, portentoſus, debilis. l.134
Paſcua ſilva. l.30. ¶ fin.
Patris appell. l.201
Patroni appell. l.52
Peculii proprium. l.282
Pecuniæ appellat. l.5.88.97.178.222
Pellex. l.144
Penes te. l.63
Peperiſſe. l.132. ¶ fin.
Perduelles. l.234.
Perfeciſſe. l.139. ¶ fin.
Periſſe. l.9
Περίσπωμα. l.49
Pernoctare. l.166. ¶ fin.
Perſequi. l.57. ¶ fin.
Perſecutionis verbo. l.178. ¶ 1
Perſona ſpecioſa. l.100
Perticæ. l.168

Pertinere. l.70. ¶ fin. 181
Perveniſſe. l.264. ¶ fin. 171
Perveniſſe ad te. l.171
Petitionis verbum. l.178. ¶ 2
Φάσμα. l.38. in fin.
Φάρμακον. l.236
Pignus. l.238. ¶ 2
Plebs. l.238. in pr.
Plumbum. l.242. ¶ 2
Pluris aureorum xxx. l.232
Pluriſve. l.191
Pœna. l.93 l.244
Pomi appell. l.205
Portari. l.133
Portus. l.50
Poſſeſſio. l.78. 115
Poſſe, cum potuero. l.123
Poſt diem decimum. l.133
Poſthuma. l.164
Poſtquam fari poterit. l.217
Poteſtatis verbo. l.213
Prædia aliquorum. l.96. ¶ fin.
Prædiorum jura. l.86
Prædium. l.115. in fin.
Prædones. l.118
Præſens. l.173. ¶ fin.
Præſtari recte. l.71. ¶ fin.
Prævaricatores. l.312
Pratum. l.31
Probrum. l.42
Proiectum. l.242. ¶ 1
Pronunciatum. l.46.
Provinciales. l.190
Proximus. l.91. 155. 162
Publica. l.15. 16. 17

Publicanus. l.16
Pueri appell. l.166.¶ fin.294.
Puerpera. l.163.¶ fin.
Pupillus. l.161.239.

Q

Quanta pecunia. l.97
Quanti ea res erit, vel esse pa-
ret. l.179.19
Quisquis mihi hæres erit. l.227
Quanto minus. l.150
Quisquis mihi filius, filiave hæres
fit. l.116

R

Raptum. l.9.
Recte. l.71.in fin.73
Reddere rationes. l.94.
Rei appell. l.67.23.72
Reliquorum. l.95.160
Repudium. l.101.¶ 1.l.191
Restituere. l.22.33.35.246.¶ 1
Restitutionis verbo. l.81
Romæ appell. l.2.87.139.147.
Ruta cæsa. l.241

S

Satisdationis appell. l.61
Separata. l.53
Sequester. l.110
Seriæ. l.206
Servi appell. l. 40. ¶ 11.l.101. ¶ fin.
l.239. ¶ 1

Servus urbanus. l.210
Silva cædua. l. 30. in pr. pascua. l. 30. ¶ 5
Singularis appell. l.158
Si quis. l.1
Soceri, & socrus appell. l.146.
Soluta pro separatis. l.53
Servitus. l.86
Solvendo esse. l.14
Solutionis verbum. l.176
Solutus. l.48
Soluto matrimonio. l.240
Sonticus morbus. l.11
Spadonum appell. l.128
Speciosa persona. l.100
Sponsio. l.7
Statutum. l.46
Stipendium. l.27. ¶ 1
Stragula. l.45
Stratum. l.41
Stratura. l.242. ¶ 4
Stuprum. l.10
Subdisiunctivum. l.124
Sublignare. l.39. in pr.
Substitutio vulgaris. l.162
Sulphurata. l.167
Sumptibus constitutis. l.202
Συμπάλαγμα. l.19
Supremus. l.92.162.163
Suum. l.230. ¶ fin.

T

Taberna. l.183.184.
Tabernacula. l.184

Taberna instructa. l.184
Τέχνα. l.104
Telum. l.253. ¶ 2
Terra integra. l.30. ¶ 2
Ter enixa. l.137
Terra novalis. l.30. ¶ 3
Territorium. l.239. ¶ 8
Testamentum falsum. l.221
Tigni appell. l.62
Titio. l.67
Toga. l.180. ¶ fin.
Totum meum. l.25. in pr.
Totum nostrum. ibid.
Τόξυμα. l.233. ¶ fin.
Transacta. l.229.230
Tributum. l.27. ¶ fin.
Tugurii appell. l.180. in pr.
Tutor falsus. l.221

V

VAsa vinaria. l.200
Vectigal publicum. l.17. ¶ fin.
Vecors. l.242. ¶ 3
Venditum. l.67. in pr.
Venenum bonum, malum. l.236
Venire ad hæredem. l.165
Venire diem. l.213. in pr.
Verba contrahentium. l.219
Vesanus. l.242. ¶ 1
Vestis appell. l.127
Via. l.157. ¶ 1
Victus nomine. l. 43. 44. 45. 134. ¶ fin.
Vidua. l.242. ¶ 3
Villa. l.211

Vinctus. l.216
Vinculorum appell. l.216.224
Virilis appell. l.149
Vitium. l.101.¶ 2
Vivere. l.234.¶ 2
Voluntas contrahentium. l.219
Vota. l.233.¶ 1
Urbana prædia. l.198
Urbanum mancipium. l.210
Urbare. l.239.¶ 6
Urbs. l.2.87.239.¶ 6
Urbum. l.239.¶ 6
Uſu ſuo. l.203
Uſura. l.121

Finis Indicis in Titul. ff. de Verbor. Significatione.

EPITOME REGULARUM JURIS

Ex Titulo Digestorum secundum ordinem Alphabeticum collecta.

Per P. C. E.

A.

Absentia Reipublicæ causa non nocet. l.140.

Abundantia non vitiant scripturas. l. 94.

Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda est. l.42. ¶ 1

Actio cum servis nulla. l.167

Actio exceptione infirmata, pro nulla. l.112

Actio in rem, pro re est. l.15

Actione concessa, & exceptio conceditur. l.156. ¶ 1

Actionem habere minus est, quam rem. l.204

Actio tempore peritura, lite contestata perpetuatur. l.139. *in pr.*164

Actor certus esse debet. l.42. *in fin.*

Actori non licet, quod reo prohibetur. l.41

Aditio hæreditatis ex intervallo cum tempore mortis continuatur. l.138. *in pr.*193

Æqui-

Æquitas in jure spectanda. l.90
Æquitas mutat solennia. l.183
Æquitate desiderante jus mutatur. l.85. fin.
Ætati in causis pœnalibus succurritur. l.108
Alienare qui potest, & consentire potest. l.165
Alterius nomine nemo lege agere potest. l.123
Amitti proprium tantum potest. l.83.
Amittitur eo modo, quo acquiritur. l.153
Arbiter in bonæ fidei judicio vir bonus accipitur. l.22. ¶ 1

B

Beneficium ratione actionis competens actionem sequitur. l. 68. in fin.
Beneficium invito non datur. l.69.156. ¶ 4
Beneficium personale cum persona perit. l.68.196
Bona fides bis idem non exigit. l.57
Bona fides veritati comparatur. l.136
Bonorum possessor hæredis loco est. l.117

C

Captio minima ex duabus eligenda est. l.200
Casus a nullo præstatur. l. 25. in fin.
Caveri alteri non potest. l. 73. ¶ fin.

Cautio realis personali potior est. l.29
Circumventio alterius alii non parit actionem. l.49
Cognitionem quæ desiderant, libello non expediuntur. l.7 l.105
Commoda sequuntur incommoda. l.10
Concessa contra jus non habent consequentiam. l.141
Concubitus non facit nuptias. l.30
Condemnare potest, qui absolvere. l.37
Conditio contrahentium inspicienda. l.19
Conditio impleta. Vide Impletum.
Conditio iniqua alteri non inferenda. l.74
Conditio non melior fit ex proprio delicto. l.134. ¶ fin.
Consensus nuptias facit. l.30
Consilii mutatio non præjudicat alteri. l.79
Consilii non fraudulenti nulla obligatio. l.47
Consulto dare, donatio est. l.53
Constituta utiliter ex postfacto non viciantur. l.85. ¶ 1
Contestatione litis melioratur conditio. l.87
Contracta jure, contrario jure pereunt. l.35. 100. 153
Contractus legem facit. l. 23. circa med.
Contrahentium conditio inspicienda. l.19
Contrario jure per. &c. l.35. 100. 153
Conventio dat legem contractui. l.23. cir. med.

Con-

Conventio privata non mutat jus. l.27
Creditor rem venire permittens, pignus amittit. l.158
Culpa caret, qui scit, sed prohibere nequit. l.50
Culpa est immiscere se rei alienæ. l.36
Culpa sua damnum sentiens, damnum non sentit. l.203

D

Damnum dat, qui jubet dare. l. 169
Damnum ex culpa sua sentiens, damnum non videtur sentire. l.203
Dati per errorem repetitio: consulto, donatio. l.53
Defensor rei alienæ non habetur locuples. l.166
Definitio in jure periculosa. l.202
Delicto suo nemo fit ditior. l.34. ¶ fin.
Delictum ex postfacto non æstimatur. l.138. ¶ fin.
Denegare potest qui concedere. l.101. ¶ fin.
Deportationis sententia aufert ea, quæ fisci sunt. l.97
Die in contractu omisso, statim debetur. l.14
Disjunctivorum alterutrum factum sufficit. l.110. ¶ 3
Dividi quæ nequeunt, solida debentur. l.192
Doli exceptio legatario non nocet. l.19. ¶ fin.

Dolo caret, qui utitur jure ſuo. l.55.
Dolo non caruit, qui magiſtratui non paruit. l.199.
Dolo non petit, qui neſcivit cur peteret. l.177.¶ fin.
Dolo qui deſiit poſſidere, pro poſſeſſore eſt. l.130.150.
Dolus pro poſſeſſione eſt. l.130
Dolus tutoris pupillo non nocet. l.198.
Domo ſua nemo extrahi debet. l.103
Donare cui licet, & vendere, & concedere. l.165
Dubii tollendi cauſa adjectum non mutat jus. l.82.

E

Effectus cui proderit, ad eum partes ejus pertinent. l.148.
Emptor ejuſdem juris eſt, cujus author. l.156.¶ 3
Errantes non conſentiunt. l.116.¶ fin.
Errore dati repetitio eſt. l.53
Error ſcriptoris partibus non nocet. l.92.
Evincendum a nobis in bonis non eſt. l.190
Expreſſa, non tacita, nocent. l.77. 195
Expromiſſor idoneus eſt, qui ſatisdat. l.100.¶ 1.

F

Facienda non faciens, facit adverſus officium. l.121.

Factum cuique suum, non adversario nocet. l.155
Factum habetur, quod per adversarium impeditur. l.39
Factum pacto non tollitur. l.31
Fœminæ ab officiis remotæ. l.2.in pr.
Filius possidere rem peculiarem nequit. l.91
Fisco obligata, nisi cum onere alienari nequeunt. l.209
Fraudari scientes, & consentientes nequeunt. l.45
Fraudulentus reus ad interesse tenetur. l.78
Fraus civiliter tam consilia, quam eventu æstimatur. l.79
Furiosi contractus nullus. l.5 in fin.
Furiosus absentis loco est. l.124. ¶ fin.

G

Generi per speciem derogatur. l.82.
Gladii potestas delegari nequit. l.70

H

Habere rem non vult, qui eam transfert. l.6.
Hæreditas ex intervallo adita cum morte continuatur. l.183. 193
Hæreditas quo pervenit, eo tutela redit. l.73.in pr.
Hæreditas una duobus in solidum dari nequit. l.141. ¶ fin.

Hæreditate omissa, testamentum perit. l.18
Hæres de dolo suo in solidum, defuncti vero in id, quod ad eum pervenit, tenetur. l.44.127.152.¶ fin.l.157.¶ fin.
Hæres ejusdem juris est, cujus defunctus. l.120
Homines omnes natura æquales. l.32

I

IDem bis non exigit bona fides. l.67
Idem ex pluribus causis deberi potest. l.150
Ignorans debitum non est improbus. l.99
Ignorantia fidejussoris justa est. l.42.¶.1
Ignorantia successoris justa est. l.42.in pr.
Imperitia culpæ annumeratur. l.132
Impletum habetur, cum impedit is, cujus interest. l.161
Impossibile non cadit in pactum. l.31
Impossibilium nulla est obligatio. l.185
Impossibilia natura lege non confirmantur. l.188
Impossibilia pro non adiectis habentur. l.135.¶ fin.
Imprudentiæ in pœnalibus succurritur. l.108.
Impubes ab officiis remotus. l.2.¶ fin.
Incommoda sequuntur commoda. l.10
Indebitum solvens non obligatur. l.171

In dubio pro libertate. l.20.179. consuetudo sequenda. 34. cir. med. pro eo, quod benignius est. l.56. 192. ¶ fin. pro dote. l.85. in pr. pro eo, quod ei aptius est. l. 67. pro sententia proferentis. l.96. pro fama. l. 104. pro possessore. l.154. pro emptore. l.172

Iniqua conditio alteri non inferenda. l.74

Initium in stipulationibus spectatur. l. 19

In pari causa oneratur petitor. l.154.

Institutio initio inutilis, ex postfacto non convalescit. l.210

Intellectu carentia pro nullis sunt. l. 75. ¶ 3

Interesse facti, non juris est. l.24

Invito beneficium non datur. l.69. 156

Invito qui potest, ignorante, & absente potest. l.26

Invitus defendere nemo cogitur. l.156. in pr.

Ira factum, ratum non est, nisi perseveretur. l.48

Judicata res pro veritate habetur. l. 207

Judicis incompetentis factum pro nullo est. l.370

Judicium quæ requirunt, vera, & recta scientia perfici debent. l.76

Jura sanguinis jure civili non dirimuntur. l.8

Jus qui sequitur, non fallitur. l.116. ¶ 1

Jussu meo quod solvitur, ipse solvisse videor. l. 18
Jussu qui facit judicis, dola caret. l. 67. ¶ *fin.*

L.

Legatarius plus juris non habet, quam defunctus. l. 160. ¶ *fin.*
Legati servo acquisiti commodum domino prodest. l. 18
Legitime constituta ex post facto non vitiantur. l. 85. ¶ 1
Leviora delicta servis domino obtemperantibus ignoscuntur. l. 157
Liberalitatis reus ad possibile tenetur. l. 23. *& ita ne egeat.* l. 173. *in pr.*
Libertas omnibus rebus favorabilior. l. 122.
Libertas res inæstimabilis. l. 176. ¶ *fin.*
Libertati in dubio favetur. l. 20.
Libertum qui habet, non est ditior. l. 126. ¶ 1.
Licita non semper honesta. l. 144
Locupletari nemo cum alterius detrimento debet. l. 200.
Lucra turpia ab hærede extorquenda. l. 58
Lucro in pari, possessor potior est. l. 98
Lucrum petentis durior est causa. l. 33. 41. ¶ 1
Lucrum qui capit, factum præstare debet. l. 149.

M

Magistratus quod facit, non permittitur singulis. *l.*176.*in pr.*
Major pars quod statuit, ad omnes refertur. *l.*160.¶ 1
Mandat pro se, qui non prohibet. *l.*60.
Matrimonium non licitum, sed honestum esse debet. *l.*197
Metus consensui contrarius. *l.*116.
Meum, amplius meum fieri nequit. *l.*45
Minus ei licet, cui plus licet. *l.*21
Mora cuique sua nocet. *l.*173.¶ 2.
Mutatio consilii alteri nocere non debet. *l.*75
Mutatio temporaria jus provinciæ non innovat. *l.*123.¶ *fin.*
Mutus, ubi non voce, sed præsentia opus est, videtur respondere *l.*124.

N

Natura prohibita lege non confirmantur. *l.*188.¶ *fin.*
Necessitate factum non trahitur in consequentiam. *l.*162.
Neganti debitum permittitur alia defensio. *l.*43
Nolle potest, qui velle. *l.*3
Nostrum, amplius nostrum fieri nequit. *l.*159
Nostrum quandoque alienari nequit. *l.*205
Nostrum sine facto nostro non transferri.

tur. l. 11
Nullius quod esse potest, obligari nequit. l. 182

O

OBligari nequit, quod nullius esse potest. l. 182
Obligata fisco non nisi cum onere transferuntur. l. 209
Obligatione liberatus, videtur cepisse. l. 115. in pr.
in Obscuro verisimilius. l. 114. & benignius accipiendum. l. 168
Omittens possessionem non alienat. l. 119

P

PActio privata non mutat leges. l. 27. 45. ¶ fin.
Parendi necessitas caret culpa. l. 169
Pars major quod statuit, refertur ad omnes. l. 160. ¶ 1
Pendentia non extant. l. 169. ¶ fin.
Personale beneficium cum persona perit. l. 68
Petitur inique, antequam solvi potest. l. 186
Pignori dare, fructus rei est. l. 72
Plus cui licet, & minus licet. l. 21
Plus transferre quis nequit, quam ipse habet. l. 54
Plus continet minus. l. 110
Pœnæ nomine exactum solventi non redditur. l. 46

Pœ-

Pœnales eiusdem rei actiones aliæ alias perimunt. l.130
Pœnali in causa benignius respondendum. l.155.in fin.
Pœnalis actio non transit ad hæredem. l.111.¶ fin.
Pœnalis actio personam non transgreditur. l.58
Pœnalis actio semel accepta transit in hæredem. l.164
Pœnam recte petit, qui in ipsam non incidit. l.154.¶ fin.
Possessor habetur, qui dolo desiit. l.131. 150.157.¶ 1
Possessor in pari lucro præfertur. l.98. 126.¶ fin.l.128
Potens facere, ut conditioni pareatur, posse videtur. l.174
Potestas gladii delegari nequit. l.6
Prædo non est, qui pretium solvit. l. 12
Principale cum interit, interit & accessorium. l.129.¶ fin.l.178
Privata conventio non mutat jus. l.27. 45.¶ fin.
Privilegia personalia cum persona, realia cum re intereunt. l.196
Provocans sine dolo moram non facit. l.93
Pugnantium in testamento neutrum ratum est. l.183
Pupillus, authore tutore, rite contrahit. l.5.in fin.ex dolo tutoris non tenetur. l.198. nec velle, nec nolle potest. l.189. pati non potest. l.110.¶ 2.

pubescens furti, injuria capax. l.11t

R

RAro accidentia non constituunt jus. l.64
Ratihabitio mandato comparatur. l.60. in fin.
Recepta contra jus non habent consequentiam. l.141
Regula vitiata perdit officium. l.1. in fin.
Repetitio favorabilior, quam lucrum adventitium. l.41. ¶ 1
Res judicata pro veritate est. l.207
Reus favorabilior actore. l.129
Reus fraudulentus ad interesse tenetur. l.78

S

SAnguinis jura civili non dirimuntur. l.8
Scientes, & consentientes fraudari nequeunt. l.145
Scripta sine sensu, non scripta habentur. l.73. ¶ 3
Scriptoris error partibus non nocet. l.92
Servitus mortalitati comparatur. l.209
Servo stipulante commodum domini est. l.18
Servus civili jure pro nullo est. l.32. domini conditionem meliorem potest, deteriorem facere non potest. l.133. in causa libera intervenire nequit. 175. in pr. non obligatur. l 22. non usu-

uſucapit. l.118. quæ fecit, ei liberto non proſunt. l.146.
Socii mei ſocius, ſocius meus non eſt. l.47. ¶ fin.
Solennia niſi ex æquitate non mutantur. l.183
Solida debentur, quæ dividi nequeunt. l.192
Solvendo eſt qui defenditur. l.95
Solvens pretium non eſt prædo. l.126.
Solvitur quodque eo genere, quo colligatur. l.35.100.153
Specialia inſunt generalioribus. l.107.
Stipulationum initium ſpectatur. l.19. 144. ¶ fin.
Stipulante ſervo, commodum domini eſt. l.18.
Succeſſione duplici delata, una repudiata, alia valet. l.91
Succeſſor ejuſdem juris, cuius author fuit. l.143.175. ¶ fin.177
Surdus ubi non voce opus eſt, præſens eſſe poteſt. l 124
Suum recipiens, dolo non facit. l.129.

T

TAcita non ſemper nocent. l.77.105
Temporaria mutatio jus provinciæ non mutat. l.123. ¶ fin.
Tempus in ſtipulatione promiſſoris cauſa adjicitur. l.17.186. in teſtamentis hæredis. l.17. in pr.
Tempus in ſtipulatione quod ſpectetur. l.19.141. ¶ fin.

130923 1,25

Teſtamentaria ſucceſſio potior legitima eſt. l.89
Teſtamentorum interpretatio plenior. l.12
Teſtamentum perit, hæreditate non addita. l.181. *& valet, quod initio conſtitit.* l.21
Teſtatus, & inteſtatus paganus eſſe nequit. l.7
Timor vanus non excuſat. l.184
Totum continet partem. l.113
Transferre quis non poteſt plus, quam habet. l.54
Tutela redit eo, quo hæreditas venit. l.73. *in pr.*
Tutoris datio eſt ſuorum hæredum. l.73. ¶ 1
Tutoris dolus pupillo non nocet. l.198

V

VAnus timor non excuſat. l.184
Velle poteſt, qui nolle. l.34
Vendere, & vendenti conſentire, diverſa. l.160. *in pr.*
Vim non facit, qui utitur jure ſuo. l. 155. ¶ 1
Vis conſenſui contraria. l.116
Vitioſum initio, tempore non convaleſcit. l.26

FINIS.

130923